

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
“ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΕΡΓΩΝ, ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΣ
ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ”**

**Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΑΣΗ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΗΣ
ΑΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ - ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΒΟΛΟΣ 2016-2017

© 2017 Λαδόπουλος Δημήτριος -Αλέξανδρος

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «**Διαχείριση Έργων, Συγκοινωνιακός και Χωρικός Σχεδιασμός**» δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων του/της συγγραφέα (Ν. 5343/32 αρ. 202 παρ. 2).

Εγκρίθηκε από τα Μέλη της Τριμελούς Εξεταστικής Επιτροπής:

Πρώτος Εξεταστής (Επιβλέπων)

Κωνσταντίνος Λαλένης

Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Δεύτερος Εξεταστής

Σεραφείμ Πολύζος

Καθηγητής, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τρίτος Εξεταστής

Μαρί Νοέλ Ντυκέν

Καθηγήτρια, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. *Λαλένη Κωνσταντίνο*, για τις εποικοδομητικές συζητήσεις, τα αναλυτικά σχόλια και τις παρατηρήσεις του, καθώς και το άψογο συνεργατικό και ελεύθερο πνεύμα που τον διακατέχει. Ακόμα, ευχαριστώ την Εύη Κολοβού για τις διορθώσεις της, καθώς και όλους του ανθρώπους με τους οποίους έχω συζητήσει και μοιραστεί ζητήματα και προβληματισμούς της αποανάπτυξης. Τέλος, ευχαριστώ θερμά την οικογένειά μου για τη στήριξη της.

Περίληψη

Η οικονομική κρίση σε συνδυασμό με τα συνεχώς διογκωμένα περιβαλλοντικά- οικολογικά προβλήματα που μαστίζουν τον πλανήτη, επαναφέρουν συζητήσεις και προβληματισμούς για κοινωνίες που δεν πρέπει να βασίζονται στη συνεχή μεγέθυνση - ανάπτυξη. Έχοντας πολλαπλές ερμηνείες από διαφορετικές ομάδες και θεωρητικές βάσεις, το κίνημα της αποανάπτυξης αποτελεί ενδεχομένως την πιο ελπιδοφόρα πρόταση στην επιστημονική κοινότητα. Παράλληλα, μέσω τοπικών πρωτοβουλιών οι υποστηρικτές του κινήματος ανά την υφήλιο αναδεικνύουν τρόπους και κουλτούρες ζωής που έχουν ως βασική αρχή την ευημερία, την απλή ζωή και τη μη βία.

Σκοπός της παρούσας εργασίας αποτελεί να συγκεντρώσει και να αναδείξει τις περισσότερες πτυχές του κινήματος της αποανάπτυξης. Βασικό ζητούμενο προς διερεύνηση αποτέλεσε η αξιολόγηση των στόχων και των πολιτικών της αποανάπτυξης και στο κύριο ερώτημα εάν η αποανάπτυξη μπορεί να αποτελέσει ικανή και αναγκαία στρατηγική για την επίλυση του τρίπτυχου οικονομία-περιβάλλον-κοινωνία. Τέλος, αναφέρονται δράσεις και παραδείγματα που αναμένεται να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη μετάβαση μιας κοινωνίας αποανάπτυξης.

Λέξεις Κλειδιά: αποανάπτυξη, περιβάλλον-οικολογία, μεγέθυνση, κοινωνικά όρια, αυτονομία

Abstract

The economic crisis combined with the constantly inflated environmental and ecological problems that plague the planet, restore debates and concerns on how to enable societies to survive without uncontrolled and unreasonable growth. Having multiple interpretations from different groups and theoretical bases, the movement of degrowth is perhaps the most promising proposition in the scientific community. At the same time through local activities, supporters and activists of the movement around the globe highlight ways and cultures of life that share the basic principles of welfare, simple life and nonviolence. The purpose of this paper is to bring together and to highlight most aspects of the degrowth movement. The key issue to be explored was the evaluation of the objectives and policies of degrowth and the main question whether degrowth can be a sufficient and necessary strategy for the future. Finally, actions and examples are mentioned that are expected to play an important role in the transition of a degrowth society.

Keywords: degrowth, environment-ecology, growth, social limits, autonomy

Πίνακας περιεχομένων

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	11
Κεφάλαιο 2: Θεωρητική βάση/ πλαίσιο	13
2.1: Αποανάπτυξη ή Απομεγέθυνση.....	13
2.2: Η αμφισβήτηση της μεγέθυνσης, της ανάπτυξης και του καπιταλισμού	14
2.2.1: Jevons paradox– το παράδοξο του Jevons.....	20
2.2.2: Easterlin paradox-Το παράδοξο του Easterlin.....	23
2.3: Ιστορική αναδρομή της θεωρίας.....	25
2.4: Η έννοια της αποανάπτυξης	29
2.5: Πνευματικές ρίζες της αποανάπτυξης	35
2.5.1: Αντιφελιμισμός	35
2.5.2: Περιβαλλοντισμός- Περιβαλλοντική δικαιοσύνη (11 κείμενα)	36
2.5.3: Βιοοικονομικά	38
2.5.4: Εντροπία	39
2.5.5: Οικονομία σταθερής κατάστασης.....	39
2.5.6: Μεταβολισμός	40
2.5.7: Πολιτική οικολογία.....	40
Κεφάλαιο 3: Στόχοι & Πολιτικές	44
3.1: Στόχοι της αποανάπτυξης	44
3.2: Πολιτικές της αποανάπτυξης	50
3.2.1: Απο-αποικισμός του φαντασιακού	51
3.2.2: Δημογραφικός Προβληματισμός· Σταθεροποίηση ή Μείωση	60
3.2.3: Εξάλειψη ανισοτήτων μέσω αναδιανομής, νέας θεώρησης εργασίας γης, κεφαλαίου και τοπικοποίησης-επανεντοπισμού	67
3.2.3.1: Αναδόμηση-Αναδιανομή	72
3.2.3.2: Νέα θεώρηση της εργασίας	74
3.2.3.3: Επανεντοπισμός-Τοπικοποίηση.....	76
3.2.4: Νέα θεώρηση του περιβάλλοντος με μετάβαση σε ανανεώσιμες-νέες πηγές ενέργειας, οικο-προϊόντα & οικο-τεχνολογίες.....	78
3.2.5: Εκδημοκρατισμός των κοινωνιών μέσω άμεσης δημοκρατίας & αυτονομίας	90
Κεφάλαιο 4: Πρακτικές Εφαρμογές & Δράσεις	98
4.1: Η αποανάπτυξη σήμερα.....	98
4.1.1: Επιστροφείς στη γη- Νεοαγρότες	99
4.1.2: Πολιτικές του βασικού και μέγιστου εισοδήματος.....	100
4.1.3: Κοινοτικά νομίσματα.....	101
4.1.4: Αστική κηπουρική	102

4.1.5: Διαμοιρασμός εργασίας.....	103
4.1.6: Ψηφιακά κοινά.....	103
4.1.7: Συνεταιρισμοί	104
4.1.8: Οικοκοινότητες (Eco-villages)	105
4.1.9: Collaborative housing- Cohousing- Συνεργατικές κατοικίες.....	106
4.1.10: Transition towns - Πόλεις σε μετάβαση	109
4.1.11: Διάφορες πρακτικές και δράσεις	111
4.1.12: Το κίνημα των καταλήψεων	112
4.2: Ζωντανά παραδείγματα	113
4.2.1: KanPascual & Can Masdeu, μια έρευνα των Cattaneo & Gavalda (2010)	113
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα	118
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	126
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία	126
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	130

Κατάλογος Σχημάτων – Διαγραμμάτων

Σχήμα 2.1 Η μεγάλη ασυνέχεια στην εξέλιξη της ανθρωπότητας λόγω μαζικής χρήσης τεχνολογιών	21
Σχήμα 2.2 Παγκόσμια ζήτηση πρωτογενούς ενέργειας ανά ήπειρο.....	22
Σχήμα 2.3 Ευτυχία και πραγματικό εισόδημα ανά κεφαλή στις Η.Π.Α., 1973-2004	24
Σχήμα 2.4 Ικανοποίηση ζωής σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες, 1973-2004.....	24
Σχήμα 2.5 Διακλαδώσεις θεωρητικής βάσης και πνευματικών ριζών της αποανάπτυξης	43
Σχήμα 3.1 Η εξέλιξη του πληθυσμού τα τελευταία 12000 χρόνια και η πρόβλεψη των Ηνωμένων Εθνών έως το 2100	61
Σχήμα 3.2 Η εξέλιξη του πληθυσμού και ο ετήσιος ρυθμός γεννήσεων από το 1750-2100	61
Σχήμα 3.3 Παγκόσμιος Πληθυσμός και εκτιμήσεις	62
Σχήμα 3.4 Εκτιμήσεις πληθυσμών το 2030,2050 και 2100.....	62
Σχήμα 3.5 Ο αριθμός των επικυρώσεων της συνδιάσκεψης του Παρισιού COP21.....	80
Σχήμα 3.6 Παγκόσμια μέση μεταβολή της στάθμης της θάλασσας.....	81
Σχήμα 3.7 Ατμοσφαιρικές συγκεντρώσεις αερίων: διοξείδιο του άνθρακα CO ₂	81
Σχήμα 3.8 Παγκόσμιες εκπομπές CO ₂ από ανθρώπινες δραστηριότητες.....	82
Σχήμα 3.9 Συνολικές ετήσιες εκπομπές αερίων από ανθρώπινες δραστηριότητες την περίοδο 1970-2010.....	83
Σχήμα 3.10 Μεταβολή της μέσης θερμοκρασίας της επιφάνειας από 1986 έως το 2005 & η πρόβλεψη της μεταβολής από το 2081 έως το 2100.....	84
Σχήμα 3.11 Στόχοι και πολιτικές του κινήματος	97
Σχήμα 4.1 Οικοκοινότητα Munksogaard	106
Σχήμα 4.2 Εξέλιξη συνεργατικών κατοικιών στις Η.Π.Α.....	108
Σχήμα 4.3 Συνεργατική κατοικία Pinakarri, Hamilton Hill.....	109
Σχήμα 4.4 Μια σύνθεση βημάτων προς την αυτονομία.....	113
Σχήμα 4.5 Σύγκριση στοιχείων μεταξύ μιας βιώσιμης κοινότητας και μιας κοινωνίας που βασίζεται σε καύσιμα.....	115

Σχήμα 4.6	Οι πρακτικές εφαρμογές & οι δράσεις της αποανάπτυξης.....	117
Σχήμα 5.1	Η βάση της αποανάπτυξης.....	119
Σχήμα 5.2	Το σύνολο της αποανάπτυξης.....	120

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

Η έννοια της ανάπτυξης αποτελούσε ανέκαθεν σημείο έντονων αναζητήσεων και συζητήσεων (Ναξάκης και Χλέτσος, 2008). Από τους κλασικούς οικονομολόγους μέχρι και σήμερα, το "αγαθό" της ανάπτυξης σηματοδοτεί κάτι καλό και θετικό που το αποζητούν όλοι ανεξαιρέτως πολιτικής και θρησκευτικής ιδεολογίας, κοινωνικής θέσης και εθνικότητας (Latouche, 2004). Το εγχείρημα της μεγέθυνσης αρχίζει να διαμορφώνεται στα μέσα της δεκαετίας του '50 με την ανάλυση αναπτυξιακών ζητημάτων των χωρών του Τρίτου Κόσμου και αναζωπυρώνεται τη δεκαετία του '80, καθώς αμφισβητούνται οι προσδιοριστικοί παράγοντες της οικονομικής μεγέθυνσης. Παρόλο αυτά δεν αμφισβητούνται τα πρότυπα ανάπτυξης των χωρών της Δύσης, αλλά αναλύονται οι τρόποι που οι φτωχές χώρες θα «ξεφύγουν» από την παγίδα της φτώχειας και θα «μπουν» στον δρόμο της ανάπτυξης (Ναξάκης και Χλέτσος, 2008).

Η κατασκευή της Ελεύθερης Παγκόσμιας Αγοράς αποτελεί το μείζον εγχείρημα του καιρού μας, ένα εγχείρημα που συνεπάγεται εκτεταμένης κλίμακας κοινωνικό μετασχηματισμό και ριζική αναδιάταξη θεσμών, δομών και συμπεριφορών (Γκρέϊ, 1999). Είναι γεγονός ότι η αλόγιστη οικονομική ανάπτυξη αποτελεί προϊόν συνειδητών επιλογών και συστηματικών παρεμβάσεων υποτάσσοντας την οικονομική ανάπτυξη στη λογική των δυνάμεων της αγοράς, εντείνοντας τον διεθνή ανταγωνισμό και κατά συνέπεια τις υπάρχουσες διαφορές μεταξύ των οικονομικά ανεπτυγμένων και οικονομικά υποανάπτυκτων χωρών (Ναξάκης και Χλέτσος, 2008). Σύμφωνα μάλιστα με τον Σακς (2008), η σύγχρονη οικονομική ιστορία μπορεί να περιληφθεί ότι «*οι άνθρωποι χρησιμοποίησαν κάθε μέσο εφευρετικότητας για να μετατρέψουν τους πόρους της Γης σε πλούτο*». Η πρόβλεψη του Γκρέϊ (1999) είναι ότι οι δρομολογημένες εξελίξεις, οι κεκτημένες ταχύτητες μετασχηματισμού και η αποδιάρθρωση των εξισορροπητικών μηχανισμών διασφάλισης της ελάχιστης απαιτούμενης κοινωνικής συνοχής, οδηγούν ταχύτατα σε μια κρίση πλανητικών διαστάσεων, μεγαλύτερη και καταστρεπτικότερη του 1930, ανοίγοντας και ξετυλίγοντας όλες τις δυνάμεις αποσταθεροποίησης, όπως εθνικισμοί, αποχωριστικά κινήματα, νέοι και παλιοί φονταμενταλισμοί, θρησκευτικές και φυλετικές εκκαθαρίσεις και εκρήξεις ομαδικού παραλογισμού σε έναν πόλεμο εναντίον όλων.

Την τελευταία δεκαετία τα κλασικά προβλήματα της υπανάπτυξης, όπως η φτώχεια, η εξαθλίωση, ο αναλφαβητισμός κ.λπ. όχι μόνο δεν εξαλείφονται, αλλά

τουναντίον εξαπλώνονται και στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες, αναδεικνύοντας μια άλλη πλευρά της ανάπτυξης: νησίδες υπανάπτυξης μέσα στην ίδια την ανάπτυξη (Ναξάκης και Χλέτσος, 2008). Όπως είναι φυσικό, το θέμα της ανάπτυξης σε συνδυασμό με την κατάρρευση του χρηματοπιστωτικού συστήματος το 2008, αναδεικνύει μια συνεχώς αυξανόμενη βιβλιογραφία, η οποία συνθέτει τη θεωρία της **Απο-Ανάπτυξης**. Η τάση αυτή προέκυψε από την ανάγκη εύρεσης εναλλακτικών τρόπων ανάπτυξης και εναλλακτικών τρόπων επιβίωσης, από τα δεινά της τριπλής περιβαλλοντικής, κοινωνικής και οικονομικής κρίσης σε ακαδημαϊκό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο (Schneider, Kallis και Martinez-Alier, 2010). Σύμφωνα με τον Φρομ (1971), η ελευθερία του ανθρώπου στον σύγχρονο κόσμο μολονότι πρόσφερε ανεξαρτησία και την ικανότητα λογικής σκέψης, τον απομόνωσε, κάνοντάς τον έτσι να καταθλίβεται ανίσχυρος από το άγχος. Η ανθρώπινη ευημερία και η ουσιαστική συμβολή της στο φυσικό και κοινωνικό κεφάλαιο οφείλει να αναδειχθεί ή να αποσυνδεθεί από τα κρατούντα καταναλωτικά πρότυπα, αφού νέες εκτιμήσεις αναγνωρίζουν ότι η κατανάλωση αγαθών πέρα από πραγματική ανάγκη μπορεί να μειώσει πραγματικά την ευημερία του ανθρώπου σε πολλές χώρες (Cato, 2012).

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να αναδείξει τις στρατηγικές προτάσεις και τις πολιτικές της απο-ανάπτυξης στη διεθνή βιβλιογραφία. Βασικό ζητούμενο διερεύνησης είναι εάν μπορεί να θεωρηθεί "ικανό" το πρόταγμα της απο-ανάπτυξης για την επανεξέταση της δομής και της αποτελεσματικότητας του σύγχρονου συστήματος, για την άμεση βελτίωση της ανθρώπινης ευημερίας και ποιότητας ζωής, στην επίλυση των βασικών περιβαλλοντικών, κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών προβλημάτων.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η θεωρητική βάση του κινήματος, εστιάζοντας κυρίως στους λόγους που οι σημερινές πολιτικές ανάπτυξης δε μπορούν να λύσουν τα ζητήματα της διαρκούς περιβαλλοντικής υποβάθμισης και την έξαρση των κοινωνικών ανισοτήτων, στην έννοια του όρου, καθώς και στις πνευματικές ρίζες που τρέφουν το κίνημα. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι τρεις επιμέρους στόχοι της αποανάπτυξης και αναλύονται οι πολιτικές της. Το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στις δράσεις και στα παραδείγματα εφαρμογών, περιλαμβάνοντας από τοπικές πρωτοβουλίες μέχρι εγχειρήματα ακτιβιστών, που δείχνουν το δρόμο προς μια κοινωνία αποανάπτυξης. Το πέμπτο κεφάλαιο αποτελούν τα συμπεράσματα.

Κεφάλαιο 2: Θεωρητική βάση/ πλαίσιο

2.1: Αποανάπτυξη ή Απομεγέθυνση

Η εισαγωγή του όρου της αποανάπτυξης είναι πολύ πρόσφατη, με αποτέλεσμα να εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο συζητήσεων σχετικά με το εννοιολογικό του περιεχόμενο (Παυλίδης, 2015). Η έννοια της αποανάπτυξης/ απομεγέθυνσης στη διεθνή βιβλιογραφία είναι γνωστή ως **Degrowth** (αγγλικά) και ως **Decroissance** (γαλλικά). Η γαλλική λέξη **Decroissance** αποδόθηκε ως απο-ανάπτυξη, ενώ η αντίθετή της **Croissance** ως μεγέθυνση. Παρόλο που στα ελληνικά χάνεται η αντίστιξη των δύο εννοιών για την παρούσα εργασία επιλέχθηκε ο όρος της αποανάπτυξης. Διότι, έχει καθιερωθεί έτσι από τους περισσότερους συγγραφείς στα ελληνικά, και επειδή θεωρείται ότι έχει ευρύτερο νόημα αποδίδοντας καλύτερα την αντίθεσή του στο κυρίαρχο οικονομικό μοντέλο της ανάπτυξης. Σύμφωνα με τους Καλλή και Πετρίδη (2013), ο όρος της αποανάπτυξης είναι προτιμότερος, αφού «στοχεύει να κατακρίνει την ευρύτερη ιδέα της ανάπτυξης, η οποία τρέφεται από το φαντασιακό πλέγμα της ωφέλειας, της συσσώρευσης και της επέκτασης, και όχι απλά τα τεχνικά ζητήματα του ΑΕΠ και της μεγέθυνσής τους».

Όπως χαρακτηριστικά αναγράφει ο Λατούς (2013), η τέλεια μετάφραση του γαλλικού όρου δεν είναι μόνο δύσκολη, αλλά συμβολική ενός παραδειγματικού χάσματος, αφού η κυριολεκτική μετάφραση του όρου στις περισσότερες γλώσσες είναι αδύνατη. Το σημαντικό δεν αποτελεί τόσο η κυριολεκτική μετάφραση του όρου, όσο ότι κάθε κουλτούρα και πολιτισμός οφείλει να διαχωριστεί από τη σημερινή κοινωνία της καταστροφής που διαιωνίζεται από το λάβαρο της ανάπτυξης και να αντιπαραβάλει στο μονοδιάστατο ψυχισμό του homo economicus μια ποικιλόμορφη ταυτότητα ολοκλήρωσης μέσω οικολογικών ρηζικέλευθων γνώσεων, αντιλήψεων και στάσεων. Η χρήση μιας άρνησης (αποανάπτυξη) για ένα θετικό εγχείρημα στοχεύει συνειδητά στην αποδόμησή του κεντρικού φαντασιακού του ανθρωπολογικού ανθρώπου από ένα μέλλον-μονόδρομο, που είναι η διαρκής πρόοδος μέσω της διαρκούς ανάπτυξης-κατανάλωσης με τη χρήση της επιστήμης και της τεχνολογίας, αποτελώντας έτσι ένα σύνθημα ανατρεπτικό (Κολέμπας και Μπίλλας 2013; Καλλής, Ντεμάρια και Ντ Αλίζα, 2016).

2.2: Η αμφισβήτηση της μεγέθυνσης, της ανάπτυξης και του καπιταλισμού

Σύμφωνα με τον Γκρέϊ (1999), η δημιουργία της Ελεύθερης Παγκόσμιας Αγοράς αποτελεί το μείζον εγχείρημα του καιρού μας, ένα εγχείρημα που συνεπάγεται εκτεταμένης κλίμακας κοινωνικό μετασχηματισμό και ριζική αναδιάταξη θεσμών, αντιλήψεων, δομών και συμπεριφορών. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της υπάρχουσας κατάστασης αποτελεί το γεγονός ότι σήμερα το καπιταλιστικό μοντέλο παραγωγής-κατανάλωσης κυριαρχεί στις αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες, με σχετική ανεξαρτησία από τις ιδεολογικοπολιτικές κατευθύνσεις των καθεστώτων τους. Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, η ελεύθερη αγορά έγινε θρησκευτική πίστη των πολιτικών, οι οποίοι εμμένουν για την ανάπτυξη του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, χωρίς να τους ενδιαφέρει το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων και του πλανήτη (Lietaert, 2010), δημιουργώντας παράλληλα κοινωνικό-πολιτικές ελίτ. Ο Τζων Γκρέϊ (1999), επεξηγεί τι δεν είναι ελεύθερη αγορά: «Δεν είναι μια φυσιολογική κατάσταση προς την οποία τείνει η οικονομική εξέλιξη, δεν αντιστοιχεί κατά κανένα τρόπο σε κάποιο είδωλο φυσικής τάξης και αρμονίας, αλλά αποτελεί προϊόν συνειδητών επιλογών και συνεπάγεται συστηματικών παρεμβάσεων για να μοιράσει το ιδεότυπό της, παραπαίοντας μέσα στην αστάθειά της, συνεπάγοντας ένα δυσβάσταχτο κοινωνικό κόστος». Ως προς το μεγαθήριο του καπιταλιστικού συστήματος ο Latouche (2013), αναφέρει ότι αφ' ενός ο «Μεγάλος Αδελφός» του μεγάλου κεφαλαίου είναι ανώνυμος, αφετέρου η υποταγή των υπηκόων του είναι περισσότερο εκούσια από ποτέ, δεδομένου ότι η χειραγώγηση από την εμπορική προπαγάνδα των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης είναι υπαρκτή. Πρόκειται για ένα σχέδιο καταδικασμένο να αποτύχει, αφού δρα ενάντια στις ζωτικές ανθρώπινες ανάγκες προσπαθώντας να επιβάλλει το μονοδιάστατο όραμά του (Γκρέϊ, 1999).

Ο Andre Gorz (1993) διευκρινίζει ότι η οικολογική αναδιάρθρωση της κοινωνίας απαιτεί υποταγή της οικονομικής λογικής σε μια οικο-κοινωνική λογική. Αυτό που πάντα υπήρχε στην πορεία της μεγέθυνσης και που απλά οι περισσότεροι το διαπίστωσαν μετά την παγκόσμια κρίση των αγορών το 2008, είναι το ότι μόλις η μεγέθυνση επιβραδύνεται ή σταματά έχουμε κρίση, αφού η κοινωνία μας συνέδεσε τη μοίρα της με μια οργάνωση θεμελιωμένη στην απεριόριστη συσσώρευση (Latouche, 2008). Όπως αναφέρουν οι Κολέμπας και Μπίλλας (2013), ο καπιταλισμός στηριζόταν στη χρόνο με το χρόνο αύξηση της ζήτησης και του καταναλωτισμού, που στηριζόταν

με τη σειρά της τα τελευταία είκοσι χρόνια, στην αύξηση των χρεών από τα νοικοκυριά, τις τράπεζες και τις κυβερνήσεις. Η διαρκής αύξηση ζήτησης και παραγωγής επεξηγείται από τον Μαρξ στην κριτική της πολιτικής οικονομίας, στην οποία απέδειξε ότι η αντικατάσταση της ανθρώπινης εργατικής δύναμης με τη χρήση της τεχνολογίας μειώνει την αξία που αντιπροσωπεύει κάθε προϊόν (Jappe, 2011). Όπως σημειώνει εύστοχα ο Rolf Steppacher (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008), «η σχέση πίστωσης δημιουργεί την υποχρέωση να ξεπληρώσουμε το χρέος με τόκο, και επομένως να παράγουμε περισσότερο από όσο λάβαμε. Η εξόφληση με τόκο εισάγει την αναγκαιότητα της μεγέθυνσης και μια ολόκληρη σειρά από αντίστοιχες υποχρεώσεις. Καταρχάς πρέπει να είμαστε φερέγγυοι έτσι ώστε, να μπορέσουμε να εξοφλήσουμε την πίστωση μέσα σε μια ορισμένη χρονική προθεσμία· ακολούθως, πρέπει να παράγουμε, με τρόπο καταρχήν εκθετικό, έτσι ώστε να πληρώσουμε τους τόκους του χρέους και επομένως να εκτιμήσουμε αναγκαστικά όλες τις σχετικές δραστηριότητες κάνοντας ανάλυση του τύπου κόστος-κέρδος».

Υπό το πρίσμα του καπιταλισμού, το σύνολο των οικονομικών θεσμών προτείνει την επανεπένδυση κάθε πλεονάσματος που συσσωρεύεται πίσω στην παραγωγή για ακόμα περισσότερη κατανάλωση (Harvey, όπως αναφέρεται στο Kallis 2011). Σύμφωνα με τον George Soros, «η κατάρρευση της παγκόσμιας αγοράς θα ήταν ένα τραυματικό γεγονός με ανυπολόγιστες συνέπειες. Παρόλο αυτά είναι ευκολότερο να το φανταστώ από τη διατήρηση της σημερινής τάξης πραγμάτων» (όπως αναφέρεται στο Γκρέι, 1999). Όπως παρατηρούν οι Κολέμπας και Μπίλλας (2013), μέσα από την μετατροπή του χρήματος από μέσο ανταλλαγών σε ένα άλλο είδος εμπορεύματος που μπορούσε να πωληθεί και να αγοραστεί, προωθήθηκε η συγκέντρωση πλούτου σε όλο και λιγότερα χέρια μιας οικονομικό-πολιτικής ελίτ, τροφοδοτώντας το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο στηριζόμενοι στο γεγονός ότι «το χρήμα γεννά από μόνο του χρήμα». Όπως ήταν λογικό, όλο αυτό το χρήμα δε μπορούσε να επενδυθεί στην υπάρχουσα πραγματική οικονομία των ήδη κατά πολλών χρόνων ανεπτυγμένων χωρών που θα παρήγαγε περισσότερα αντικείμενα από αυτά που θα καταναλώνονταν. Η επεκτατική πολιτική της παγκοσμιοποιημένης μηχανής της κατανάλωσης στις αναπτυσσόμενες χώρες, αποτέλεσε λοιπόν τη μόνη προοπτική, αφού ο καπιταλισμός δεν είναι μια οργανωμένη κοινωνία, αλλά βασίζεται σε ένα διαρκή ανταγωνισμό, όπου κάθε οικονομικός φορέας λειτουργεί μόνο για τον εαυτό του (Jappe, 2011). Με λίγα

λόγια, η υπερσυσσώρευση κεφαλαίου έχει ανάγκη από συνεχώς αυξανόμενα πεδία επένδυσης, τα οποία σήμερα βρίσκονται στις υπό ανάπτυξη χώρες με τις νέες αγορές.

Όπως αντιλαμβάνεται λοιπόν κάποιος, εκτός ότι η ελεύθερη αγορά δεν προωθεί τη σταθερότητα ή τη δημοκρατία, αποδεικνύεται ότι ο δημοκρατικός καπιταλισμός είναι εξωπραγματική σύλληψη (Γκρέι, 1999). Στο όνομα του ατέρμονου κύκλου παραγωγής – κατανάλωσης τα κυρίαρχα κράτη υποχρεώνονται σε γεωπολιτικές αντιπαραθέσεις για την εκμετάλλευση φυσικών πόρων που οδηγούν σε διάρρηξη του κοινωνικού ιστού μέσω της όξυνσης ανισοτήτων και της φτώχειας, δημιουργώντας ανασφάλεια και αβεβαιότητα, φαινόμενα ξеноφοβίας και ρατσισμού, αποδεκατίζοντας την ανθρώπινη υπόσταση σε πνευματικό, ψυχολογικό, κοινωνικό, οικονομικό κ.λπ. επίπεδο. Ο Arundathy Roy (όπως αναφέρεται στο Latouche 2008) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Δεν έχουμε παρά μια περιορισμένη ποσότητα δασών, νερού, γης. Εάν όλα αυτά τα μετατρέψετε σε κλιματιστικά, σε τηγανιτές πατάτες, σε αυτοκίνητα, θα έρθει η ώρα που δεν θα έχετε πλέον τίποτε». Αυτό αποδεικνύεται από το συμπέρασμα του Edward Goldsmith (όπως αναφέρεται στο Latouche 2008), «η εντόπια κοινωνία είναι διαρκής επειδή προσαρμόσε τον τρόπο ζωής της στο περιβάλλον της, ενώ η βιομηχανική κοινωνία προσπάθησε να προσαρμόσει το περιβάλλον της στον τρόπο ζωής της και γι' αυτό δεν μπορεί να ελπίζει ότι θα επιβιώσει». Η αποανάπτυξη είναι εναντίον του καπιταλισμού όχι τόσο επειδή καταγγέλλει τις αντιφάσεις του και τα οικολογικά και κοινωνικά του όρια, αλλά κυρίως επειδή αμφισβητεί το πνεύμα του (Latouche, 2013).

Οι μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί οι οποίοι αποτελούνται από τους ΟΗΕ, Παγκόσμια Τράπεζα, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ο.Ο.Σ.Α., G8-G20 ονοματίζουν τις πολιτικές ανάπτυξης με ένα διαφορετικό επιθετικό προσδιορισμό παραμένοντας σε μια κοινή δομική διαδικασία: τη μεγέθυνση (Harvey, 2007 όπως αναφέρεται στο Kallis 2011). Η οικονομική μεγέθυνση, η βιώσιμη ανάπτυξη (sustainable growth), η πράσινη ανάπτυξη (green growth), η έξυπνη ανάπτυξη (smart growth), η χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη (inclusive growth) αποτελούν ιδιόμορφες πολιτικές μιας κοινής χαραγμένης πορείας ατέρμονης ανάπτυξης ή, όπως αναφέρει ο Τζάκσον (2016), «ένα γενικό κάλεσμα για αναζωογόνηση της κατανάλωσης και για την ώθηση της μεγέθυνσης». Με αυτό τον τρόπο παρατηρούμε σήμερα τη λύση της πολιτικής των περικοπών και της λιτότητας που βιώνει και η Ελλάδα από το 2009, η οποία οδηγεί σε αδιέξοδο μεγάλο τμήμα του πληθυσμού και

προωθεί παράλληλα μια αποδεδειγμένη προβληματική περαιτέρω ανάκαμψη της οικονομίας που θα αποδειχτεί καταστροφική για τον πλανήτη. Η τελική συμφωνία τον Ιούνιο του 2010 στη διάσκεψη κορυφής των G8/G20 στο Τορόντο, όπως εξηγεί ο Latouche (2013), αποτελεί μια σύνθεση δύο αντίθετων απόψεων, της ανάκαμψης με πολιτικές λιτότητας όπου η ανάκαμψη θα ελέγχεται από τη λιτότητα και η λιτότητα θα μετριάζεται από την ανάκαμψη ή όπως επινόησε η Κριστίν Λαγκάρτ *λιτάκαμψη!*

Ενώ, λοιπόν, ο καπιταλισμός αποφεύγει το τέλος του μέσω της διαρκούς αύξησης παραγωγής προϊόντων, ώστε η μείωση του παραγόμενου κέρδους σε κάθε μεμονωμένο προϊόν να αντισταθμίζεται και με το παραπάνω από τη συνολική αύξηση της μάζας των προϊόντων, αυτό που τελικά αυξάνεται είναι η κατανάλωση των πόρων, η μόλυνση και η οικολογική καταστροφή (Jappe, 2011). Η πρώτη αιτία του αδιεξόδου της μεγέθυνσης είναι ότι σε έναν πλανήτη με πεπερασμένους πόρους, δε μπορεί η ανθρώπινη κοινωνία και οικονομία συνεχώς να μεγεθύνονται (Latouche 2008; Martinet-Alier κ.α., 2010; Trainer, 2012). Η δεύτερη αιτία είναι το γεγονός ότι είναι αδύνατο να επέλθει κοινωνική δικαιοσύνη και κοινωνική ευημερία σε όλους τους ανθρώπους στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (Latouche, 2008; Martinet-Alier κ.α., 2010; Trainer, 2012). Η τρίτη αιτία είναι ότι η ευημερία που δημιουργεί είναι απατηλή, αφού δημιουργεί μια αντι-κοινωνία που είναι άρρωστη από τα πλούτη της (Latouche, 2008). Για την ισχυροποίηση της τρίτης αιτίας αρκεί η παράθεση μιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε για την ταινία «Η ιστορία των πραγμάτων», στην οποία η Annie Leonard ανακάλυψε πως μόνο το 1% των υλικών παραμένουν σε χρήση έξι μήνες μετά την πώλησή τους, είτε επειδή είναι κατασκευασμένα να χαλούν γρήγορα, είτε επειδή βγαίνουν εκτός μόδας (όπως αναφέρεται στο Κολέμπας και Μπίλλας, 2013).

Όπως είναι λογικό δεν λείπουν οι ηθελημένες ή ακούσιες συγχύσεις από επικριτές της αποανάπτυξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το άρθρο του Michel Husson (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2013) με τίτλο «Recession= décroissance?» (ύφεση= αποανάπτυξη), το οποίο δημοσιεύτηκε το 2008 στο Politics το οποίο αναγράφει: «Δεν υφίσταται πλέον δημόσιος διάλογος για το ζήτημα της αποανάπτυξης· βρισκόμαστε μέσα σε μια αποανάπτυξη η οποία μας έχει επιβληθεί βίαια και προκαλεί μια ολόκληρη σειρά καταστροφών· ολόκληροι τομείς της οικονομίας καταρρέουν, πολλοί άνθρωποι είναι καταδικασμένοι στην ανεργία». Όπως εξηγεί όμως ο Latouche (2013), η λέξη αποανάπτυξη δεν πρέπει να λαμβάνεται ως το αντίθετο της οικονομικής μεγέθυνσης (αρνητικό πρόσημο στον ρυθμό μεγέθυνσης),

αφού η αποανάπτυξη παραπέμπει στην έξοδο από την κοινωνία της κατανάλωσης. Κοντά σ' αυτό είναι και η παρανόηση-διαμάχη αποανάπτυξης -στάσιμης οικονομικής κατάστασης και αποανάπτυξης-μηδενικής οικονομικής μεγέθυνσης. Όπως επεξηγεί κατηγορηματικά ο Latouche (2013), «η διαφορά συνίσταται στο γεγονός ότι, και στις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις, πρόκειται για μια αποανάπτυξη η οποία επιβάλλεται βίαια στο πλαίσιο του υπάρχοντος συστήματος και όχι για την επιλογή μιας εναλλακτικής λύσης που θα αλλάξει το ίδιο το πολιτισμικό μοντέλο της κοινωνίας». Συμπληρωματικά, ο Φρανκ-Ντιμινκ Βιβιέν (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2013) παρατηρεί εύστοχα ότι η διαφορά της αποανάπτυξης συνίσταται στον εκούσιο και βολонταριστικό χαρακτήρα, ενώ ο Latouche (2008) συμπληρώνει ότι ο μόνος τρόπος για να αποφευχθεί η καταστροφή είναι η ρήξη με το καπιταλιστικό σύστημα και με τον καταναλωτισμό και τον παραγωγισμό, που αποτελούν τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του.

Το κίνημα της αποανάπτυξης είναι καυστικό προς κάθε προσπάθεια συμβιβασμού οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικών ανησυχιών (Fournier, 2013), αφού το πρόβλημα είναι δομικό και συστημικό (Gorz, 1993). Ας σημειωθεί ακόμη ότι η λέξη «βιώσιμη» αποτελεί πλέον επιθετικό προσδιορισμό πολλών εννοιών, αποκρύπτοντας έτσι τις αντιφάσεις του φαινομένου, όπως η βιώσιμη ανάπτυξη, η βιώσιμη πόλη, τα βιώσιμα υλικά, η βιώσιμη ενέργεια, η βιώσιμη γεωργία κ.λπ., σε τέτοια βαθμό που θα έπρεπε να μιλάμε για «βιώσιμη βιωσιμότητα» (Latouche, 2008). Παρομοίως, οι υπόλοιπες κυρίαρχες σημερινές πολιτικές που χρηματοδοτούνται ανελλιπώς (πράσινη-έξυπνη-χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη), αλλάζουν τις λέξεις επειδή δε μπορούν να αλλάξουν τα πράγματα (Κουκούλας, 2013). Το ζητούμενο όμως, δεν είναι η αντικατάσταση μιας κακής οικονομίας με μια καλή ή μιας κακής ανάπτυξης με μια καλή ανάπτυξη, πράσινη, κοινωνική, δίκαιη, με μια γερή δόση ρυθμίσεων, αλλά να τεθούν σε ριζική αμφισβήτηση οι φαντασιακές βάσεις των οικονομικών θεσπίσεων και κατ' επέκταση να εγκαταλείψουμε την ανάπτυξη (Latouche, 2008). Ήδη από τη δεκαετία του 1970, το κόστος της οικονομικής μεγέθυνσης είναι υψηλότερο από τα οφέλη της (Latouche, 2013).

Ο Fournier (2013) δεν γίνεται να είναι πιο ξεκάθαρος, αφού ισχυρίζεται ότι για να αμφισβητήσουμε την τυραννία της οικονομικής ανάπτυξης, δεν αρκεί να ζητούμε λιγότερη, πιο αργή ή πιο πράσινη ανάπτυξη, διότι αυτό μας αφήνει παγιδευμένους μέσα στην ίδια οικονομική λογική. Ο Latouche (2008), αναλύει ότι η παγκοσμιοποίηση

σημαδεύει το πέρασμα σε μια κοινωνία αγοράς χωρίς σύνορα, που δεν είναι πρακτικά βιώσιμη, καθώς ξεπερνά την ικανότητα φόρτωσης του πλανήτη, επειδή προσκρούει στα όρια της περατότητας της βιόσφαιρας και επειδή όλα τα επιχειρήματα – προς εύρεση λύσεως στο πρόβλημα που δημιουργείται είναι απατηλά ή ανεπαρκή. Είναι ένας φαύλος κύκλος (Μίσσιος, 2013), όπου η αποανάπτυξη αντιπαρατίθεται με τις ιδέες της πράσινης ανάπτυξης ή πράσινης οικονομίας και τις σχετικές πεποιθήσεις ότι η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί τον πλέον επιθυμητό δρόμο ανεξαρτήτως πολιτικής και ιδεολογίας (Demaria και Schneider, 2013). Δεν είναι δυνατόν να συνυπάρχουν σε μια κοινή πολιτική ατζέντα η οικονομική μεγέθυνση και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα (Latouche, 2008; Kerschner, 2010), εφόσον ο θετικός αντίκτυπος των πράσινων αγαθών και υπηρεσιών που δημιουργούνται ακυρώνονται από τη μεγαλύτερη αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης (Schneiderka, 2010). Επιπλέον ο Jappe (2011) αναφέρει ότι βρισκόμαστε μπροστά σε μια οικονομική-οικολογική-ενεργειακή-πολιτιστική κρίση, η οποία δεν θα λυθεί με την αναθέρμανση της ανάπτυξης με τις πράσινες τεχνολογίες, αφού το πρόβλημα δεν είναι λίγα παραπάνω φίλτρα ή λίγο λιγότερα ρυπογόνα αυτοκίνητα, αλλά η συνειδητοποίηση του καπιταλιστικού συστήματος. Το πρόβλημα δεν είναι το μέσο από το οποίο θα παίρνουμε ενέργεια, αλλά μια ριζικά διαφορετική κοινωνία, η οποία θα έχει βρει τρόπους να ζει με αυτά που διασφαλίζουν οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας μικρής κλίμακας (Καλλής, 2013). Ο Θεωδορόπουλος (2013), θεωρεί ότι η εμπειρία των τελευταίων 20 ετών, έχει αποδείξει ότι η βιώσιμη ανάπτυξη δε μπορεί να είναι οικολογικά βιώσιμη, αφού εξακολουθεί να εξαντλεί τους φυσικούς πόρους, ενώ δεν έχει βελτιώσει την ευημερία και την ποιότητα ζωής, ούτε έχει συμβάλει στην ισονομία και την ισότητα.

Συνεπώς, οι Καλλής, Kerschner και Martinez-Aliez (2012) αναρωτιούνται για ποιο λόγο το φετίχ της ανάπτυξης, «the growth fetish», διατηρείται ως παγκόσμιος στόχος, αφού η οικονομική μεγέθυνση δεν επιφέρει ούτε ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη, αλλά αντίθετα συνεχίζει και δημιουργεί προβλήματα οικολογικά και οικονομικά. Οι Καλλής, Martinez και Norgaard (2013), αναφέρουν ότι το κόστος της χρηματοπιστωτικής κρίσης ωχριά μπροστά στο κόστος της οικολογικής κρίσης, όμως η κρίση δίνει ευκαιρίες σε επιστημονικό επίπεδο, ώστε να ξεφύγουμε από τα στενά πλαίσια του οικονομισμού και να προτείνουμε κοινωνικά-οικονομικά παραδείγματα, όπως η αποανάπτυξη. Δεν εκπλήσσει καθόλου το γεγονός ότι είναι δύσκολο για τους σύγχρονους να κατανοήσουν ότι η οικονομία είναι ένα άλλο είδος θρησκείας (Λατούς,

2013). Το όραμα της αποανάπτυξης, δυνατό μόνο μέσα σε μια κοινωνία αποανάπτυξης (Latouche, 2013; Latouche, 2010), καταργεί την οικονομετρική αντίληψη και την ανάπτυξη, προσφέροντας ένα ελπιδοφόρο όραμα για μια κοινωνία με ένα σταθερό και λιτό μεταβολισμό, όπου η ευημερία πηγάζει από την ισότητα, την απλότητα κ.λπ. και δε θα είναι η επέκταση πλέον αναγκαία, αφού οι στόχοι της αποτελεσματικότητας και της μεγιστοποίησης δε θα κυριαρχούν έναντι των άλλων λογικών και στόχων (Καλλής, 2011).

Για αυτούς του λόγους, το καπιταλιστικό σύστημα, στο οποίο η αξία δίνεται από την εργασία, δε μπορεί να εξημερωθεί, και οι προτάσεις βιώσιμης ανάπτυξης ή πράσινου καπιταλισμού δε μπορούν να οδηγήσουν πουθενά (Jappe, 2011). Η ψευδαίσθηση ότι οι καπιταλιστικές οικονομίες μπορούν να αναπτύσσονται συνεχώς και να αυξάνουν το Α.Ε.Π. τους και τα κέρδη τους μέσω ανεμογεννητριών, φωτοβολταϊκών, υβριδικών οχημάτων κ.λπ. έχουν τεθεί επί τάπητος εδώ και καιρό και η αναποτελεσματικότητά τους δεν είναι ούτε τυχαία ούτε προϊόν έλλειψης βούλησης (Καλλής, 2013). Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα των (νέων) νεοφιλελεύθερων και μη πολιτικών, οικονομολόγων, βιομηχάνων κ.λπ. που τάσσονται υπέρ της ανάπτυξης είτε την ονομάζουν βιώσιμη, πράσινη, έξυπνη κ.λπ., αποτελεί το **παράδοξο του Jevons** ή φαινόμενο αναπήδησης, καθώς και το **παράδοξο του Easterlin**, τα οποία περιγράφονται συνοπτικά παρακάτω.

2.2.1: Jevons paradox- το παράδοξο του Jevons

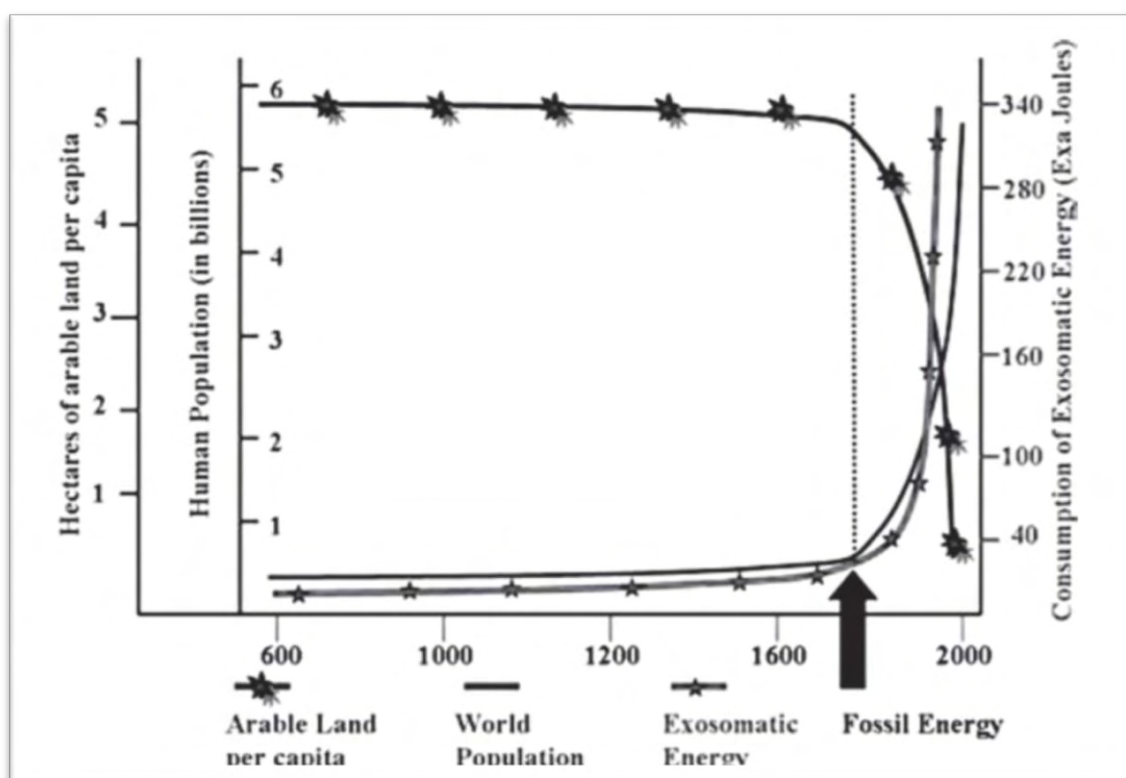
Οι πρώτοι οικολόγοι- οικονομολόγοι εμπνέονταν από την ιδέα του οικολογικού εκσυγχρονισμού, ισχυριζόμενοι ότι οι δραστικές μειώσεις στη χρήση υλών προερχόμενες από νέες τεχνολογίες και βελτιώσεις στην αποδοτικότητα θα μπορούσε να προσφέρει λύσεις.

Το παράδοξο του Jevons ή αποτέλεσμα αναπήδησης εμφανίστηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τον οικονομολόγο William Stanley Jevons ο οποίος παρατήρησε ότι παρόλο που οι ατμολέβητες κατανάλωναν ολοένα και λιγότερο κάρβουνο λόγω τεχνικών τελειοποιήσεων, η συνολική κατανάλωση κάρβουνου συνέχιζε να αυξάνεται λόγω της αύξησης του αριθμού των λεβήτων (Polimeni κ.ά., 2008).

Είναι γεγονός ότι οι σημερινοί πρωτεργάτες της ανάπτυξης, είτε πράσινη, έξυπνη, βιώσιμη κ.λπ., θεωρούν ότι η λύση για τη προστασία του περιβάλλοντος βρίσκεται στην οικοαποδοτικότητα, δηλαδή στην οικονομία εισροών (πρώτες ύλες, ενέργεια κ.λπ.), η οποία εισέρχεται στην παραγωγή των καταναλισκόμενων προϊόντων

εξαιτίας της τεχνικής προόδου και είναι ικανή να μειώσει σταδιακά το οικολογικό αποτύπωμα και την ένταση ανάληψης των φυσικών πόρων. Φυσικά, εκείνο που παραβλέπει η θεώρηση της αύξησης της οικοαποδοτικότητας είναι ότι η πτώση της ρύπανσης ανά μονάδα εκμηδενίζεται συστηματικά από τον πολλαπλασιασμό του αριθμού των μονάδων που πουλιούνται και καταναλώνονται (Polimeni κ.ά., 2008).

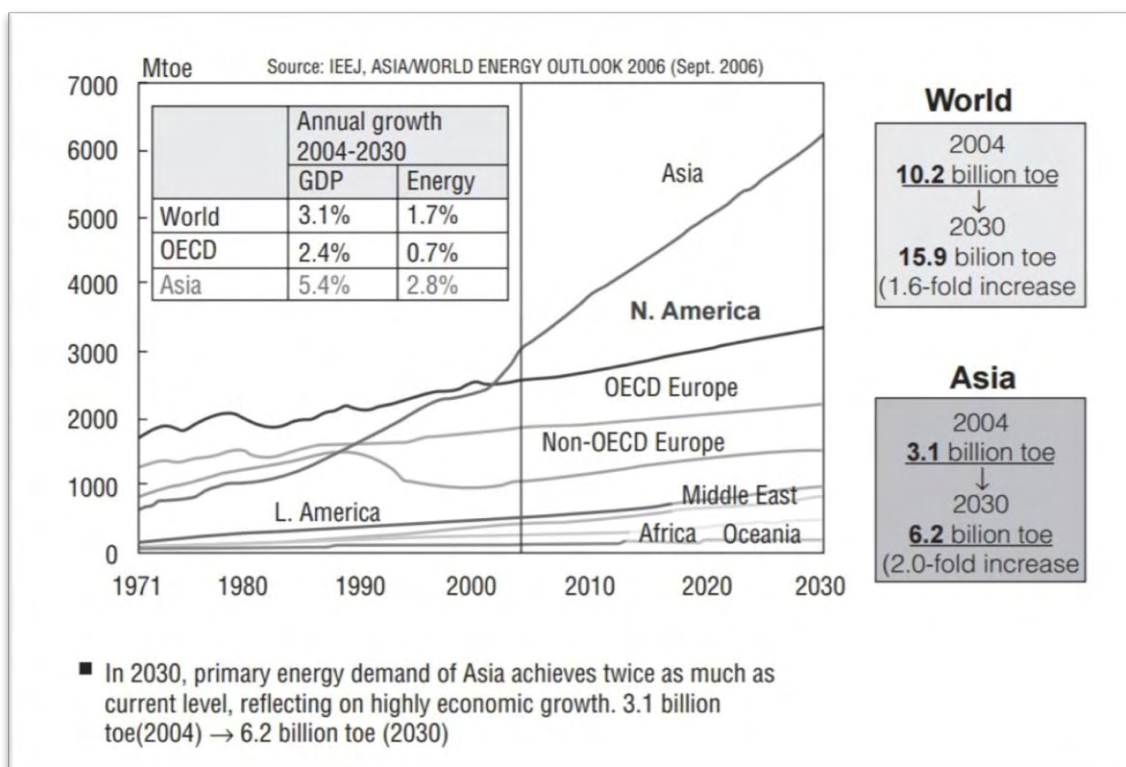
Για την διαφώτισή μας ο Καλλής (2013) επεξηγεί: «Οι νέες τεχνολογίες βελτιώνουν την απόδοση με την οποία μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε έναν φυσικό πόρο. Ως αποτέλεσμα το κόστος του πόρου πέφτει και η κατανάλωση του αυξάνεται αφού τώρα είναι φτηνότερος. Αν δεν υπάρχουν όρια, το αποτέλεσμα αποδοτικότερων τεχνολογιών είναι περισσότερη, όχι λιγότερη κατανάλωση. Τα σύγχρονα και οικολογικά αποδοτικότερα αυτοκίνητα ταξιδεύουν γρηγορότερα και μακρύτερα. Όσο και να φαντάζει παράδοξο, ο παλιός σκαραβαίος ήταν καλύτερος για το περιβάλλον από ότι ο καινούριος. Στην εποχή των ηλεκτρονικών υπολογιστών χρησιμοποιούμε περισσότερο χαρτί από τον καιρό που γράφαμε στο χέρι με μελάνι. Εάν παραμείνουμε σε μια οικονομία ανάπτυξης, η αποδοτικότητα και η εξοικονόμηση που ευαγγελίζονται οι οικολόγοι ως λύση, σημαίνει πτώση του κόστους, συσσώρευση κεφαλαίου και επανεπένδυση για περαιτέρω ανάπτυξη». Επιπροσθέτως, οι Demaria κ.ά. (2013) συμπληρώνουν: «οικονομίες στην ενέργεια και τις πρώτες ύλες μπορούν να επανεπενδυθούν σε αγορές νέων υλών και ενέργειας, εξουδετερώνοντας με αυτόν τον τρόπο τα κέρδη από τη μείωση της χρήσης υλών και ενέργειας που συνδέονται με τα μέτρα αποδοτικότητας».

Σχήμα 2.1 Η μεγάλη ασυνέχεια στην εξέλιξη της ανθρωπότητας λόγω μαζικής χρήσης τεχνολογιών (Πηγή: Polimeni κ.ά., 2008)

Το παράδοξο του Jevons είναι ένα θέμα ελάχιστο γνωστό έξω από ακαδημαϊκούς κύκλους το οποίο συναρτάται στενά με το λεγόμενο σφάλμα της σύνθεσης, το οποίο συμβαίνει όταν δεχόμαστε ότι εκείνο που ισχύει για τα άτομα ισχύει αναγκαστικά και για το σύνολο της οικονομίας. Φυσικά, οι προβληματισμοί στο φλέγον ζήτημα των συνεπειών των ατομικών επιλογών επάνω στο σύνολο και στον προβληματισμό της διακρίβωσης της φύσης των σχέσεων τους είναι κάτι που δεν επιτρέπεται να αναφερθεί στην παρούσα εργασία.

Παρατηρώντας το σχήμα 2.1 γίνεται αντιληπτό ότι αναμένεται μια γρήγορη αντιστροφή των τάσεων κατανάλωσης ενέργειας, αφού η εκθετική αύξηση του ρυθμού κατανάλωσης των πόρων δε μπορεί να υφίσταται σε έναν πλανήτη με πεπερασμένους πόρους. Δυστυχώς, παρατηρώντας την αναμενόμενη ζήτηση ενέργειας που συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη (σχήμα 2.2), φαίνεται ότι θα υπάρξει επιδείνωση, ειδικά από τις αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας. Σύμφωνα με τον Lto (2007), η Ινδία και η Κίνα αντιπροσωπεύουν το 70% της κατανάλωσης ενέργειας στην Ασία κατά το χρονικό διάστημα των τελευταίων τριών δεκαετιών. Θεωρείται, ότι η σταδιακή μείωση των αποθεμάτων πετρελαίου θα αναγκάσει την οικονομία να στραφεί σε άλλες μορφές ενέργειας, ενδεχομένως μη συμβατικές (πετρέλαιο σχιστόλιθου, άμμος πετρελαίου κ.λπ.), οι οποίες με τη σειρά τους θα δημιουργήσουν, λόγω αυξημένου ρυθμού κατανάλωσης, τεράστια περιβαλλοντική ζημιά στον πλανήτη.

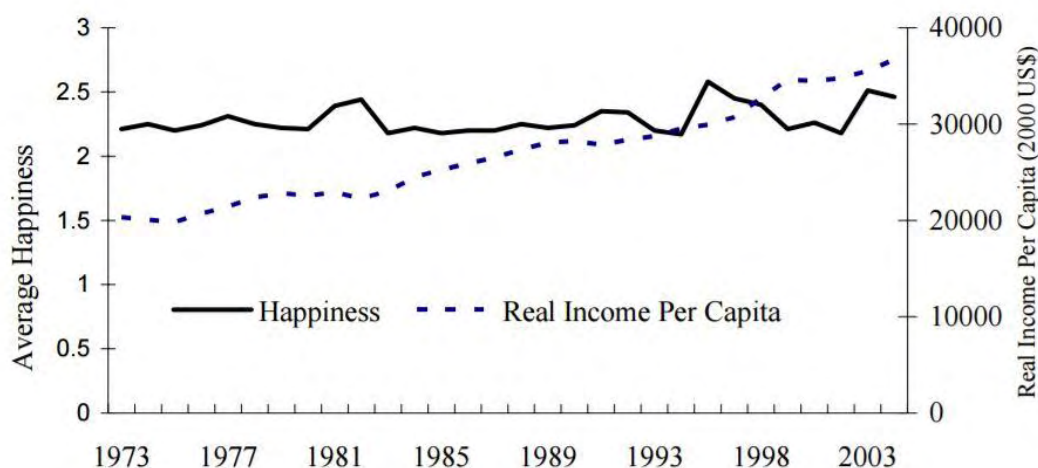
Σχήμα 2.2 Παγκόσμια ζήτηση πρωτογενούς ενέργειας ανά ήπειρο (Πηγή: Polimeni κ.ά., 2008)

2.2.2: Easterlin paradox-Το παράδοξο του Easterlin

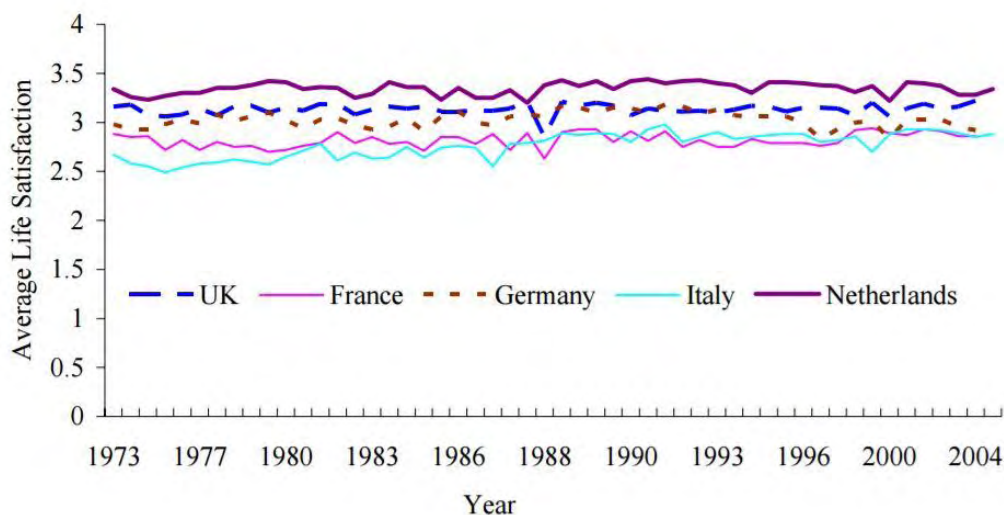
Η μελέτη των αιτιών και των συσχετισμών της ανθρώπινης ευτυχίας αποτέλεσε και αποτελεί μέχρι και σήμερα ένα αντικείμενο εκτεταμένης βιβλιογραφικής έρευνας από φιλοσόφους, ψυχολόγους και οικονομολόγους (Clark, Frijters και Shields, 2007). Δύο σημαντικές βιβλιογραφικές αναφορές αποτελούν ο διαχωρισμός ανάμεσα στην αύξηση του εισοδήματος και την ευτυχία, ένα φαινόμενο γνωστό ως το παράδοξο του Easterlin (Easterlin, 1974), καθώς και η σύνδεση ανάμεσα στη σημασία που κάποιος αποδίδει στις υλικές απολαβές και στην συναισθηματική διαταραχή (Kasser, 2002, όπως αναφέρεται στο Demaria κ.ά., 2013).

Όπως αναλύει η έρευνα του Easterlin (2004), σε περίπτωση που εξετάσουμε στον εκάστοτε τόπο και χρόνο τη σύγκριση εισοδήματος και ευτυχίας, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι όσοι έχουν μεγαλύτερο εισόδημα είναι πιο ευτυχισμένοι, ενώ η σύγκριση αύξηση εισοδήματος και ευτυχίας σε επίπεδο κύκλου ζωής δεν ισχύει. Συγκεκριμένα, σημειώνει ότι οι Αμερικάνοι που γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1940, αύξησαν τα εισοδήματά τους, γεγονός το οποίο συνεπάγεται υψηλότερο βιοτικό επίπεδο, κατά 116% σε περίοδο 28 ετών (1972-2000), αλλά όταν ρωτήθηκε η αναφερθείσα ευτυχία τους το 2000, δεν άλλαξε καθόλου. Βραχυπρόθεσμα, όταν κυριαρχούν οι διακυμάνσεις των μακροοικονομικών συνθηκών, η ευτυχία και το εισόδημα συσχετίζονται, ενώ με την πάροδο του χρόνου, η άνοδος του μέσου εισοδήματος δε συμβαδίζει με μεγαλύτερη ευτυχία (Easterlin και Angelescu, 2009; Clark, 2016).

Στην εικόνα 2.3 φαίνεται το Παράδοξο του Easterlin από τις Η.Π.Α. για την περίοδο 1973-2004, όπου ενώ το κατά κεφαλήν εισόδημα σχεδόν διπλασιάζεται, η ευτυχία δεν αλλάζει ιδιαίτερος. Στην εικόνα 2.4. παρουσιάζονται οι μέσες τάσεις ικανοποίησης σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες από το 1973, οι οποίες δεν είχαν καμία ιδιαίτερη αύξηση, ενώ τα εισοδήματα αυξήθηκαν έντονα και στις πέντε χώρες. Μάλιστα, η μόνη αύξηση πραγματοποιήθηκε στη φτωχότερη χώρα, την Ιταλία, όπου η ικανοποίηση ευτυχίας αυξήθηκε από 2.67 το 1973 σε 2.88 το 2004, αύξηση της τάξεως του 9,3%. (Clark κ.ά., 2007).

Σχήμα 2.3 Ευτυχία και πραγματικό εισόδημα ανά κεφαλή στις Η.Π.Α., 1973-2004 (Πηγή Clark et al 2007)

Σχήμα 2.4 Ικανοποίηση ζωής σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες, 1973-2004 (Πηγή Clark et al 2007)

Μάλιστα, ένα παράδοξο μοτίβο επιτυγχάνεται. Στην ερώτηση εάν θα ένιωθες καλύτερα εάν το εισόδημα σου αυξηθεί και των άλλων όχι, οι περισσότεροι απάντησαν καταφατικά. Αντιστρέφοντας όμως το ερώτημα, στην ερώτηση πως θα ένιωθες εάν το εισόδημά σου παρέμενε σταθερό, αλλά των άλλων αυξανόταν, οι περισσότεροι υπέδειξαν ότι θα αισθάνονταν λιγότερα καλά, ενώ το εισόδημά τους δεν άλλαξε καθόλου. Αυτό το παράδοξο μοτίβο δείχνει ότι η ικανοποίηση που παράγεται από τον υλικό πλούτο δεν εξαρτάται αποκλειστικά από την αντικειμενική κατάσταση που βρίσκεται ο άνθρωπος, αλλά συσχετίζεται άμεσα με το βιοτικό επίπεδο των γύρων του. Αυτό που πραγματικά συμβαίνει είναι ότι η αύξηση του εισοδήματος ενός ανθρώπου ή

μιας κοινωνίας αυξάνει το εσωτερικό βιοτικό επίπεδο όλων και, κατά συνέπεια, της νόρμας στο πώς οι άνθρωποι αξιολογούν την ευτυχία (Easterlin, 2004).

2.3: Ιστορική αναδρομή της θεωρίας

Η ιδέα της αποανάπτυξης εντάσσεται σε μια μακρά κριτική παράδοση ενάντια στην νεοφιλελεύθερη αντίληψη της οικονομικής ανάπτυξης αναγνωρίζοντας τον Gandhi, τον Gorz, τον Arendt κ.λπ. (Fournier, 2013). Το πρόταγμα της αποανάπτυξης για μια αυτόνομη και οικονομία κοινωνία φαίνεται να έχει κοινά ιδεολογικά στοιχεία με τις πεποιθήσεις των πρώτων ελευθεριαζόντων σοσιαλιστών- αναρχικών στοχαστών, αλλά ανανεώνεται στη δεκαετία του '60 από την αποτυχία της ανάπτυξης στο Νότο και την απώλεια των σημάνσεων του Βορρά από τους καταστασιακούς Ιβάν Ίλλιτς, Αντρέ Γκορζ, Francois Partant και Κορνήλιο Καστοριάδη, οι οποίοι αναρωτιούνται για την κοινωνία της κατανάλωσης και στο φαντασιακό της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου (Latouche, 2008). Οι αξίες και οι πολιτικές της αποανάπτυξης δεν ασπάζονται μόνο ένα φιλοσοφικό ρεύμα, ούτε ενστερνίζονται ένα μόνο βιβλίο, αλλά προέρχονται από διαφορετικά ρεύματα οικολογικής, κοινωνικής και επιστημονικής σκέψης (Demaria κ.ά., 2013).

Σύμφωνα με τους Schneider, Kallis και Martinez-Alierz (2010) και Flipo (2008), η ιδέα της αποανάπτυξης προέκυψε ως απάντηση στο τρίπτυχο της περιβαλλοντικής, κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, έχοντας στοχαστές από διαφορετικές φιλοσοφικές ιδεολογίες και κινήματα, οι οποίοι ομαδοποιούνται σε πέντε κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία (culturalist) περιλαμβάνει ανθρωπολόγους, οι οποίοι κριτικάρουν την ανάγκη των χωρών του Νότου να ακολουθήσουν το δυτικό μοντέλο ανάπτυξης, όπως ο Serge Latouche, Karl Polanyi, Gilbert Rist, Francois Partant κ.λπ. (Schneider κ.α., 2010; Flipo, 2008; Κουκούλας, 2013). Η δεύτερη κατηγορία, που περιλαμβάνει τους Κορνήλιο Καστοριάδη, Andre Gorz, Ellul Hannah κ.λπ. (Flipo 2008; Κουκούλας, 2013) εστιάζει στην αναζήτηση των σύγχρονων δημοκρατικών αξιών, οι οποίες έχουν εξασθενήσει λόγω των σύγχρονων οικονομικών αντιλήψεων του πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού και εκπαιδευτικού συστήματος (Schneider κ.ά., 2010). Η τρίτη κατηγορία συνδέεται με την προάσπιση του οικοσυστήματος και ότι αυτό περιλαμβάνει, με το «The Strategy of Ecosystem Development» (1969) του Eugene P. Odom και το «Limits to Growth» (1972) των Donella H. και Dennis L. Meadows κ.ά. (Schneider κ.ά., 2010· Flipo, 2008; Κουκούλας, 2013). Το τέταρτο γκρουπ στοχαστών που αποτελείται από τους Mahatma Gandhi, David Thoreau κ.λπ.

αναλογίζεται την ανατολικότερη κουλτούρα και τρόπο σκέψης, προερχόμενη από την ψυχολογία, τονίζοντας τις ιδιαιτερότητες της πνευματικότητας, της μη βίαιης δράσης, της ευημερίας και της απλότητας (Schneider κ.ά., 2010). Τέλος, το πέμπτο γκρουπ προέρχεται από την επιστήμη της Βιο-οικονομίας ή της Οικολογικής-οικονομίας (Schneider κ.ά., 2010), για να μην εξαντληθούν οι διαθέσιμοι πεπερασμένοι πόροι του πλανήτη (Κουκούλας, 2013).

Παρά τους διαφορετικούς φιλοσοφικούς ορίζοντες, η διπλή πατρότητα του προτάγματος της αποανάπτυξης, δηλαδή η αφύπνιση της οικολογικής κρίσης και η κριτική προς το φαντασιακό του καπιταλισμού, έχει την ανάπτυξη και τις βάσεις της σε διαφορετικές εποχές. Σύμφωνα με τον Θεωδορόπουλο (2013), σε ακαδημαϊκό επίπεδο, η πρώτη διασύνδεση περιβαλλοντικών προβλημάτων (ρύπανση, αστικοποίηση κλπ.) με τις κοινωνικές και παραγωγικές διεργασίες έγινε με το «Our synthetic Environment» του Murray Bookchin, το οποίο κυκλοφόρησε το 1962 και οδήγησε στην ανάπτυξη του κλάδου της κοινωνικής οικολογίας, του ρεύματος του διαλεκτικού νατουραλισμού και της πρότασης για τον ελευθεριάζον κοινοτισμό. Η πρώτη συλλογική αφύπνιση για την οικολογική κρίση υφίσταται το 1972 στη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης, όπου ο Rene Dubos δημοσιεύει ένα έργο με τίτλο «Έχουμε μόνο μία γη» και παράλληλα ο Mansholt Sicco (τότε αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) αναφέρει: «Για μας, στον βιομηχανοποιημένο κόσμο, μια μείωση στο επίπεδο των υλικών αγαθών, έχει γίνει πια αναγκαιότητα- πράγμα που δεν προϋποθέτει μηδενική ανάπτυξη, αλλά αρνητική ανάπτυξη. Η ανάπτυξη είναι μόνο ένας πολιτικός στόχος, ο οποίος εξυπηρετεί τα συμφέροντα των λίγων που κυριαρχούν» (Latouche, 2013). Δε συμβαίνει όμως το ίδιο με τη διαίσθηση των ορίων της οικονομικής ανάπτυξης, όπου φτάνει στον Thomas Robert Malthus τον 18^ο αιώνα, στη συνέχεια τεκμηριώνεται επιστημονικά από τον Sadi Carnot μέσω του δεύτερου νόμου της θερμοδυναμικής (Latouche, 2013). Η πρώτη σύζευξη συλλογής κειμένων σχετικά με την εντροπία, την οικολογία και την οικονομία, καθώς και η πρώτη εμφάνιση του γαλλικού όρου *decroissance* τίθενται για πρώτη φορά από τον φυσικό και οικονομολόγο Nicholas Georgescu-Roegen το 1971, με τη δημοσίευση του «The Entropy Law and the Economic Process» (Παυλίδης, 2015; Fournier, 2008 και 2013; Levallois, 2010).

Σύμφωνα με τον Nicholas Georgescu-Roegen, το οικονομικό μοντέλο υιοθετώντας την κλασική μηχανική του Νεύτωνα, αποκλείει τη μη αντιστρεψιμότητα του χρόνου (Latouche, 2008). Σύμφωνα με τον νόμο της εντροπίας, ενώ η ενέργεια

μπορεί να διατηρείται, υποβαθμίζεται ή μετασχηματίζεται με τη χρήση της και επομένως δεν επιστρέφει στην αρχική της κατάσταση για να χρησιμοποιηθεί με τον ίδιο τρόπο (Fournier, 2013). Η μη υιοθέτηση του δεύτερου θερμοδυναμικού νόμου, κατ' επέκταση της εντροπίας, είχε ως αποτέλεσμα τη μη λήψη των οικολογικών ορίων του πλανήτη σε επίπεδο παραγωγής και ανακύκλωσης, η οποία είχε ως αποτέλεσμα συνέχεια, μια ασύνειδη σπατάλη των διαθέσιμων σπάνιων πόρων του πλανήτη (Παυλίδης, 2015; Latouche, 2008). Χαρακτηριστικά, όπως αναφέρει ο Yves Cochet «η σύγχρονη νεοκλασική οικονομική θεωρία κρύβει κάτω από μια μαθηματική κομψότητα την αδιαφορία της για τους θεμελιώδεις νόμους της βιολογίας, της χημείας και της φυσικής, και ιδιαίτερα για τους νόμους της θερμοδυναμικής». Όπως είναι λογικό, η αδυνατότητα μιας απεριόριστης μεγέθυνσης προκύπτει γιατί η πραγματική οικονομία εξελίσσεται στους κόλπους μιας βιόσφαιρας, η οποία λειτουργεί από επιμέρους υποχρεωτικά στάδια (Latouche, 2008).

Έκτοτε του 1972, ο όρος της αποανάπτυξης αναφέρεται αρκετές φορές από ακαδημαϊκούς και δημοσιογράφους, όπως οι Latouche, Aries, Cheney, Schneider κ.λπ. (Fournier, 2013), αλλά και στις συζητήσεις που επακολούθησαν την έκθεση των Meadows προς τη λέσχη της Ρώμης «Τα όρια της ανάπτυξης» (Gorz 1977, Amar 1976, Georgescu-Roegen 1979) και το 1982 όπου διοργανώθηκε ένα συνέδριο στο Μόντρεαλ με τίτλο «Οι προκλήσεις της αποανάπτυξης» (*Les Enjeux de la décroissance*) (Demaria κ.ά., 2013). Με το τέλος της πετρελαϊκής κρίσης και την έξαρση του νεοφιλελευθερισμού, στις δεκαετίες του 1980 και 1990, το ενδιαφέρον για το όρια της ανάπτυξης και της αποανάπτυξης έφθινε, παρόλο που τη δεκαετία του 1990, η συζήτηση άνθισε και πάλι στα γαλλικά (Ντ' Αλίζα, Ντεμάρια και Καλλής, 2016). Η δημόσια συζήτηση για την αποανάπτυξη απογειώνεται το 2002 στη Γαλλία, με ένα ειδικό τεύχος του *Silence*, αφιερωμένο στον Γκεοργκέσκου-Ρέγκεν, το οποίο πούλησε πέντε χιλιάδες (5000) αντίτυπα, ανατυπώθηκε δύο φορές και, αποτέλεσε την κινητήριο δύναμη στην ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης που καταχώρισαν οι Μπρούνο Κλεμαντέν και Σενέ Βενσααν τον Ιούλιο του 2001 (Ντ' Αλίζα κ.ά., 2016).

Την επόμενη χρονιά (2002) πραγματοποιείται στο Παρίσι, στα γραφεία της Unesco, το συνέδριο «De faire le developpement, refaire le monde» με 800 συμμετέχοντες, αποτελώντας το ορόσημο της συμμαχίας μεταξύ των περιβαλλοντικών ακτιβιστών (Μπερνάρ, Σενέ κλπ.) και της ακαδημαϊκής κοινότητας της μετα-ανάπτυξης στην οποία συμμετείχε ο Latouche (Ντ' Αλίζα κ.ά., 2016). Ως κίνημα ακτιβιστών, το

κίνημα της αποανάπτυξης και η λέξη *decroissance*, έγινε το σύνθημα κατά της παγκοσμιοποίησης το 2001 στην Γαλλία, το 2004 στην Ιταλία ως *decrescita* από τους οικολόγους, το 2006 στην Ισπανία και στην Καταλονία ως *decrexemet-decrecimiento* και ως αγγλικός όρος *degrowth* επισημοποιήθηκε το 2008, στο πρώτο συνέδριο για την αποανάπτυξη στο Παρίσι, όπου σηματοδότησε τη γέννηση μιας διεθνούς ερευνητικής κοινότητας (Demaria κ.ά., 2011). Ταυτόχρονα, πραγματοποιούνται σωρεία συνεδρίων, άμεσων δράσεων και πρωτοβουλιών, όπως το περιοδικό «*La Decroissance, le journal de la joie de vivre*» το οποίο πουλά τριάντα χιλιάδες (30.000) αντίτυπα κάθε μήνα και πραγματοποιείται σειρά διεθνών συνεδρίων: 2008 στο Παρίσι, 2010 στη Βαρκελώνη, 2011 στο Μόντρεαλ, 2012 στη Βενετία, 2014 στη Λειψία και 2016 στη Βουδαπέστη. Θα αποτελούσε παράλειψη να μην αναφερθεί ότι σήμερα η αποανάπτυξη έχει διαδοθεί σε ομάδες και ακτιβιστές σε όλες τις χώρες του κόσμου, ανεξαρτήτως κριτηρίων και προκαταλήψεων. Εφόσον εξελίχθηκε σε ένα κοινωνικό κίνημα, αποτελώντας σύνθημα ενάντια στην οικονομική ανάπτυξη, ο όρος της αποανάπτυξης εισχώρησε σε ακαδημαϊκά έντυπα, διδάσκεται σε πανεπιστήμια ανά τον κόσμο, αναφέρεται σε περισσότερα από εκατό δημοσιευμένα άρθρα και τουλάχιστον επτά ειδικά τεύχη σε επιστημονικά περιοδικά έχουν αφιερωθεί σε αυτόν (Fournier 2008; Kallis, 2010; Victor 2010; Kalliset al. 2013; Demaria, κ.ά., 2013).

Σύμφωνα με τον Fournier (2013) υπάρχουν τρία σημαντικά σημεία της εξέλιξης του κινήματος της αποανάπτυξης. Το πρώτο είναι η θεμελίωση του κινήματος εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας με εκπροσώπους τους Aries, Latouche, Cheynet κ.ά., οι οποίοι συνεργάζονται με ερευνητικά ιδρύματα όπως European Society for Ecological Economics (ESEE), Research and Degrowth (R & D) από τα οποία προέκυψαν και διεθνή συνέδρια. Το δεύτερο αποτελεί η ολοένα και αυξανόμενη διεθνής διάσταση του κινήματος που αντανακλάται σε ένα πιο λαϊκό επίπεδο με τις εμφανίσεις δικτύων αποανάπτυξης, όπως το δίκτυο Αντιρρησιών Μεγέθυνσης για τη Μετά-Ανάπτυξη (RODACE) ή του κινήματος *Descrescita* στην Ιταλία κ.λπ. Το τρίτο σημείο εξέλιξης θεωρείται η ενδιαφέρουσα προβολή και οργάνωση της ανάπτυξης του κινήματος στη Γαλλία που δεν έχει αναπτυχθεί αλλού με άμεσες δράσεις, συνεχή συνέδρια και πρωτοβουλίες. Ο Latouche (2007) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι στις γαλλικές προεδρικές εκλογές του 2008 οι περισσότεροι υποψήφιοι ή και ο καθεστωτικός τύπος έπρεπε να ασχοληθούν με το κίνημα της αποανάπτυξης για να παραποιήσουν ή να υπονομεύσουν.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι ιδέες του κινήματος συνάδουν με τις κριτικές στην ανάπτυξη που έχουν γίνει στα πλαίσια πράσινων ή αναπτυξιακών πολιτικών (όπως Curtis, 2003; De Rivero 2001), ωστόσο παρέχει ενδιαφέροντα σημεία εκκίνησης για την εννοιολογική σύλληψη, αλλά και την εφαρμογή εναλλακτικών προτάσεων στο Δυτικό τύπου καταναλωτικό καπιταλισμό, κυρίως μέσω της επαναφοράς στο προσκήνιο της δημοκρατίας και της ιδιότητας του πολίτη (Fournier, 2013). Είναι γεγονός ότι οι πυλώνες, οι αξίες και η επιστημονική τεκμηρίωση της θεωρίας και του προτάγματος της αποανάπτυξης είναι πολυδιάστατο, αφού περιλαμβάνει την οικολογία, τη βιο-οικονομία, την ευημερία, τον αντι-ωφελιμισμό, τη δικαιοσύνη, τη δημοκρατία κ.λπ., που με αυτόν τον τρόπο δυσχεραίνει τους ανθρώπους στην αναζήτησή τους σε πρακτικό επίπεδο. Δεν αποτελεί λεκτική υπερβολή να τονιστεί, ότι η αποανάπτυξη αποκτά νόημα μόνο εάν συνδυαστεί η οικολογία με την βιο-οικονομία, η δικαιοσύνη με την δημοκρατία, η βελτίωση της δημοκρατίας ή της δικαιοσύνης με το νόημα της ζωής κ.λπ. (Demaria κ.ά., 2013) αφού, μόνο έτσι θα δημιουργηθούν οι απαραίτητοι συνδυασμοί προβληματισμών που με τη σειρά τους θα αποφέρουν την ουσιαστική κατανόηση των ανησυχιών των άλλων (Carter, 2004 όπως αναφέρεται στο Demaria κ.ά., 2013). Μέσα από την ελκυστικότητα της ποικιλομορφίας προκύπτει η πραγματική δύναμη της να αντλεί από διαφορετικές πηγές και ρεύματα σκέψης, διαμορφώνοντας στρατηγικές σε διαφορετικά επίπεδα και φέρνοντας κοντά ετερογενείς ομάδες δρώντων, από ακτιβιστές έως επιστήμονες.

2.4: Η έννοια της αποανάπτυξης

Οι ανεπτυγμένες καπιταλιστικές κοινωνίες, καθώς και οι δημόσιες πολιτικές τους προς τη συνεχιζόμενη οικονομική ανάπτυξη φαίνεται ότι έχουν ως στόχο να οδηγήσουν την ανθρωπότητα σε μια υλική αφθονία (Purdey 2010, όπως αναφέρεται στο Alexander 2011). Το μοντέλο της ανάπτυξης, δημιουργώντας θετική ανατροφοδότηση μεταξύ της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος (Fournier, 2008), θεωρεί ως αυτονόητο ότι η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ θα συμβάλει θετικά και άμεσα στην ευημερία του έθνους (Alexander, 2011). Οι κυριότερες κριτικές αφορούν στο γεγονός ότι σε όλες τις περιπτώσεις, η ανάπτυξη συνεπάγεται την αύξηση του ποσοστού της ζήτησης της ενέργειας και των υλικών που απαιτούνται, δηλαδή εξάντληση των πόρων, περιβαλλοντικές δηλαδή συνέπειες (Andreoni και Galmarini, 2013). Επιπροσθέτως, τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να

γίνεται όλο και πιο σαφές ότι τα οικονομικά εισοδήματα δεν μπορούν να αγοράσουν την ευημερία των ανθρώπων (Bilancini και d' Alessandro, 2010). Μάλιστα, όπως αναφέρουν οι Diener κ.ά. (2009), κατά μέσο όρο, οι άνθρωποι στις πλουσιότερες χώρες αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα υποκειμενικής ευημερίας απ' ό τι στις αναπτυσσόμενες-φτωχότερες χώρες. Αναντίρρητα, υπάρχουν όμως σήμερα αποδείξεις ότι πέρα από ένα ορισμένο υλικό βιοτικό επίπεδο, οι αυξήσεις σε προσωπικό ή/και εθνικό εισόδημα έχουν φθίνουσα οριακή χρησιμότητα (Layard, Mayraz και Nickell, 2008). Σύμφωνα με έρευνα του Robert E. Lane (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2010), το συμπέρασμά του ήταν ότι η πρόοδος του υλικού επιπέδου στις ζωές των Αμερικάνων πολιτών, συνοδευόταν από μια αδιαμφισβήτητη πτώση της πραγματικής ευτυχίας των περισσότερων, λόγω της υποβάθμισης της συντροφικότητας στις ανθρώπινες σχέσεις.

Όπως επεξηγεί ο Flipo (2008), ακόμα και αν ορισμένοι τομείς της ανθρώπινης εμπειρίας έχουν ανθίσει οικονομικά όπως ποτέ άλλοτε, ανισότητες έχουν αυξηθεί, διαμορφώνοντας αυτόν τον υλικό πλούτο ως «χιόνι που λιώνει στον ήλιο». Ιδιαίτερη σημασία έχει η έρευνα του μεγάλου σύγχρονου ιστορικού Hobsbawm (όπως αναφέρεται στο Bonaiuti 2012), ο οποίος ισχυρίζεται ότι ο 20^{ος} αιώνας παρήγαγε την περισσότερη βία και ετερονομία απ' όλους. Έχει αρχίσει να γίνεται αντιληπτό ότι μια ανάπτυξη χωρίς όρια δεν είναι εφικτή σε έναν πλανήτη με όρια (Blauwolf, 2010), ενώ σύμφωνα με τους Klitgaard and Krall (2012), το τέλος εποχής της οικονομικής μεγέθυνσης διαφαίνεται, οδηγούμενη από την εσωτερική δυναμική της και από βιοφυσικές δυνάμεις, όπως η κλιματική αλλαγή και η πετρελαϊκή κρίση. Σύμφωνα με τον Trainer (2012), τρεις είναι οι βασικοί άξονες της απόρριψης και της αντικατάστασης της καπιταλιστικής-καταναλωτικής κοινωνίας. Ο πρώτος άξονας αφορά στη μη βιωσιμότητα του πλανήτη προς τους πεπερασμένους πόρους του, την επιδείνωση της κοινωνικής συνοχής και κατά συνέπεια της ποιότητας ζωής και τέλος τις κοινωνικές αδικίες και την ηθική κατάπτωση. Όπως αναλύει ο Trainer (2012), όταν συνειδητοποιήσουμε ότι το μέγεθος των προβλημάτων, περιβαλλοντικών και μη, είναι τεράστιο και ότι η φύση των κλιματικών αλλαγών που προβλέπονται προέρχεται από τις βάσεις και τους πυλώνες του καπιταλιστικού- καταναλωτικού συστήματος που καθοδηγείται από τις δυνάμεις της αγοράς, τότε είναι ολοφάνερο ότι η σημερινή κοινωνία πρέπει να μεταμορφωθεί σε μικρές και αυτόνομες κοινωνίες με απλουστευμένο τρόπο ζωής. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Καλλής (2011) δεν μπορεί να είναι περισσότερο κατηγορηματικός, αναφέροντας ότι οι νέες πολιτικές πρέπει οπωσδήποτε

να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος ενός οράματος που είναι ρητά μακριά από την ανάπτυξη. Ως προς την ηθική κατάπτωση του ανθρώπου, οι Κολέμπας και Μπίλλας (2013) αναφέρουν ότι «η ανάπτυξη απαιτεί μια ολόκληρη μεταβολή του ανθρώπου των ιθαγενών, προκειμένου να τους κάνει συμβατούς με το είδος της οικονομίας που επιφέρει αυτή η ανάπτυξη».

Όλα τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα να γεννηθεί ένα μεγάλο εύρος προτάσεων, ως απάντηση στο τρίπτυχο της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής προσαρμογής (Bilancinci και D' Alessandro, 2010). Η αποανάπτυξη παρουσιάζεται ως ένα σλόγκαν, μια λέξη δυναμίτης (Demaria, Schneider, Calsamiglia, Blanco και Domeneghini, 2011) και ως ένα πολιτικό πρόταγμα που καλείται να λύσει μέσα από συγκεκριμένες πολιτικές και πρακτικές το μεγαλύτερο μέρος των προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο πλανήτης και η ανθρωπότητα (Latouche, 2009). Παράλληλα, ως ερμηνευτικό πλαίσιο διαγιγνώσκει ότι ποικίλα κοινωνικά φαινόμενα, όπως οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές κρίσεις σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη (Demaria και Schneider, 2013). Ακόμα, το πρόταγμα της αποανάπτυξης δεν είναι απλώς ένα επιστημονικό κίνημα, αλλά φέρεται ως κοινωνική επιλογή, όχι μόνο ως επιτακτική ανάγκη για περιβαλλοντικούς λόγους, αλλά για την ελπίδα για μια πιο δίκαιη και δημοκρατική κοινωνία (Fournier, 2008; Schneider κ.ά., 2010; Martinez-Allier, 2010). Η αποανάπτυξη δεν έχει σκοπό να προσφέρει το ενιαίο επιχειρησιακό κριτήριο, αλλά ένα όραμα «ομπρέλα», με ένα πολύπλευρο πλαίσιο που δίνει νόημα και συνδέει διαφορετικές πολιτικές και πρωτοβουλίες (Kallis, 2011). Όπως αναφέρει ο Latouche (2008), η αποανάπτυξη «είναι μια αναγκαία πρόταση προκειμένου να ξανανοίξει ο χώρος της ευρηματικότητας και της δημιουργικότητας του φαντασιακού, ο οποίος έχει μπλοκαριστεί από τον οικονομικίστικο, αναπτυξοκρατικό και προοδευτικίστικο ολοκληρωτισμό!». Η αποανάπτυξη αμφισβητεί την ηγεμονία της παραγωγής και της κατανάλωσης στις βιομηχανικές χώρες ως μέσο επίτευξης της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ευημερίας (Demaria κ.ά., 2013) και σκοπός της είναι να πυροδοτήσει μια συζήτηση σχετικά με την διάγνωση και την πρόγνωση της κοινωνίας μας (Demaria κ.ά., 2013).

Παρόλο που οι ιδέες που συνοδεύουν την έννοια της αποανάπτυξης έχουν σχετικά μακρά ιστορία, ο όρος εισήχθη μόλις πρόσφατα σε οικονομικές και κοινωνικές συζητήσεις (Latouche, 2013). Για του λόγου το αληθές, η έκφραση της αποανάπτυξης δεν εμφανίζεται σε κανένα λεξικό κοινωνικών επιστημών πριν το 2006 (Latouche,

2013), ενώ ο πρώτος σαφής, πλήρης και συνολικά αποδεκτός ορισμός του κινήματος και του όρου εμφανίζεται στο πρώτο (1^ο) διεθνές συνέδριο "Οικονομική Αποανάπτυξη για την Οικολογική Βιωσιμότητα και την Κοινωνική Ισότητα", τον Απρίλιο του 2008 στο Παρίσι, όταν για πρώτη φορά συγκεντρώθηκαν επιστήμονες από το διεπιστημονικό και διεθνές ακαδημαϊκό περιβάλλον με θέμα την οικονομική αποανάπτυξη στο δρόμο της ισότητας, της ευεξίας και της οικολογίας (Schneider, Kallis και Martinez, 2010). Οι δηλώσεις σύμφωνα με την επίσημη διακήρυξη είναι ότι: «η αποανάπτυξη ορίζεται ως η εθελοντική μετάβαση σε μια δίκαιη, συμμετοχική και οικολογικά βιώσιμη κοινωνία και αποτελεί τη διαδικασία με την οποία μπορεί να επιτευχθεί η αναδιάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας. Οι στόχοι της αποανάπτυξης συνδέονται με τις βασικές ανθρώπινες ανάγκες για την διασφάλιση μιας υψηλής ποιότητας ζωής, ενώ παράλληλα μειώνεται το οικολογικό αποτύπωμα της παγκόσμιας οικονομίας στα επιθυμητά επίπεδα, ισονομημένο μεταξύ των χωρών. Αυτό θα επιτευχθεί μέσω του μετασχηματισμού του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος και των πολιτικών που ακολουθούνται σε εθνικό επίπεδο, ώστε να μειωθεί και εν τέλει να εξαλειφθεί η απόλυτη φτώχεια. Μόλις το σωστό μέγεθος έχει επιτευχθεί, μέσω της διαδικασίας της αποανάπτυξης, ο στόχος θα είναι η διατήρηση μιας οικονομικά σταθερής κατάστασης. Χαρακτηριστικά της αποανάπτυξης θα είναι η έμφαση στην ποιότητα ζωής, η εκπλήρωση των βασικών αναγκών για όλους, η μείωση της οικονομικής δραστηριότητας που θα οδηγήσει σε περισσότερο ελεύθερο χρόνο, οι συνθήκες ισορροπίας, ισότητας, αυτονομίας, δημοκρατίας, δημιουργικότητας, ο σεβασμός στην διαφορετικότητα, ο αντι-υλισμός και η γενναιοδωρία» (Research & Degrowth, 2010).

Αναντίρρητα, πολλοί διαφωνούν με το κίνημα της αποανάπτυξης, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τον Jerone C.J.M. van den Bergh, ο οποίος υποστηρίζει ότι η αποανάπτυξη παραμένει ένα φιλόδοξο σχέδιο το οποίο δημιουργεί μεγαλύτερη σύγχυση από ότι λύνει ως προς την περιβαλλοντική πολιτική, έχοντας πολλαπλές διαφορετικές ερμηνείες που δεν εγγυώνται αποτελεσματική μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ακόμη και αν οδηγούν σε μια σταθερά οικονομία (van den Bergh, 2011). Εντούτοις, όπως επεξηγεί ο Latouche (2008 και 2013), η αποανάπτυξη δεν είναι μια έννοια που δημιουργήθηκε από τα ΜΜΕ, ούτε μια αντίστοιχη συμμετρική θεωρία της μεγέθυνσης, αλλά ένα πολιτικό σύνθημα που επικρίνει την παράνοια που κρύβεται στο καπιταλιστικό σύστημα, που έχει ως μοναδικό σκοπό την ανάπτυξη για την ανάπτυξη (Martinez-Aliey, Pascual, Vivien και

Zaccai, 2010). Αντίθετα, μέρη του οικολογικού κινήματος επιδιώκουν ανατροφοδότηση της ανάπτυξης με "πράσινες τεχνολογίες" (Jappe, 2011; Norgard, 2013), βαφτίζοντας την πράσινη ανάπτυξη «Άγιο Δισκοπότηρο της οικονομικής ανάκαμψης» (Τζάκσον, 2016), αγνοώντας όμως το μέγεθος του πληθυσμού και το κατά κεφαλήν εισόδημα (Norgaard, 2013). Ωστόσο, οι υποστηρικτές της αποανάπτυξης τονίζουν ότι η οικονομική ανάπτυξη ακόμα και αν ονοματιστεί αειφόρα, πράσινη, βιώσιμη κ.λπ. θα οδηγήσει σε κοινωνική και περιβαλλοντική καταστροφή (Martinez-Aliez κ.ά., 2010), αφού όπως αναφέρει ο Trainer (2012), το συγκλονιστικό είναι ότι στους κύκλους των αριστερών ή πράσινων, γνωρίζουν τα στοιχεία, αλλά δείχνουν να μην κατανοούν τη σημασία τους. Όπως θεωρούν κατά μια έννοια οι (Martinez-Aliez κ.ά., 2010), το κίνημα της αποανάπτυξης, πριν την κρίση του 2008-2009, είχε προβλέψει την πιθανή αλληλένδετη κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική κρίση που υφίσταται σήμερα, σε αντίθεση με την ιδέα της "ομαλής προσγείωσης" που υιοθετείται από τους υποστηρικτές της αειφόρου ανάπτυξης. Σε τελική σύγκριση ανάμεσα των παραδειγμάτων της αποανάπτυξης και της αειφόρου ανάπτυξης είναι ξεκάθαρο ότι το πρόταγμα της αποανάπτυξης βρίσκεται σε συγκρουσιακή συνθήκη με τις θεμελιώδεις δυνάμεις της σημερινής κοινωνίας (Martinez-Aliez κ.ά., 2010).

Το σύνθημα της αποανάπτυξης στοχεύει ουσιαστικά στην εγκατάλειψη της θρησκείας, της οικονομίας, αποτελώντας κάλεσμα για βαθύτερη δημοκρατία και δικαιοσύνη, τα οποία θα εφαρμοστούν σε θέματα πέρα από την βασική δημοκρατική σφαίρα, όπως η τεχνολογία και προϋποθέτουν αναδιανομή του πλούτου (όχι μόνο οικονομικού, αλλά και περιβαλλοντικού) στο σημερινό επίπεδο του παγκόσμιου Βορρά – Νότου καθώς και μεταξύ σημερινών- μελλοντικών γενεών (Λατούς, 2013). Ακόμα, αποδεικνύεται ότι πέρα από μια συγκεκριμένη κλίμακα του συστήματος, η διαχείριση και η διανομή της ενέργειας πραγματοποιείται όλο και με λιγότερες αξιοκρατικές διαδικασίες από την άρχουσα τάξη (Cattaneo, D'aslisa, Kallis και Zografos, 2012). Μέσα από τις στάχτες της κρίσης, η αποανάπτυξη προσφέρει ένα λεξιλόγιο που στοχεύει τόσο στην κριτική της καρδιάς του προβλήματος του καπιταλισμού για ατέρμονη ανάπτυξη, όσο και στην αναζωπύρωση και νοηματοδότηση ενός κόσμου από κοινού, που στοχεύει στα σημερινά εναπομείναντα ψήγματα της αλληλεγγύης, της συντροφικότητας, της απλότητας και της συνεργασίας. (Καλλής και Πετρίδης, 2013). Επί τούτου, η αναγνώριση των βιοφυσικών περιορισμών του πλανήτη, η οποία αναβάλλεται εδώ και τέσσερις δεκαετίες (Garcia, 2012), προσδίδει ηθική και πολιτική

νομιμότητα στα αιτήματα των υποστηρικτών της αποανάπτυξης για ίση δικαιωματική χρήση αυτών των φυσικών δώρων (Norgaard, 2013). Ο Flipo (2008) τονίζει μάλιστα ότι ακόμα και να μην υπήρχαν περιβαλλοντικά ζητήματα, η ψυχική αρρώστια– ρύπανση που δημιουργείται από τον υπερκαταναλωτισμό πρέπει να εγείρει ερωτήματα. Η αποανάπτυξη δεν αποζητά να κάνουμε τα πράγματα απλώς σε μικρότερα βαθμό, αλλά σηματοδοτεί μια κοινωνία με διαφορετικό μεταβολισμό και διαφορετική δομή, όπου οι δραστηριότητες, οι μορφές, οι σχέσεις, οι ρόλοι των φύλων και η κατανομή του χρόνου θα είναι διαφορετικές (Καλλής, Ντεμάρια και Νταλίζα, 2016). Ως προς το δημοκρατικό χαρακτήρα της αποανάπτυξης, κύρια πολιτική της αποτελεί η αναγνώριση της ισότητας ως κεντρική και βασική ιδέα που καταργεί τις κοινωνικές σχέσεις κυριαρχίας (άνθρωπο προς άνθρωπο) και επιβολής.

Τέλος, υπάρχει καθολική αποδοχή της άποψης των Della Porta και Diani (2006), ότι η διαδικασία πλαισίωσης είναι στην πραγματικότητα μια διαδικασία πολιτικοποίησης, που αποτελείται από δύο βασικές συνιστώσες: τη διάγνωση για την αναγνώριση αιτιών ενός κοινωνικού προβλήματος και την πρόγνωση για την αναζήτηση λύσεων για νέα κοινωνικά υποδείγματα. Όπως επεξηγεί ο Norgaard (2013), σε κοινωνίες της αφθονίας, όταν ανησυχούμε για τις επιπτώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας στο περιβάλλον, η πρώτη και πιο προφανής λύση αποτελεί η μείωση της σπατάλης της φυσικής κατανάλωσης και η λιγότερη προφανής, αλλά απαραίτητη λύση αποτελεί η μείωση στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών μέσω των έργων που εκτελούνται. Εξ' αυτού και η λέξη οικονομικά, από την ελληνική καταγωγή της, καταδεικνύει την καλή διαχείριση των πόρων, ενώ σήμερα η μετάφρασή της ορίζεται και μετριέται σε νομισματική αξία και ως εκ τούτου στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν Α.Ε.Π. (Norgaard, 2013). Η κρίση από το 2008 αποτελεί για τη σημερινή καπιταλιστική κοινωνία την ιδανικότερη δικαιολογία για την περαιτέρω ανάπτυξη μέσω μιας καταπράσινης μεταμόρφωσης, αλλά "ξεγυμνώνει" τα όρια του οικονομισμού, εκθέτοντας τον «φετιχισμό της ανάπτυξης» και δημιουργεί χώρο για πράσινες πολιτικές, οι οποίες εν τέλει μπορούν να συμβάλουν σε μια πιο ομαλή βιώσιμη αποανάπτυξη (Kallis και Martinez-Allier, 2010), καθώς και μια ευκαιρία για προσωπική ολοκλήρωση (Cattaneo και Gavalda, 2010). Η δύσβατη πορεία για μια κοινωνία της αποανάπτυξης, αλλά και η μεγαλύτερη επιτυχία της εφόσον το καταφέρει, δε θεωρείται ότι είναι η συνειδητοποίηση των ανθρώπων στην συστηματική σχεδιασμένη αποτυχία του συστήματος να συμβαδίζει με τους αυξανόμενους ρυθμούς ανάπτυξης (Kallis και

Martinez-Allier 2010), αλλά η «αφύπνιση» τους στη συνειδητοποίηση ότι η οικονομία πλέον έχει πάρει διαστάσεις θρησκείας και το χρήμα αποτελεί μορφή ειδωλολατρίας (Latouche, 2010).

2.5: Πνευματικές ρίζες της αποανάπτυξης

Όπως αναφέρθηκε στην ενότητα που συνοψίστηκε η ιστορική διαδρομή του προτάγματος της αποανάπτυξης, η αποανάπτυξη είναι ένα πλαίσιο διαφορετικών σκέψεων, ιδεών, δράσεων και φαντασιακών. Στη συγκεκριμένη ενότητα θα εξεταστούν οι πνευματικές ρίζες που τρέφουν την αποανάπτυξη.

2.5.1: Αντιωφελμισμός

Μία όψη του ρεύματος του κινήματος της αποανάπτυξης είναι η κριτική στον homo economicus (οικονομικό άνθρωπο), και στην θεώρηση της μεγιστοποίησης της ωφελιμότητας ως η υπέρτατη κινητήρια δύναμη της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Demaria, Schneider, Sekulova και Martinez-Allier, 2013). Ο αντιωφελμισμός είναι μια σχολή σκέψης που κριτικάρει την ηγεμονία των επιστημολογικών αξιώσεων των οικονομικών στις ανθρωπιστικές σπουδές και τις κοινωνικές επιστήμες, υποστηρίζοντας τη ζωτική σημασία του κοινωνικού δεσμού, σε σύγκριση με το προσωπικό συμφέρον (Ρομάνο, 2016). Μια λέξη «βόμβα» που καταρρίπτει το ηγεμονικό φαντασιακό τόσο της ανάπτυξης, όσο και του ωφελισμού, η κριτική στην ομογενοποίηση των πολιτισμών, μέσω της ευρείας υιοθέτησης συγκεκριμένων τεχνολογιών και μοντέλων παραγωγής και κατανάλωσης από τον παγκόσμιο Βορρά (Demaria κ.ά., 2013). Όπως επεξηγεί ο Baujard (2013), το πεδίο εφαρμογής της κριτικής του ωφελισμού είναι τόσο ευρύ, που περιλαμβάνει από ηθικούς λόγους έως πρακτικά ζητήματα. Η κριτική εμπνεύστηκε από τον Marcel Mauss τη δεκαετία του 1920 (Demaria κ.ά., 2013) και αναπτύχθηκε από τους Ζεράλντ Μπερού (Gerald Berthoud) και Αλέν Καγέ (Alain Caille) το 1981 με τη δημιουργία του Αντιωφελμιστικού Κινήματος των Κοινωνικών Επιστημών (MAUSS) έχοντας ως αφετηρία την πεποίθηση ορισμένων φιλοσόφων, οικονομολόγων και ψυχαναλυτών στο ζήτημα της «ανταλλαγής δώρων», όπου θεωρούσαν ότι πίσω από κάθε ανθρώπινη πράξη εντοπίζεται αποκλειστικά και μόνο η στρατηγική του εγωιστικού υπολογισμού (Ρομανό, 2016).

Ως αντιωφελμισμό, ο Καγέ (1989) ορίζει «κάθε δόγμα που βασίζεται στον ισχυρισμό ότι τα ανθρώπινα υποκείμενα διέπονται από τη λογική του εγωιστικού

υπολογισμού ηδονών και πόνων, αποκλειστικά βάσει του συμφέροντας τους ή των προτιμήσεών τους, και ότι αυτό είναι καλό επειδή δεν υπάρχει άλλο πιθανό θεμέλιο ώστε να στηριχτούν οι ηθικοί κανόνες πέρα από το νόμο της ευτυχίας των ατόμων και των κοινοτήτων τους» (όπως αναφέρεται στο Ρομάνο 2016). Συνεχίζοντας, αναφέρει «ο ωφελιμισμός δεν είναι ένα φιλοσοφικό σύστημα ή ένα από τα δομικά στοιχεία της κυρίαρχης ιδεολογίας στις σύγχρονες κοινωνίες. Μάλλον έχει γίνει η ίδια ιδεολογία, σε σημείο που ο σύγχρονος άνθρωπος, δε μπορεί σε μεγάλο βαθμό να κατανοήσει και να αποδεχτεί αυτό που δε μπορεί να μεταφράσει με όρους χρησιμότητας και εργαλειακής αποτελεσματικότητας, ενώ οι Demaria κ.ά. (2013) επεξηγούν ότι η αντίληψη των ανθρώπων ως οικονομικών παραγόντων που καθοδηγούνται από ιδιοτέλεια και μεγιστοποίηση της ωφελιμότητας αποτελεί μια απεικόνιση και ένα ιστορικό-κοινωνικό κατασκεύασμα των οικονομολόγων. Όπως εξηγεί ο Ρομάνο (2016), ο Latouche είναι λιγότερο υποχωρητικός μπροστά στον δυτικό καπιταλισμό προσεγγίζοντας το θέμα κυρίως μέσα από το πρίσμα της ανάπτυξης, ενώ ο Καγέ στοχεύει στην αποκατάσταση της αληθινής έννοιας της νεωτερικότητας έναντι των στρεβλώσεών της.

Εν τέλει, είναι γεγονός ότι η αποανάπτυξη είναι στο σύνολό της ένα μέρος ενός αντιωφελιμιστικού πλαισίου το οποίο στοχεύει στην αναβάθμιση της ανθρώπινης υπόστασης, στην αποκατάσταση του επιστημονικού πνεύματος έναντι του επιστημονισμού, του λόγου έναντι του ορθολογισμού και της δημοκρατίας έναντι της τεχνοκρατίας (Ρομάνο, 2016). Πρόκειται για ένα κάλεσμα για ευρύτερες θεωρήσεις για την προώθηση ενός νέου φαντασιακού αποδεσμευμένου από τις οικονομικές αναπαραστάσεις (Demaria κ.ά., 2013). Στην ερώτηση εάν ο homo-economicus είναι απαραίτητα ιδιοτελής-εγωιστής, ο Gary Becker απαντά αρνητικά, αφού μερικοί ικανοποιούνται από τη μεγιστοποίηση της ικανοποίησης των άλλων (όπως αναφέρεται στο Bruni and Zamagni, 2013). Μάλιστα, όπως επεξηγεί ο Καλλής (2013), η διαφυγή από την καπιταλιστική λογική και οικονομία εμπεριέχει μια δόση ρομαντισμού· ενός ρομαντισμού που είναι επιβεβλημένος σε αυτή την εποχή του εν ψυχρώ και αυτοκαταστροφικού ατομικιστικού ωφελιμισμού.

2.5.2: Περιβαλλοντισμός- Περιβαλλοντική δικαιοσύνη (11 κείμενα)

Τα βασικά ρεύματα του περιβαλλοντισμού είναι η *Σέχτα της Άγριας Φύσης*, το *Ευαγγέλιο της Οικοαποδοτικότητας* και το *Μάντρα της Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης* (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016).

Η προέλευση της Σέχτας της Άγριας Φύσης εντοπίζεται στο έργο του νατουραλιστή Τζον Μιουρ (John Muir) και στη δημιουργία των εθνικών πάρκων Γιόσεμαϊτ – Γέλουστοουν και μέλημά του είναι η διάσωση της παρθένας φύσης με την απομόνωση φυσικών περιοχών από τους ανθρώπους και την ενεργή προστασία της άγριας ζωής για τη διατήρηση της οικολογικής – αισθητικής τους αξίας (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016).

Το δεύτερο ρεύμα, το Ευαγγέλιο της Οικοαποδοτικότητας συνδέεται έντονα με τη δημόσια μορφή της οικοαποδοτικότητας Τζίφορντ Πίντσοτ (Gifford Pinchot) και ασκεί κριτική στην έννοια της βιωσιμότητας η οποία εισήχθη στη διαχείριση των δασών του 19^{ου} αιώνα στη Γερμανία για να επιτύχει βιώσιμη απόδοση και επομένως χρηματικό κέρδος (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016). Οι περισσότερες κυβερνήσεις και τα Ηνωμένα Έθνη συντάσσονται με το Ευαγγέλιο της Οικοαποδοτικότητας, ενώ το πρόταγμα της αποανάπτυξης, ασκώντας κριτική στην ιδέα της ανάπτυξης ή στη βιώσιμη μεγέθυνση, ακυρώνει τα οφέλη της αυξημένης οικοαποδοτικότητας μέσω της λειτουργίας του παράδοξου του Τζέβονς όπως επεξηγήθηκε στην ενότητα 2.2.1 (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016).

Τέλος, το κίνημα της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης είναι ένα σύνολο τοπικών κινημάτων και δικτύων αντίστασης που διεκδικεί το δικαίωμα του ανθρώπου να παραμείνει στον τόπο και στο περιβάλλον του και να προστατεύεται από τις ανεξέλεγκτες επενδύσεις και τη μεγέθυνση, τη μόλυνση, την κερδοσκοπία, τη φθορά κ.λπ. (Ανγκουελόφκι, 2016). Συνδυάζοντας κοινωνικά, βιοποριστικά, πολιτισμικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά ζητήματα το κίνημα της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης έθεσε τη δική του ηθική οικονομία ενάντια στη λογική της άντλησης των ορυκτών πόρων του πλανήτη, υπερασπιζόμενοι τη βιοποικιλότητα, τα μέσα βιοπορισμού τους και τα αιτήματα δικαιοσύνης για το κλίμα και το νερό (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016). Οι πρώτες διακριτές και με ευρεία δημοσιογραφική κάλυψη κινητοποιήσεις για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη έγιναν στο Λαβ Κανάλ της Νέας Υόρκης το 1978 και στην Κομητεία Ουόρεν της Βόρειας Καρολίνας το 1982, όπου η αντίσταση των κατοίκων αποκάλυψε τη δυσανάλογη έκθεση και βλάβη από τοξικά απόβλητα που υπόκεινται οι έγχρωμοι (Ανγκουελόφκι, 2016). Τα κινήματα Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης δρουν για να υπενθυμίσουν τη στενή σχέση περιβαλλοντικών ανισοτήτων και ρατσισμού και ότι ακόμα και η λιγότερη κατανάλωση και παραγωγή χρήζουν ισότιμης κατανομής (Ανγκουελόφκι, 2016).

Εν κατακλείδι, από τα τρία περιβαλλοντικά ρεύματα, όπως αναφέρει η Ανγκουελόφκσι (2016), το κίνημα της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης ταυτίζεται με άλλη μια βασική πλατφόρμα του κινήματος της αποανάπτυξης, η οποία υποστηρίζει την υποβίβαση της κοινωνικής συνάφειας της οικονομίας και μας καλεί να εξωθήσουμε το γενικευμένο σύστημα αγοράς από τη συλλογική φαντασία μέσω της δημιουργίας συστημάτων κοινοτικής διαχείρισης, δηλαδή κοινών βιοπορισμών.

2.5.3: Βιοοικονομικά

Ο όρος βιοοικονομικά χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στα τέλη της δεκαετίας του 1960 από τον Γίρι Ζέμαν (Jiri Zeman), αλλά είναι ένα πεδίο που συνδέεται κυρίως με τον Νικόλα Γκεοργκέσκου-Ρέγκεν (Nicholas Georgescu-Roegen) από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 (Μποναϊούτι, 2016). Τα βιοοικονομικά ως πρώτη αντίληψη ασχολούνται με τους περιορισμούς που πρέπει να ληφθούν σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο για να μην επέλθει η εξάντληση των πόρων, λαμβάνοντας υπόψη τους φυσικές και βιολογικές ρίζες της οικονομικής διαδικασίας (Schneider κ.ά., 2010; Κουκούλας, 2013) και ως δεύτερη αντίληψη αφορούν στη μεθοδολογία της κυκλικής και αναστρέψιμης αναπαράστασης της οικονομικής διαδικασίας (ζήτηση – παραγωγή – εισόδημα – ζήτηση κ.λπ.) (Μποναϊούτι, 2016).

Σύμφωνα με τον Georgescu Roegen, η ανθρώπινη δραστηριότητα μετατρέπει ενέργεια και ύλες χαμηλής εντροπίας ή καλής ποιότητας σε απόβλητα και ρύπους που είναι άχρηστα και έχουν υψηλή εντροπία (Demaria κ.ά., 2013). Όπως τονίζουν όμως οι Demaria et al. (2013), τα αποθέματα ορυκτών καυσίμων και φυσικών πόρων που είναι διαθέσιμα στον φλοιό της γης είναι περιορισμένα, ενώ παράλληλα η ενέργεια διασπείρεται και τα υλικά μπορούν να ανακυκλωθούν μόνο σε περιορισμένο βαθμό. Όπως επεξηγεί ο Latouche (2013), τα οικονομικά αφαίρεσαν από τη θεωρία τους τις λειτουργίες παραγωγής του πλανήτη με αποτέλεσμα οι νεοκλασικοί θεωρητικών οικονομικών να μη λάβουν υπόψη τους τα οικολογικά όρια του πλανήτη.

Η γραμμή της πολιτικής/θεσμικής κριτικής της κοινωνίας της μεγέθυνσης από τους Ίλιτς, Καστοριάδη, Λατούς συνέπεσαν με την γραμμή της βιοοικονομικής κριτικής και αποτέλεσαν πυλώνες του άξονα της αποανάπτυξης στην ριζοσπαστική κριτική της ανάπτυξης, τόσο στις φαντασιακές της βάσεις, όσο και στις ιστορικές και κοινωνικές της εκδηλώσεις (Μποναϊούτι, 2016).

2.5.4: Εντροπία

Η εντροπία γεννήθηκε κατά τη βιομηχανική επανάσταση στην Αγγλία και είναι ένα σύστημα μέτρησης της υποβάθμισης της ενέργειας και των πόρων, αποτελώντας μία από τις βασικές έννοιες της θερμοδυναμικής (Ουλιάτι, 2016). Γενικά η εντροπία είναι ένας όρος με τον οποίο προσδιορίζεται η μειωμένη ικανότητα τέλεσης έργου, αφού η ύλη είναι πολύτιμη για την παραγωγή και την κατανάλωση, καθώς, είναι συμπυκνωμένη και οργανωμένη και οι διαδικασίες χρήσης σταδιακά υποβαθμίζουν την ύλη, η οποία διασκορπίζεται στο περιβάλλον και καθιστά έτσι σχεδόν ανέφικτη την αποκατάστασή της (Ουλιάτι, 2016).

Όπως τονίζει ο Daly (1995, όπως αναφέρεται στον Κουκούλα, 2013), «κάθε φορά που παράγουμε μια Cadillac καταστρέφεται αμετάκλητα το ποσό της χαμηλής εντροπίας που θα μπορούσε διαφορετικά να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή ενός αλετριού. Με άλλα λόγια, κάθε φορά που παράγουμε μια Cadillac, το κάνουμε με το κόστος της μείωσης του αριθμού των ανθρώπινων ζωών στο μέλλον».

2.5.5: Οικονομία σταθερής κατάστασης

Η οικονομία της σταθερής κατάστασης αναφέρει ότι εφόσον η οικονομία αποτελεί φυσικό υποσύστημα ενός πεπερασμένου πλανητικού συστήματος και άρα η ατέρμονη οικονομική μεγέθυνση είναι αδύνατη, οφείλει να χαρακτηρίζεται από τον σταθερό ανθρώπινο πληθυσμό και το σταθερό βαθμό δυναμικότητας (Φάρλεϊ, 2016). Σύμφωνα με τον Φάρλεϊ (2016), μια οικονομία σταθερής κατάστασης πρέπει να υπακούει σε πέντε κανόνες. Πρώτον στο γεγονός ότι η εξόρυξη ανανεώσιμων πηγών δε γίνεται να υπερβαίνει το ποσοστό αναπλήρωσης και αναδημιουργίας του πλανήτη, δεύτερον στο ότι οι εκπομπές των ρύπων δε μπορούν να υπερβαίνουν τη δυνατότητα απορρόφησής τους, τρίτον ότι ο βαθμός κατανάλωσης των πόρων δε μπορεί να υπερβαίνει το βαθμό τον οποίο δημιουργεί ανανεώσιμα υποκατάστατα, τέταρτον ότι δεν επιτρέπεται η εξόρυξη πόρων και οι εκπομπές ρύπων να απειλούν ανθρώπινες ζωές και πέμπτο ότι οι άνθρωποι πληθυσμοί επιβάλλεται να είναι σταθεροί.

Οι αμοιβαίες αλληλεπιδράσεις που δημιουργεί η οικονομική διαδικασία με τους κοινωνικοπολιτικούς οργανισμούς και οι ποιοτικοί μετασχηματισμοί στη διαδικασία της μεγέθυνσης αποτελούν τους βασικούς άξονες διαφωνίας και τους λόγους τους οποίους ο Γκεοργκέσκου-Ρέογκεν κατέληξε ότι ακόμα και μια οικονομία σταθερής κατάστασης δεν θα ήταν βιώσιμη σ' έναν πεπερασμένο πλανήτη (Μποναϊούτι, 2016).

Τέλος, όπως επεξηγεί ο Φάρλεϊ (2016), η λύση είναι μια προσεκτικά σχεδιασμένη μετάβαση σε μια οικονομία σταθερής κατάστασης, μέσω μιας κοινωνικά δίκαιης και περιβαλλοντικά βιώσιμης αποανάπτυξης, αφού η αποτυχημένη οικονομία της μεγέθυνσης καταλήγει στην εξαθλίωση, τη φτώχεια, την ανεργία, ενώ παράλληλα απειλεί με οικολογική καταστροφή που θα επιφέρει ακόμα μεγαλύτερη φτώχεια και εξαθλίωση στο μέλλον.

2.5.6: Μεταβολισμός

Η έννοια του μεταβολισμού αναδύθηκε τον 19^ο αιώνα στα γραπτά των Moleschott, von Liebig, Boussingault, Arrhenius και Podolinski για να δείξει την ανταλλαγή ενέργειας και ουσιών μεταξύ των οργανισμών και του περιβάλλοντος και το σύνολο των βιοχημικών αντιδράσεων στα ζώντα συστήματα (Σορμάν, 2016).

Ο κοινωνικός μεταβολισμός εστιάζει στην ανάλυση των βιοφυσικών περιορισμών που τίθενται στις κοινωνίες από το 1970, ωστόσο παραγκωνίστηκε από τις συζητήσεις βιωσιμότητας λόγω αφθονίας φτηνού πετρελαίου και απώλειας ενδιαφέροντος για τα όρια της μεγέθυνσης – ενέργειας (Σορμάν, 2016). Με την πετρελαιοπαραγωγική κορύφωση και τις εξελίξεις της τελευταίας δεκαετίας στην κλιματική αλλαγή, η ενεργειακή επιστήμη και η ανάλυση του κοινωνικού μεταβολισμού έχουν ανακτήσει τη δυναμική τους, εφόσον οι ακαδημαϊκοί αναζητούν εννοιολογικά εργαλεία που θα μπορούν να αναλύσουν τις αλληλεπιδράσεις της κοινωνίας και του περιβάλλοντος από μια βιοφυσική οπτική (Σορμάν, 2016).

Τέλος, όπως επεξηγεί ο Σορμάν (2016), η ανάλυση του κοινωνικού μεταβολισμού ως προς την αποανάπτυξη χρησιμεύει για τον έλεγχο της εφαρμοσιμότητας των προτεινόμενων τρόπων ανάπτυξης και βιωσιμότητας της οικονομικής αποκλιμάκωσης από την οπτική της ενέργειας και των υλών. Συνεχίζει, αναφέροντας ότι υπάρχουν αρκετές προκλήσεις που μένουν να απαντηθούν στις προτάσεις της αποανάπτυξης από μεταβολικής άποψης, αφού η βιοφυσική οπτική προειδοποιεί ότι η εθελοντική κατανάλωση λιγότερων πόρων, ενέργειας, κεφαλαίου δεν θα αρκεί από μόνη τους.

2.5.7: Πολιτική οικολογία

Με τον όρο πολιτική οικολογία ο Πολ Ρόμπινς (Paul Robins) (2011) κατονομάζει χαρακτηριστικά «μια διανοητική διερεύνηση της αλληλεπίδρασης

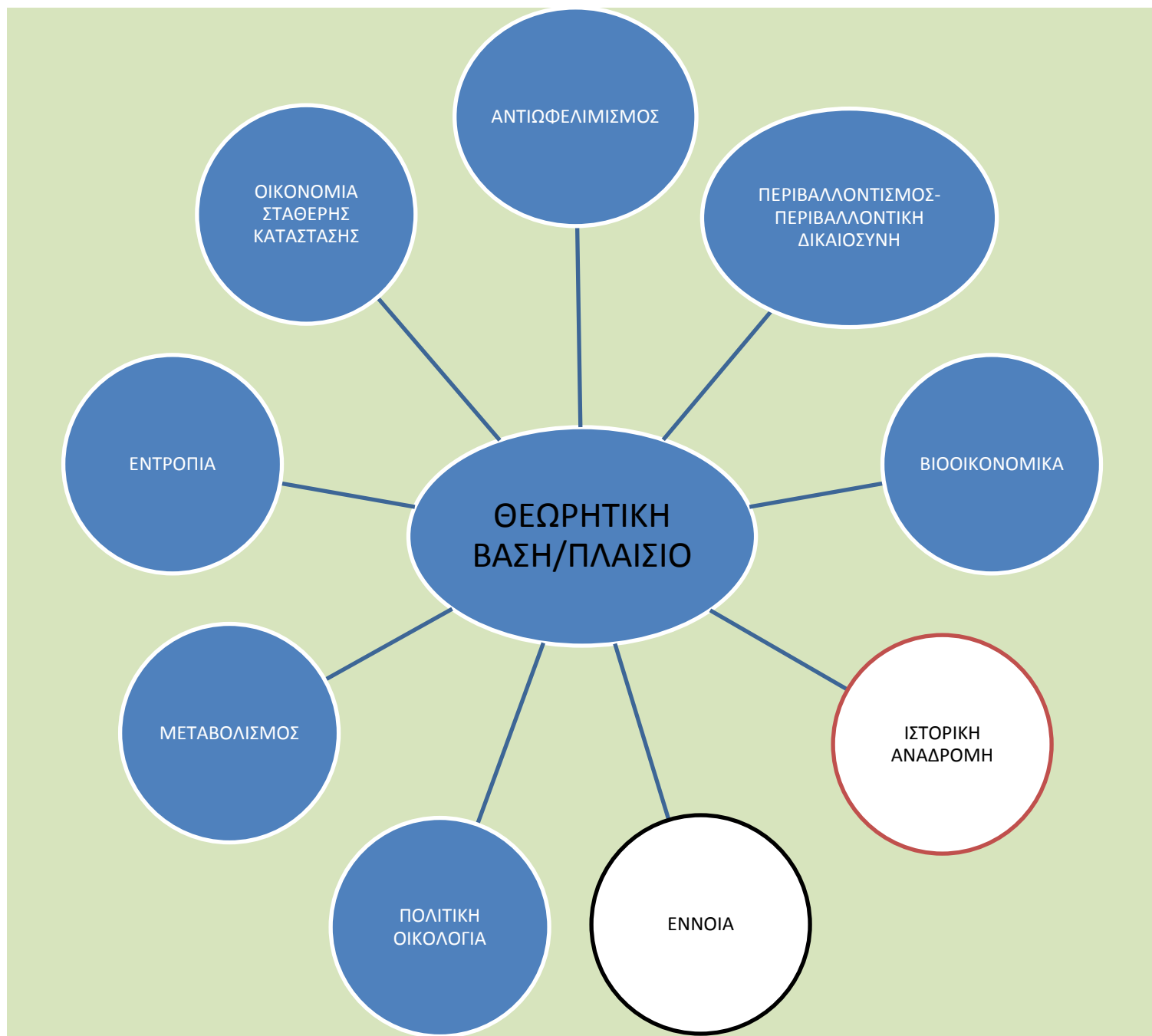
ανθρώπου-περιβάλλοντος και σαν μια πολιτική άσκηση για περισσότερη κοινωνική και οικολογική δικαιοσύνη», ενώ ο Joan Martinez-Alier (2002) ορίζει την πολιτική οικολογία ως τη μελέτη των συγκρούσεων για την οικολογική διανομή, για τον έλεγχο δηλαδή και την πρόσβαση σε φυσικούς πόρους (όπως αναφέρεται στο Θεωδορόπουλος 2013). Η πολιτική οικολογία γεννήθηκε τη δεκαετία του 1960, αλλά αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1970 μέσα από την ολιστική κριτική της ανάπτυξης, του παραγωγισμού και του καταναλωτισμού, καθώς και μέσα από τη περιβαλλοντική κρίση λόγω της φέρουσας ικανότητας των φυσικών ορίων του πλανήτη (Θεωδορόπουλος, 2013). Μάλιστα, όπως επεξηγεί ο Walker (2005), η πολιτική οικολογία έχει εδραιωθεί ως κυρίαρχο πεδίο της κοινωνικής – περιβαλλοντικής έρευνας, έχοντας επισκιάσει σε μεγάλο βαθμό τον τομέα της πολιτιστικής οικολογίας. Όπως επεξηγεί ο Θεωδορόπουλος (2013), η πολιτική οικολογία αναδείχθηκε ως απάντηση-δράση για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής κρίσης που προκαλείται από τον ανθρώπινο πολιτισμό και μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναλύει και διερευνά τις σχέσεις και κατ' επέκταση, τις συγκρούσεις ανθρώπου-φύσης για τον έλεγχο και τη διανομή πόρων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Πόλσον (2016), «χρειάζεται μια πιο συστηματική κατανόηση του ρόλου που παίζουν τα ιεραρχικά συστήματα ταυτοτήτων στη συγκρότηση των οικονομιών, των τοπίων και της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης για να εμβαθύνει ο διάλογος μεταξύ των σχετικών κινημάτων της αποανάπτυξης, της πολιτικής οικολογίας, του οικοφεμινισμού, της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και άλλων, και να ενδυναμωθεί η επίδραση του έργου τους». Σύμφωνα με τον Σόρμαν (2016), η Πολιτική Οικολογία επικαλείται την έννοια του μεταβολισμού για να δηλώσει το ρήγμα μεταξύ των ανθρώπων και της φύσης στον καπιταλισμό, τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας που διέπουν τη ροή των υλών και των πόρων στην παραγωγή των αστικών χωρών ή την αύξηση στις παγκόσμιες υλικές κι ενεργειακές ροές που προκαλούν συγκρούσεις εμπορευματικές μεθορίους ανά τον κόσμο.

Όπως επεξηγεί ο Θεωδορόπουλος (2013), «η αποανάπτυξη βρίσκεται στην καρδιά της πολιτικής οικολογίας και η πολιτική οικολογία στη καρδιά της αποανάπτυξης». Οι επιστημολογίες και οντολογικές διερευνήσεις της πολιτικής οικολογίας μπορούν να βοηθήσουν τους μελετητές της αποανάπτυξης να οραματιστούν εναλλακτικές στις τρέχουσες κυρίαρχες σχέσεις ανθρώπου– περιβάλλοντος και να αναλογιστούν νέους τρόπους παραγωγής, χωρίς να εκλαμβάνουν τους φυσικούς πόρους σαν πεπερασμένους και δεδομένους, αλλά ως διαστάσεις κοινωνικοοικολογικών

περιβαλλόντων που οικοδομούνται συνεχώς μέσω πολιτισμικών και ιστορικών διαδικασιών (Πόλσον, 2016). Είναι ένα όχημα για τον ριζοσπαστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας και της οικονομίας (Θεωδορόπουλος, 2013) προς μια πιο ισότιμη διανομή των οικονομικών πόρων και κινδύνων (Πόλσον, 2016).

Ανακεφαλαίωση

Στο παρόν κεφάλαιο επεξηγήθηκαν αρχικά οι λόγοι για τους οποίους χρησιμοποιήθηκε ο όρος «αποανάπτυξη» και όχι «απομεγέθυνση». Στη συνέχεια περιγράφηκαν συνοπτικά οι λόγοι για τους οποίους το κίνημα της αποανάπτυξης αμφισβητεί τη μεγέθυνση, την ανάπτυξη και τον καπιταλισμό τονίζοντας τη σημασία του παράδοξου του Jevons και του Easterlin. Έπειτα, παρατέθηκε μια σύντομη ιστορική αναδρομή της θεωρίας και στη συνέχεια εξετάστηκε συνοπτικά η έννοια της αποανάπτυξης. Τέλος, παρατέθηκαν οι πνευματικές ρίζες της αποανάπτυξης, οι οποίες προέρχονται από διάφορες σχολές σκέψης και θέτουν παράλληλα σημεία προσέγγισης. Στο σχήμα 2.5 αποτυπώνεται η θεωρητική βάση/ πλαίσιο του κινήματος της αποανάπτυξης.

Σχήμα 2.5 Διακλαδώσεις θεωρητικής βάσης και πνευματικών ριζών της αποανάπτυξης (Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Κεφάλαιο 3: Στόχοι & Πολιτικές

3.1: Στόχοι της αποανάπτυξης

Σύμφωνα με τον Καστοριάδη (όπως αναφέρεται στο Latouche 2008), «η οικολογία είναι ανατρεπτική επειδή θέτει υπό ερώτηση το καπιταλιστικό φαντασιακό το οποίο εξουσιάζει τον πλανήτη. Απορρίπτει το κεντρικό του κίνητρο, σύμφωνα με το οποίο η μοίρα μας είναι να αυξάνουμε ασταμάτητα την παραγωγή και την κατανάλωση. Δείχνει τον καταστροφικό αντίκτυπο της καπιταλιστικής λογικής πάνω στο φυσικό περιβάλλον και στη ζωή των ανθρώπινων όντων». Οι υποστηρικτές του κινήματος της αποανάπτυξης, βασιζόμενοι σε θεωρητικές αναλύσεις ή πρακτικά παραδείγματα κοινωνιών αποανάπτυξης, εστιάζουν την κριτική τους σε τρεις κύριους τομείς:

1. Οικονομία
2. Πολιτισμός
3. Περιβάλλον

Το τρίπτυχο οικονομία-περιβάλλον-πολιτισμός αλληλεπιδρά και αλληλοεκφράζεται (Jappe, 2011) αποτελώντας στον κόσμο σήμερα το κυριότερο πρόβλημα για κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές ανισότητες (Flipo, 2008). Το όραμα της αποανάπτυξης είναι «να γίνει ο πλανήτης ένας χώρος αρμονικής συμβίωσης μεταξύ των ανθρώπων και άλλων οργανισμών επιδιώκοντας την Κοινωνική Δικαιοσύνη και την Οικολογική Βιωσιμότητα» (Κουκούλας, 2013). Για τους υποστηρικτές του κινήματος, η κοινωνική δικαιοσύνη και η οικολογική βιωσιμότητα πηγάζει από διαφορετικές θεμελιακές παραδοχές και ταυτόχρονα επιθυμεί διαφορετική δράση. Όπως επεξηγούν οι Demaria κ.ά. 2013, οι επιστήμονες-διανοούμενοι εστιάζουν στη δημιουργία νέων φαντασιακών, δημιουργώντας παράλληλα δεσμούς μεταξύ των επιπέδων και των προσεγγίσεων, οι δρώντες πειραματίζονται στην καθημερινότητα σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο και τέλος οι συγκρουσιακοί, οι οποίοι επιθυμούν την άμεση αντίδραση, διακόπτοντας επιβλαβή έργα και ξεκινώντας δημόσιες συζητήσεις. Η αποανάπτυξη προσφέρει ένα πλούσιο πλαίσιο από ποικίλες ιδέες, αντιλήψεις και στάσεις (βλ. κεφάλαιο 2), ασκώντας παράλληλα και μια κριτική προς το φαντασιακό της μεγέθυνσης και του καπιταλισμού, τονίζοντας ιδιαίτερα δύο ισχυρά ρεύματα: το Ακαθάριστου Εγχώριου- Εθνικού Προϊόντος και την εμπορευματοποίηση των προϊόντων και υπηρεσιών με χρηματική αξία (Καλλής κ.ά. 2016). Αυτή η δυνατότητα

της αποανάπτυξης, να αντλεί διαφορετικές πηγές και ρεύματα σκέψης και μέσω αυτών να διαμορφώνει στρατηγικές σε διαφορετικά επίπεδα, αποτελεί τον αδιαμφισβήτητο καινοτομικό συνδυασμό που προβάλλει το κίνημα, έχοντας ως βασική προϋπόθεση την ταπεινότητα για εποικοδομητική κριτική και βελτίωση (Demaria κ.ά., 2013).

ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ & ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗΣ (ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ)

Βασική θέση του κινήματος της αποανάπτυξης είναι ότι η μεγέθυνση είναι αντιοικονομική και άδικη (Καλλής κα., 2016) και ότι η πολιτική της όχι μόνο εξαλείφει τις ανισότητες, αλλά τις εντείνει (Rist, 2008 όπως αναφέρεται στον Κουκούλα, 2013). Είναι γεγονός ότι θα η οικονομία σήμερα θα μπορούσε να δημιουργήσει καθαρές και αποτελεσματικές τεχνολογίες ή να επιτύχει μια διαθρωτική μετατόπιση στις υπηρεσίες, όμως με παγκόσμια μεγέθυνση της τάξεως του 2-3%, το αποτέλεσμα είναι ότι η κατανάλωση περισσότερων πόρων αυξάνεται είτε επειδή οι υπηρεσίες απαιτούν υψηλή ενέργεια, δηλαδή υπολογιστές, κινητά, διαδίκτυο κ.λπ. που απαιτούν σπάνια υλικά και ενέργεια, είτε επειδή η τεχνολογική πρόοδος παράγει, προωθεί και εν τέλει καταναλώνει φθηνότερα (Καλλής κ.ά., 2016). Ως προς την έκταση της φτώχειας, ο Bonaiuti (2012) αναφέρει ότι το ετήσιο εισόδημα του 1% των πλουσιότερων του πλανήτη αντιστοιχεί σε περισσότερο από το ετήσιο εισόδημα του 57% των φτωχότερων ανθρώπων του πλανήτη, ενώ στη συνέχεια αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η διαφορά εισοδήματος μεταξύ των 20% πλουσιότερων με των 20% φτωχότερων αυξήθηκε αναλογικά από 30:1 το 1960 σε 74:1 το 1997. Σύμφωνα μάλιστα με τον Latouche (2008), ανάλογα με το εάν χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας ή των μη κυβερνητικών οργανώσεων, 1,2 ή 2,8 δισεκατομμύρια άνθρωποι αντίστοιχα, ζουν με λιγότερο από ένα ή δύο δολάρια τη μέρα. Ο Taibo (2012, όπως αναφέρεται στον Κουκούλα 2013), ισχυρίζεται ότι οι τρεις μεγαλύτερες περιουσίες του πλανήτη ισοδυναμούν με το συνολικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν των 48 φτωχότερων κρατών και ότι οι 200 πλουσιότεροι άνθρωποι κατέχουν τόσα όσα το 41% του παγκόσμιου πληθυσμού.

Είναι κοινώς παραδεκτό ότι η μεγέθυνση ωφελεί κυρίως εκείνες τις περιοχές/κράτη που είναι ήδη πιο ανεπτυγμένα (Bonaiuti, 2012), αλλά παράλληλα η τεχνητή εκσυγχρονισμένη αθλιότητα του Βορρά είναι πιο ανυπόφορη από τη φτώχεια του Νότου, αφού μερικοί πληθυσμοί οδηγούνται στην απελπισία και στη σύγχυση

μπροστά στην έλλειψη του νοήματος της επίπλαστης αφθονίας (Latouche, 2008). Δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε περισσότερο με τον Latouche (2008), «το θέμα δεν είναι να διαχειριστούμε με οικονομία τις διάφορες ικανοποιήσεις των οικονομικά φτωχών έτσι ώστε να τους κάνουμε πιο πλούσιους από στατιστική άποψη, ούτε και να φτωχύνουμε τους πλούσιους αφαιρώντας από τον πλούτο τους τα κόστη της παχυσαρκίας τους ή του κακώς ζην τους. [...] Το θέμα είναι να βάλουμε τέλος στη δίχως φρένο αποθεματοποίηση προς κερδοσκοπία έτσι ώστε να βγάλουμε τους φουκαράδες από την οικονομική φτώχεια και να τους επανεντάξουμε σε μια κοινωνία πιο συμβιωτική και πιο βιώσιμη». Μια κοινωνία αποανάπτυξης στον Βορρά θα μειώσει τη ζήτηση για βιομηχανικούς πόρους και αγαθά, όχι όμως για να ακολουθήσει ο Νότος το ίδιο μονοπάτι της μεγέθυνσης για τη μεγέθυνση, αλλά για να απελευθερώσει ή να αναδείξει τα εκάστοτε τοπικά εννοιολογικά εγχειρήματα, είτε πρόκειται για την έννοια της καλής ζωής στη Λατινική Αμερική (buen vivir), είτε για την οικονομία της μονιμότητας του Γκάντι στην Ινδία, είτε της ubuntu στη Νότια Αφρική, τα οποία καταπνίγονται από το υπάρχον φαντασιακό της οικονομικής μεγέθυνσης που έχει επιβληθεί στον κόσμο (Καλλής κ.ά., 2016). Οι φυλές Ζουλού, Μασάι κ.ά. της υποσαχάριας Αφρικής, παρόλο που είναι όχι μόνο προ-καπιταλιστικές αλλά και προ-φουδαρικές, διατηρούν την αλληλεγγύη των μελών τους ως συστατικό στοιχείο έχοντας ως γνωστό «Αν ένας από εμάς δεν είναι χαρούμενος, δεν μπορούμε να είμαστε και εμείς» (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013). Ουσιαστικά, διατηρούν την κοινωνική αλληλεγγύη των παλαιότερων κοινωνιών, ενώ οι εξελιγμένες και τεχνολογικά-επιστημονικά σύγχρονες δυτικότροπες κοινωνίες βασίζονται και βυθίζονται κυρίως στο αίσθημα του ατομικισμού (βλ. ενότητα 2.5.1).

Είτε μας αρέσει, είτε όχι η οικονομική μεγέθυνση αγγίζει σήμερα τα εσωτερικά και εξωτερικά της όρια, σε επίπεδο πολιτισμικό και περιβαλλοντικό. Τα συστημικά όρια της ανάπτυξης οδήγησαν στην σημερινή κρίση και αυτή η κρίση, είτε οφείλεται στη φθίνουσα οριακή απόδοση, είτε στην εξάντληση των τεχνολογικών καινοτομιών, είτε ακόμα στην εξάντληση των οικολογικών ορίων λόγω της αέναης εκμετάλλευσης πόρων, και ειδικά των ορυκτών καυσίμων, επιβάλλεται να σταματήσει. Αυτή τη στιγμή απλά «σταθμεύει» (Καλλής κ.ά., 2016).

Βασικός στόχος του κινήματος της αποανάπτυξης αποτελεί η **εξάλειψη των ανισοτήτων, η μετάβαση σε μια πιο δίκαιη κοινωνία** (Schneider et al., 2010). Αυτό θα επιτευχθεί μέσω της αναδιανομής-αναδόμησης του πλούτου (βλ. ενότητα 3.2.3.1),

του επανεντοπισμού ή της τοπικοποίησης (βλ. ενότητα 3.2.3.3), της νέας θεώρησης της εργασίας (βλ. ενότητα 3.2.3.2), της γης και των εισοδημάτων. Ακόμα, ο **επαναπροσδιορισμός των ορίων της μεγέθυνσης** αποτελούν τη βασική αρχή και πολιτική του κινήματος, το οποίο θα επιτευχθεί μέσω της επαναξιολόγησης και της επανεπιλογιστικοποίησης που συνεπάγονται τον αποαποικισμό του φαντασιακού (βλ. ενότητα 3.2.1. Τέλος, μια σταθεροποίηση του παγκόσμιου πληθυσμού είναι απαραίτητη (βλ. ενότητα 3.2.2).

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΟΥ ΕΚΦΥΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ & ΘΕΣΜΩΝ (ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ)

Κυβερνήσεις, κράτη και από τους περισσότερους ανθρώπους υπάρχει η πεποίθηση και ο ισχυρισμός ότι οι σύγχρονες κοινωνίες έχουν δημοκρατία και ελευθερία. Όπως επεξηγεί όμως ο Φωτόπουλος (2008), ελάχιστες λέξεις κακοποιήθηκαν τόσο πολύ τον 20^ο αιώνα όσο η λέξη δημοκρατία, κυρίως από φιλελεύθερους ακαδημαϊκούς, πολιτικούς και ελευθεριάζοντες στοχαστές, οι οποίοι συγχέουν το κυρίαρχο ολιγαρχικό σύστημα αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας με την ίδια τη δημοκρατία. Επιπροσθέτως, ο Isaiah Berlin (όπως αναφέρεται στο Φωτόπουλος, 2008) διακρίνει την ελευθερία σε αρνητική και θετική έννοια και, όπως επεξηγεί η πρώτη, αναφέρεται στην απουσία περιορισμών («ελευθερία από»), ενώ η δεύτερη αναφέρεται στην δυνατότητα του ατόμου να κάνει, να αυτοαναπτύσσεται ή να συμμετέχει στην διακυβέρνηση της κοινωνίας του («ελευθερία να»). Αντιλαμβανόμενοι λοιπόν αυτή τη σημερινή ασυμβατότητα δημοκρατίας και ελευθερίας αναρωτιόμαστε τι πρέπει να κάνουμε; Επί τούτου ο Κορνήλιος Καστοριάδης (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008), αναφέρει «πιστεύω ότι κατά μια περίοδο όπως είναι αυτή που διανύουμε ο ρόλος εκείνων που σκέφτονται πάνω στην πολιτική και που έχουν ένα πολιτικό πάθος (ένας πάθος για τα κοινά) είναι να λένε φωναχτά στον πληθυσμό αυτό που σκέφτονται, ακόμη και αν τους ακούν ελάχιστα. Να κριτικάρουν αυτό που υπάρχει και να υπενθυμίζουν στον λαό ότι υπήρξαν φάσεις στην ιστορία του κατά τις οποίες υπήρξε με διαφορετικό τρόπο, κατά τις οποίες ενέργησε με τρόπο ιστορικά δημιουργικό, κατά τις οποίες ενέργησε ως θεσμίζων».

Έχοντας λοιπόν ως βάση τις κριτικές του Ivan Illich, του Καστοριάδη και άλλων μεγάλων στοχαστών του 20^{ου} αιώνα, μία μεγάλη βιβλιογραφία αναδύθηκε, εστιάζοντας και αναλύοντας τους δημοκρατικούς θεσμούς. Σύμφωνα με τους Andreoni και

Galmarini (2013), η κύρια ιδέα αυτής της βιβλιογραφίας προτείνει ότι πέρα από μια κλίμακα μεγέθους, το επίπεδο πολυπλοκότητας είναι τόσο υψηλό, που η δημοκρατική συμμετοχή στις συλλογικές αποφάσεις είναι σχεδόν αδύνατη, έχοντας ως συνέπεια την απολιτικοποίηση και τη συσσώρευση εξουσίας σε λίγους. Η ασυμβατότητα της δημοκρατίας με την καπιταλιστική οικονομία ανάπτυξης δε διαφαίνεται καλύτερα από ότι στην έρευνα του οικονομολόγου Robert Barro (όπως αναφέρεται στο Φωτόπουλος, 2008), ο οποίος μετά από έρευνα σε εκατό χώρες για την περίοδο 1960-1990, επιβεβαιώνει την αρνητική συσχέτιση της δημοκρατίας με την καπιταλιστική ανάπτυξη και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι όσο μεγαλύτερη είναι η οικονομική ανάπτυξη τόσο ρηχότερη είναι η δημοκρατία. Μάλιστα ο Deriu (2012) τονίζει ότι η σημερινή υπάρχουσα δομή της αγοράς έχει μετακινήσει το κέντρο αποφάσεων από το πολιτικό γίνεσθαι στο οικονομικό. Έτσι η προσπάθεια απολιτικοποίησης μεγάλου μέρους της κοινωνίας λόγω ανεξέλεγκτων πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων συνεχίζεται (Καστοριάδης 2010, όπως αναφέρεται στον Κουκούλα 2013).

Στόχος, λοιπόν, του κινήματος της αποανάπτυξης είναι η ανάδειξη του εκφυλισμού που υπόκεινται σήμερα οι δημοκρατικές αρχές και οι θεσμοί ή, με λίγα λόγια, ο εκδημοκρατισμός των κοινωνιών (Καστοριάδης 2010, όπως αναφέρεται στον Κουκούλα 2013). Ο εκδημοκρατισμός των κοινωνιών, όπως δείχνουν οι πρόσφατες μελέτες των Muraca (2012), Deriu (2012), Cattaneo κ.ά. (2012), Φωτόπουλος (2008), Ott (2012) κ.λπ., οι οποίες καταλήγουν ότι η μείωση της κλίμακας μεγέθους του κοινωνικού και οικονομικού ιστού μπορεί να αυξήσει την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων και ουσιαστικά να αυξήσει την συμμετοχή στα κοινωνικά δρώμενα. Ο άνθρωπος σήμερα, μέσω του αδιεξόδου του καπιταλισμού, κατέστρεψε τον ψυχισμό του και διαμόρφωσε έναν ανθρωπολογικό τύπο μοναχικό, νευρωτικό, αγχώδη, φοβικό και φοβισμένο, ανταγωνιστικό, επιθετικό, ενεργοβόρο, κάτοικο του *εγώ* και όχι του *εμείς* (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013). Ο θεσμίζων άνθρωπος του Καστοριάδη μέσω της αποκέντρωσης των αποφάσεων από τους λίγους και η λήψη των αποφάσεων τοπικά, η αντίληψη του Φωτόπουλου για τις συσχετίσεις δημοκρατίας-ελευθερίας-αυτονομίας, η ξεχασμένη αίσθηση της ατομικής ευθύνης στο κοινωνικό γίνεσθαι, η επαναξιολόγηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η επανοηματοδότηση της αξίας της ζωής, της απλότητας, της εργασίας και του χρόνου αποτελούν τις βάσεις και τους πυλώνες για τον μετασχηματισμό του ατομικού χαρακτήρα του ανθρώπου και κατά επέκταση τη αναδιαμόρφωση του ανθρωποκεντρικού σημερινού κατεστημένου της

κοινωνίας, ή όπως αναφέρει ο Latouche (2013), το δρόμο προς μια κοινωνία της λιτής αφθονίας!

Η οικονομία του σύγχρονου καπιταλισμού δε μπορεί να συνεχίσει να υπάρχει παρά μόνο στο βαθμό που ανταποκρίνεται σε κάποιες ανάγκες που η ίδια παρασκευάζει (Καστοριάδης, 2012). Εν τέλει, η ανάπτυξη θα ήτανε προβληματική ακόμη και αν ήτανε διαθέσιμοι απεριόριστοι πόροι, αφού καταστρέφει το ανθρώπινο στοιχείο του εαυτού μας (Demaria κ.ά., 2013). Συμπερασματικά λοιπόν, η **αναγνώριση της πολιτισμικής κρίσης** και κατά συνέπεια **ο εκφυλισμός που υφίστανται οι δημοκρατικές αρχές και θεσμοί** αποτελούν έναν από τους κυριότερους στόχους της αποανάπτυξης. Οι πολιτικές που συσχετίζονται για την αυτονόμηση και αυτοθέσμιση των κοινωνιών αποανάπτυξης σχετίζονται πρωτίστως με την αποαποικιοποίηση του φαντασιακού (βλ. ενότητα 3.2.1), με τον επανεντοπισμό- τοπικοποίηση (βλ. ενότητα 3.2.3.3), με την νέα θεώρηση στην αξία της εργασίας (βλ. ενότητα 3.2.3.2) και τέλος με τον εκδημοκρατισμό των κοινωνιών που θα επιτευχθεί μέσω της αυτονομίας και της άμεσης δημοκρατίας (βλ. ενότητα 3.2.5).

ΑΝΑΠΛΑΙΣΙΩΣΗ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΕΝΤΟΣ ΟΡΙΩΝ (ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΚΡΙΣΗ)

Θεωρείται βέβαιο ότι κανείς σήμερα δε μπορεί να αμφισβητήσει την κυριαρχία του ανθρώπινου είδους στον πλανήτη Γη. Αυτή η κυριαρχία όμως, μέσω της υπερεκμετάλλευσης του περιβάλλοντος, έχει αρχίσει και αποτελεί μείζον πρόβλημα. Με αυτή την άποψη συμφωνεί ο Latouche (2008), ισχυριζόμενος ότι ο άνθρωπος είναι άμεσα υπεύθυνος για την τωρινή αραίωση του έμβιου, αφού μέσω της έρευνας του Edward O. Wilson, ο οποίος τονίζει ότι ζούμε την έκτη κατά σειρά εξαφάνιση των ειδών: 50-200 φυτικά και ζωικά είδη εξαφανίζονται κάθε μέρα, ρυθμός και συχνότητα παρόμοια με την εποχή των παγετώνων. Ο καπιταλιστικός τρόπος ζωής της υπερ-παραγωγής και υπερ-κατανάλωσης (Trainer, 2012) έχει καταστρέψει μεγάλο μέρος των οικοσυστημάτων (Georgescu-Roegen, 1975), αποτέλεσμα των φυσικών καταστροφών είναι οι ξηρασίες, οι πλημμύρες, οι κυκλώνες, η απορρύθμιση του κλίματος που συνοδεύεται σήμερα από τους πολέμους για το πετρέλαιο ενώ έπονται και πόλεμοι για το νερό (Latouche, 2008). Ο Trainer (2012) μάλιστα θεωρεί ότι η σοβαρότητα και η φύση της σημερινής παγκόσμιας κατάστασης δε μπορεί να λυθεί στα σημερινά πλαίσια, επειδή το μέγεθος των προβλημάτων είναι ήδη ποσοτικά και ποιοτικά τεράστιο και

επειδή αυτά τα προβλήματα πηγάζουν και ανατροφοδοτούνται από τις ίδιες βάσεις του συστήματος και της παραγωγής της σημερινής κοινωνίας. Ο Peter Barret (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008), διευθυντής του Κέντρου Ερευνών για την ανταρκτική, θεωρεί ότι η σημερινή δυναμική της μεγέθυνσης φέρνει στην επιφάνεια την ενδεχόμενη εξάλειψη του πολιτισμού μας μέχρι το τέλος του αιώνα, αφού σύμφωνα με την έκθεση της διεθνούς περιβαλλοντικής οργάνωσης World Wildlife Fund (WWF) για το 2006 (όπως αναφέρεται στο Κολέμπας και Μπίλλας 2013), σε παγκόσμιο επίπεδο, οι άνθρωποι κατανάλωσαν περίπου 22-23% περισσότερο σε σχέση με τη δυνατότητα ετήσιας παραγωγής της Γης. Παράλληλα, ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας αποτελεί η άνοδος του παγκόσμιου πληθυσμού, ο οποίος αυξήθηκε τέσσερις φορές μέσα στον 20^ο αιώνα από 1,5 σε 6 δις. (Martinez Alier, 2012).

Όπως μπορεί να συμπεράνει κανείς, τα οικολογικά γεγονότα πλέον είναι αδιαμφισβήτητα. Ο κίνδυνος ασφυξίας είναι πιο κοντά από ποτέ (Latouche, 2008) και για το λόγο αυτό, ο τρίτος στόχος της αποανάπτυξης είναι **η διατήρηση του περιβάλλοντος εντός των οικολογικών ορίων** (Kallis, 2011). Όπως επεξηγεί ο Latouche (2008), οι ηγέτες του σύγχρονου κόσμου δε σκοπεύουν σε καμία περίπτωση να επιτρέψουν τους λαούς να επιλέξουν την τύχη τους, αφού η επιβίωση των κερδών και των προνομίων τους είναι πιο σημαντική από το οικοσύστημα ή την πλειονότητα του πληθυσμού. Η σταθεροποίηση λοιπόν του παγκόσμιου πληθυσμού (βλ. ενότητα 3.2.2), η μείωση του οικολογικού μας αποτυπώματος, συλλογικά ή και ατομικά, καθώς και η νέα θεώρηση της αξίας του περιβάλλοντος μέσω της μετάβασης της σύγχρονης κοινωνίας σε ανανεώσιμες- νέες πηγές ενέργειας, οικο-προϊόντα και οικο-τεχνολογίες (βλ. ενότητα 3.2.4) αποτελούν τις επιβεβλημένες πολιτικές της περιβαλλοντικής και οικολογικής κρίσης.

3.2: Πολιτικές της αποανάπτυξης

Όπως επεξηγούν οι Demaria κ.ά., (2013) οι ιδέες της αποανάπτυξης δεν ενστερνίζονται ένα μόνο βιβλίο ή συγγραφέα, αλλά οι βασικές θεματικές της προέρχονται από διάφορα ρέματα πλούσιας οικολογικής και κοινωνικής σκέψης.

Στην υποενότητα 3.1 αναφέρθηκε η κριτική που ασκεί το κίνημα της αποανάπτυξης στο τρίπτυχο οικονομία- κοινωνία- περιβάλλον αναφέροντας τους τρεις κύριους στόχους, οι οποίοι αφορούσαν στην εξάλειψη των ανισοτήτων μέσω του επαναπροσδιορισμού των ορίων της μεγέθυνσης, την αναγνώριση του σημερινού

εκφυλισμού των δημοκρατικών αρχών και θεσμών και τέλος την αναπλαισίωση της οικολογίας και την ενέργειας εντός ορίων. Οι κριτικές θέτουν τους βασικούς στόχους οι οποίοι με τη σειρά τους τις επιμέρους θεματικές. Στην παρούσα ενότητα θα παρουσιαστούν αυτές τις πολιτικές.

3.2.1: Απο-αποικισμός του φαντασιακού

Το κίνημα της αποανάπτυξης έχει ισχυρές επιρροές από τις ιδέες και την κριτική που άσκησε ο Κορνήλιος Καστοριάδης (1922-1997), καθώς υποστήριξε την ιδέα μιας αυτόνομης και αυτοκυβέρνητης κοινωνίας (Demaria κ.ά., 2013). Ο Καστοριάδης θεωρεί ότι οι άνθρωποι είναι κοινωνικά όντα και όλοι οι κανόνες, νόμοι ή θεσμοί αποτελούν κοινωνικές δημιουργίες, αποδίδοντας ένα συλλογικό νόημα, που δημιουργεί κοινωνικές φαντασιακές σημασίες οι οποίες καθορίζουν τις αξίες κάθε κοινωνίας, το λεγόμενο κοινωνικό φαντασιακό (Καλλής, 2013). Όπως επεξηγεί ο Λατούς (2016), «η ιδέα και το εγχείρημα για την αποαποικιοποίηση του φαντασιακού έχει δύο κύριες πηγές: τη φιλοσοφία του Κορνήλιου Καστοριάδη, αφενός, και την ανθρωπολογική κρίση στο ιμπεριαλισμό, αφετέρου». Όπως αναλύει ο Καστοριάδης (2012), διαπιστώθηκε ότι η εξέλιξη των σημερινών δυτικών κοινωνιών χαρακτηρίζεται από μια αυξανόμενη πολιτική απάθεια του πληθυσμού, έναν κυνισμό που βασίζεται στη ιδιώτευση και στον ατομικισμό. Η απάθεια του πληθυσμού, όπως χαρακτηριστικά αναλύει ο Λατούς (2016), σχετίζεται με το γεγονός ότι η μεγέθυνση, η ανάπτυξη, η πρόοδος και όλες οι ιδρυτικές κατηγορίες της οικονομίας είναι πεποιθήσεις, και ως εκ τούτου, φαντασιακές σημασίες, οπότε για να ξεφύγουμε χρειάζεται να τις καταργήσουμε και να προχωρήσουμε πέραν αυτών. Πρέπει να επενδύσουμε σε μια πολιτισμική και θεσμική αποαποικιοποίηση από τον οικονομισμό και τη θρησκεία της ανάπτυξης, να επενδύσουμε στη φύση και την αλλαγή της συνειδητότητάς μας, να πάρουμε τη κατάσταση στα χέρια μας (Θεωδορόπουλος, 2013), μια αλλαγή του φαντασιακού που θα μας επιτρέψει να μοιραζόμαστε (Demaria, Schneider, Calsamiglia, Blanco και Domeneghini, 2011). Με λίγα λόγια πρέπει να εγκαταλείψουμε το καπιταλιστικό φαντασιακό μιας ψευδο-ορθολογικής ψευδο-κυριαρχίας, μιας απεριόριστης επέκτασης (Latouche, 2008), ενός φαντασιακού που αποτελεί σήμερα ιερό τοτέμ, παίρνοντας τη θέση που είχε η θρησκεία στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες (Καλλής και Πετρίδης, 2013).

Αναντιρρήτως, για το κίνημα και τους υποστηρικτές του κινήματος, απαιτείται μια πολιτιστική επανάσταση (Latouche, 2008), μια καινούργια αφήγηση και ένα

συλλογικό όραμα για την πυροδότηση μιας διαδικασίας κοινωνικού μετασχηματισμού (Καλλής και Πετρίδης, 2013) σε μια κοινωνία που δείχνει να έχει πάθει εγκεφαλικό, να μην αντιδρά με τίποτα και σε τίποτα (Μίσσιος, 2013). Ο Καστοριάδης ισχυρίζεται (όπως αναφέρεται στο Λατούς, 2016), «αυτό που απαιτείται είναι η δημιουργία ενός νέου φαντασιακού, ενός μεγέθους άνευ προηγουμένου, μια δημιουργία που θα έβαζε στο επίκεντρο της ζωής των ανθρώπων άλλες σημασίες αντί για την επέκταση της παραγωγής και της κατανάλωσης, που θα έθετε διαφορετικούς στόχους για τη ζωή, στόχους τους οποίους θα μπορούσαν να θεωρήσουν οι άνθρωποι ότι αξίζει να τους επιδιώξουν... Αυτή η τεράστια δυσκολία είναι που πρέπει να αντιμετωπίσουμε. Οφείλουμε να θέλουμε μια κοινωνία στην οποία οι οικονομικές αξίες θα έχουν πάντως να είναι κεντρικές (ή μοναδικές), στην οποία η οικονομία μπαίνει πίσω στη θέση της ως από μέσο για την ανθρώπινη ζωή και όχι ως απώτερος στόχος της, η οποία θα αποκηρύξει αυτή την τρελή κούρσα της ατέρμονα αυξανόμενης κατανάλωσης. Είναι απαραίτητο όχι μόνο για να αποφευχθεί η οριστική καταστροφή του γήινου περιβάλλοντος, αλλά επίσης και ιδίως για να δραστηρευόμαστε από τη φυσική και ηθική αθλιότητα του σύγχρονου ανθρώπου». Ο Μίσσιος (2013) θεωρεί ότι είναι ανυπερέβλητο να ξεπεράσεις κανείς το εμπόδιο του εαυτού του και της κουλτούρας με την οποία έχει γαλουχηθεί από τη γέννησή του και τα δεσμά που έχει δέσει γύρω σου το σύστημα, ενώ ο Φρομ (1971) επεξηγεί ότι η περαιτέρω ανάπτυξη της καπιταλιστικής κοινωνίας επέδρασε πάνω στην προσωπικότητα του ανθρώπου και μολονότι ανέδειξε ένα νέο αίσθημα ελευθερίας, το έκανε παράλληλα να αισθάνεται μόνο, αγχωμένο, απομονωμένο και πλημμυρισμένο από αμφιβολία. Όπως συνεχίζει, παρά τη θετική απελευθέρωση των παραδοσιακών δεσμών, πλημμύρισε τον άνθρωπο με αίσθημα ασημαντότητας και αδυναμίας που τον οδήγησε ουσιαστικά σε μια νέα υποταγή και σε μια αναγκαστική και παράλογη δραστηριότητα.

Η έξοδος από τη σημερινή κοινωνική νόρμα είναι λοιπόν επιθυμητή, όμως ο Καστοριάδης προσθέτει (όπως αναφέρεται στο Λατούς, 2016), «όμως μια τέτοια επανάσταση θα απαιτούσε βαθιές αλλαγές στην ψυχοκοινωνική δομή των ανθρώπων στον δυτικό κόσμο, στη στάση τους ως προς τη ζωή [...]. Η ιδέα ότι ο μόνος στόχος στη ζωή είναι να παράγουμε και να καταναλώνουμε είναι μια παράταιρη εξευτελιστική ιδέα που πρέπει να εγκαταλειφθεί. Το καπιταλιστικό φαντασιακό της ψευδο-ορθολογικής ψευδο-τεχνογνωσίας και της απεριόριστης επέκτασης πρέπει να εγκαταλειφθεί. Μόνο οι άντρες και οι γυναίκες μπορούν να το κάνουν αυτό. Ένα μεμονωμένο άτομο ή μια

οργάνωση, στην καλύτερη περίπτωση, μπορούν μόνο να προετοιμάσουν, να ασκήσουν κριτική, να ενθαρρύνουν και να σκιαγραφήσουν πιθανές κατευθύνσεις». Επιπροσθέτως, οι Καλλής και Πετρίδης (2013) τονίζουν «Από τον οικονομισμό δεν μπορούμε να ξεφύγουμε απλά με την ανατροπή της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας της «ελεύθερης» αγοράς και την ανάκτηση ενός πολιτικού, δηλαδή κρατικού, ελέγχου της οικονομίας. Ο οικονομισμός είναι κραταιός ακόμα και στις σοσιαλιστικές ή σοσιαλδημοκρατικές οικονομίες οι οποίες χρησιμοποιούν την κρατική βούληση και εμπλέκουν όλον τον πληθυσμό στο συλλογικό κυνήγι της ανάπτυξης (πενταετή προγράμματα, κεϋνσιανή κοινωνία της μαζικής κατανάλωσης, κ.λπ). Κυριαρχεί ακόμα και στις εναλλακτικές προτάσεις της ελληνικής Αριστεράς οι οποίες επικεντρώνονται στη (μη) πληρωμή του χρέους, το μέλλον του ευρώ, την αναδιανομή του εισοδήματος, κ.λπ, ζητήματα τα οποία εμπίπτουν όλα στην σφαίρα του «χρηματικού». Το ζήτημα είναι να ξεφύγουμε από τη λογιστική του χρέους, και να επαναπολιτικοποιήσουμε πραγματικά τη συζήτηση για το τί θέλουμε, ορίζοντας τις ευρύτερες προτεραιότητες της κοινωνίας και όχι μόνον τη διαχείριση του εθνικού ταμείου. Περάσαμε μια δεκαετία παρακολουθώντας τις τιμές του χρηματιστηρίου για να μπούμε σε μια νέα δεκαετία που θα κοιτάμε τις τιμές των σπρεντς. Αυτός είναι ο πλήρης αποικισμός του φαντασιακού μας από τον οικονομισμό, και σε αυτόν αντιτάσσεται η αποανάπτυξη». Παράλληλα, ο Jean-Paul Besset (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008) με μεγαλύτερη καυστικότητα σημειώνει πως «ολόκληρη η ανθρωπότητα κοινωνεί την ίδια πίστη. Οι πλούσιοι τη γιορτάζουν, οι φτωχοί τη λαχταρούν. Ένας και μοναδικός θεός, η Πρόοδος, ένα και μοναδικό δόγμα, η πολιτική οικονομία, μία και μοναδική Εδέμ, η ευμάρεια, μία και μοναδική προσευχή: η μεγέθυνση μας η εν τοις ουρανοίς. [...]. Ένα φάσμα στοιχειώνει τις νύχτες της: η πτώση της κατανάλωσης. Ένας εφιάλτης τη βασανίζει: τα αναπηδήματα του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος».

Το σημαντικό όμως δεν είναι να επιχειρήσει ο άνθρωπος μια έξοδο απλώς από το κυρίαρχο οικονομικό φαντασιακό, αλλά να αναλογιστεί με ποιο τρόπο εισαχθήκαμε σε αυτό ή όπως τονίζει χαρακτηριστικά ο Latouche (2016), «στη διαδικασία οικονομικοποίησης του νου ως επακόλουθο της εμπορευματοποίησης του κόσμου», έχοντας ως μοναδική εκπαίδευση να βρούμε τη μηχανή του κέρδους (Μίσσιος, 2013). Ως προς αυτό, ο Latouche (2008), θεωρεί ότι ο αποικισμός των πνευμάτων έχει τρεις κύριες μορφές: την εκπαίδευση, τη μιντιακή χειραγώγηση και τον συγκεκριμένο καθημερινό τρόπο ζωής. Όπως επεξηγεί ο Καστοριάδης (2012), η

εκπαίδευση δεν είναι απλώς η διδασκαλία του να διδάξεις την αριθμητική σε ένα μικρό παιδί, αλλά ο μετασχηματισμός του σε έναν άνθρωπο ελεύθερο, υπεύθυνο και ικανό να αποφασίζει και όχι μια εκπαίδευση για να βρούμε απλώς τη μηχανή του κέρδους (Μίσσιος, 2013). Στις σύγχρονες κοινωνίες ωστόσο η εκπαίδευση περνά από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα (Latouche, 2008), τα οποία ως μέρος ενός γραφειοκρατικού συστήματος (Cattaneo κ.ά, 2012), προωθούν θολές λογικές διαδικασίας-ουσίας, όπως η σύγχυση εκπαίδευσης με τη μάθηση ή η σημερινή μονοκαθεδρία των εκπαιδευομένων για αναζήτηση υψηλών επιδόσεων, βαθμών και διπλωμάτων (Illich, 1970). Η μιντιακή χειραγώγηση και ειδικά η χειραγώγηση μέσω διαφημίσεων είναι ακόμα πιο δύσκολο να αποκαλυφθούν ή να καταγγελθούν (Latouche, 2008), αφού το σύγχρονο μάρκετινγκ δημιουργεί συμβολικές συσχετίσεις μεταξύ προϊόντος και των ψυχολογικών καταστάσεων του καταναλωτή, όπως η ανεπάρκεια, η φιλοδοξία ή η προσδοκία (Hamilton, 2009). Όπως εξηγεί ο Ζακ Ελλύλ (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008), η πληροφόρηση μέσα από την ίδια της την υπερβολή, δηλαδή η υπερπληροφόρηση, γίνεται αποπληροφόρηση και, συνδυασμένη με την εμπορική και πολιτική διαφήμιση, γίνεται παραμόρφωση, προπαγάνδα και χειραγώγηση. Ουσιαστικά το καθήκον της διαφημιστικής βιομηχανίας είναι η παραπλανητική πνευματική και δημιουργική προσπάθεια που πραγματοποιείται μέσω της αξιοποίησης όλων των πτυχών της ανθρώπινης ψυχολογίας, για τη διεκπεραίωση της μιας ουσιαστικής πρόκλησης: την κατανάλωση χωρίς συνείδηση, δηλαδή καταναλωτές που δεν ξέρουν τι θέλουν ή γιατί το θέλουν (Hamilton, 2009). Μια χειραγώγηση που προκαλείται από κανέναν και από όλους ταυτόχρονα και είναι συνυφασμένη με τον τρόπο ζωής μας (Latouche, 2008), μια προσέγγιση που δε μπορεί να δώσει νόημα στις ζωές των ανθρώπων (Hamilton, 2009). Ως προς την κατανάλωση του καθημερινού ο Latouche (2008) είναι κατηγορηματικός: «πρόκειται για την καταστροφή των ανοσοποιητικών αμυνών για τη δημιουργία καινούργιων αναγκών. Η πρώτη έχει επιτυχώς πραγματοποιηθεί από το σχολείο, η δεύτερη από τη διαφήμιση. [...]. Πράγματι, η μεγέθυνση, μαζί με τον καταναλωτισμό, υπήρξε ένας διεστραμμένος ιός και συγχρόνως ένα ναρκωτικό».

Η μετάβαση από την υπάρχουσα δομή σε μια κοινωνία περιβαλλοντικά, οικονομικά, πολιτιστικά και κοινωνικά βιώσιμη θα είναι δύσκολη, αφού όπως επεξηγεί ο Klitgaard (2013), η υιοθέτηση μιας νέας θεωρίας προϋποθέτει τουλάχιστον έξι βασικά στοιχεία: μια πραγματική ανάλυση του κόσμου, ένα ιστορικό πλαίσιο, μια οικονομική ανάλυση της κρίσης, εστίες εργασίας, παραγωγικότητας και ενέργειας και τέλος ένα

όραμα για το μέλλον. Εν τέλει, η αντίσταση στην επιθετικότητα των διαφημίσεων αποτελεί βασική κινητήρια δύναμη για να βγούμε από αυτό που ο Καστοριάδης ονομάζει «καταναλωτικό και τηλεοπτικό αυνανισμό», ο οποίος «δεν συμβαίνει ερήμην: οι άνθρωποι θέλουν αυτό τον τρόπο κατανάλωσης, αυτόν τον τύπο ζωής, θέλουν να περνούν τόσες ώρες μπροστά στην τηλεόραση και να παίζουν με τους οικιακούς υπολογιστές. [...] οι άνθρωποι απολιτικοποιούνται, ιδιωτικοποιούνται, στρέφονται προς τη μικρή ιδιωτική τους σφαίρα και το σύστημα τους παρέχει τα μέσα για να κάνουν κάτι τέτοιο. Και αυτό που βρίσκουν μέσα σε αυτή την ιδιωτική σφαίρα, τους απομακρύνει ακόμη περισσότερο από την ευθύνη και την πολιτική συμμετοχή» (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008). Παρόμοια, οι Efor κ.ά., (2012) σημειώνουν: «Ο εθισμός στην κατανάλωση μετέτρεψε πληθυσμούς ολόκληρους σε απαθείς μάζες, που απέχοντας από τη δημόσια σφαίρα, τη σφαίρα της πολιτικής, παραμένουν φυλακισμένες σε έναν παραλληληριατικό ιδιόκοσμο: τη ψεύτικη ‘θαλπωρή’ που τους προσφέρει η πλαστική ευημέρια του ‘αγοράζω’. Η διανοητική νωθρότητα και η πολιτισμική/πολιτική οπισθοδρόμηση που συναντά κανείς στις περισσότερες σύγχρονες Δυτικές κοινωνίες αποτελεί παγκόσμια πρεμιέρα. Η παθητικότητα αυτή, όπου ο κάθε άνθρωπος ζει κλεισμένος στον εαυτό του, αγνοώντας οτιδήποτε συμβαίνει έξω από τα τείχη της δικής του ύπαρξης».

Εφόσον παρατέθηκαν οι λόγοι αποικισμού των πνευμάτων του σημερινού ανθρώπου, η απάντηση που καλείται να δοθεί από τους υποστηρικτές του κινήματος της αποανάπτυξης είναι πως αποαποικιοποιούμε το πνεύμα. Ως προς την αναζήτηση αυτή της ελευθερίας και τη συσχέτισή της με τη βούληση, ο Καστοριάδης αναφέρει ότι «η θέληση αυτή κινητοποιείται επίσης από τον αναστοχασμό, και από την επιθυμία. Πρέπει να επιθυμούμε να είμαστε ελεύθεροι δεν μπορούμε να είμαστε. Αλλά δεν αρκεί να το επιθυμούμε, πρέπει να το κάνουμε, δηλαδή να προτάξουμε μια βούληση, και να βάλουμε σε εφαρμογή μια πράξη: μια πράξη αναστοχαστική και ηθελημένη, η οποία επιτρέπει να πραγματοποιήσουμε αυτή την ελευθερία ως ενσάρκωμένη δυνατότητα στον βαθμό που επιθυμούμε» (όπως αναφέρεται στο Latouche 2008). Το κίνημα της αποανάπτυξης, ως εννοιολογικό ή ιδεολογικό όπλο (Fourier, 2008), προτάσσει την επαναξιολόγηση και την επανεννοιολογικοποίηση ως βασικές πολιτικές για τον αποαποικισμό του σύγχρονου φαντασιακού (Latouche, 2008). Εφόσον η μεγέθυνση και η ανάπτυξη αποτελούν διαδικασίες προσηλυτισμού νοοτροπιών, μια διαδικασία ιδεολογικής και οιονεί θρησκευτικής φύσης (Λατούς, 2016), το να

επανενοιολογικοποιήσουμε ή να το επαναπροσδιορίσουμε/αλλάξουμε το μέγεθος, επιβάλλεται για παράδειγμα να γίνει σε σχέση με τις έννοιες του πλούτου και της φτώχειας, όπως επίσης και σε σχέση με το σατανικό ζευγάρι σπανιότητα/αφθονία το οποίο έχει θεμελιώσει το οικονομικό φαντασιακό και το οποίο επείγει να αποδομήσουμε (Latouche, 2008). Όπως τονίζει ο Σαρτρ, το σημαντικό δεν είναι αυτό που μας έκαναν αλλά τι κάνουμε με αυτό που μας έκαναν (όπως αναφέρεται στον Latouche 2008)! Φυσικά, αυτή η πολιτισμική επανάσταση (Λατούς, 2016), η οποία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη των στόχων της αποανάπτυξης, ουσιαστικά σημαίνει την αναγνώριση της κενής νοηματοδότησης της ατέρμονης παραγωγής και κατανάλωσης. Το ζήτημα της εξόδου δεν είναι τόσο απλό, αφού όπως μας εξηγεί ο Latouche (2008), «το φαντασιακό μας έχει αποικιστεί, ο εχθρός κρύβεται στο βαθύτερο μέρος του εαυτού μας. Μολαταύτα, λόγω του συστημικού χαρακτήρα των κυρίαρχων αξιών, κανένας δεν είναι υπεύθυνος, επειδή η διαδικασία είναι ανώνυμη. Επομένως, ο αντίπαλος είναι οι άλλοι και αισθανόμαστε εντελώς ανήμποροι να μετασχηματίσουμε τον εαυτό μας».

Παρόλα αυτά, το πρόβλημα σύμφωνα με τον Μίσσιο (2013) εντοπίζεται στο γεγονός ότι το ανθρώπινο περιβάλλον είναι οργανωμένο και δρα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να καταστρέφει το φυσικό περιβάλλον. Επί τούτου, ο Καστοριάδης (2012) προειδοποιεί πως «η φιλελεύθερη καπιταλιστική κοινωνία βυθίζεται και μαζί με αυτήν ολόκληρη η ανθρωπότητα, που διατρέχει τον κίνδυνο να υποστεί μια μη αναστρέψιμη καταστροφή». Αυτή η απεξάρτησή μας από τον κυρίαρχο λόγο της πολιτικής οικονομίας και η αλλαγή πεποιθήσεων και στάσεων θα έρθει μέσω του αναστοχασμού (Καστοριάδης, όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008) ή μέσω της αίσθησης συσχετισμού του εγώ με το φυσικό περιβάλλον (Hamilton, 2009). Ο Berthoud σημειώνει: «Πριν οποιαδήποτε παραγωγή και απόκτηση εκ μέρους του ανθρώπου υπάρχει ένα δώρο που έχει γίνει από τη φύση. Το να καταναλώνεις ή να συντηρείς τη ζωή σου χρησιμοποιώντας τους όμοιούς σου και όλα τα υλικά αγαθά σημαίνει ότι πρώτα πρώτα τους υποδέχεσαι μέσα σε μια κουλτούρα και μέσα σε έναν κόσμο. Ως προς αυτό, το δώρο προηγείται της λήψης. Η συγκατάθεση είναι προγενέστερη της λήψης κατοχής. Η υποδοχή είναι η πρώτη στιγμή της ιδιοποίησης» (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008). Ως προς τα πεπραγμένα της σημερινής πραγματικότητας, ο Καστοριάδης (2012) τονίζει: «Υπήρχαν χιλιάδες κοινωνίες στην ιστορία της ανθρωπότητας και καθεμιά έθεσε διαφορετικούς στόχους. [...] όμως αν οι ιστορικοί

δουν με κάποια απόσταση δεν θα βρουν ποτέ κοινωνίες που να έθεσαν πιο άθλιους, γελοίους και ποταπούς στόχους από την άνευ ορίων επέκταση της παραγωγής για την παραγωγή, και της κατανάλωσης για την κατανάλωση». Ωστόσο ο δρόμος αυτός προς της απελευθέρωση από τη βαρβαρότητα είναι ένας δρόμος πάνω στην πυρά, ένας δρόμος μοναχικός και πολύ δύσκολος (Μίσσιος, 2013).

Για το λόγο αυτό, σύμφωνα με τον Καστοριάδη (2012), οι παράγοντες που θα μπορούσαν να ωθήσουν τον κόσμο προς αυτή την κατεύθυνση είναι η επιθυμία προσέγγισης της πραγματικής ελευθερίας και ο κορεσμός, η αηδία και η αποστροφή για την παρούσα κατάσταση. Η μετάβαση από μια μη βιώσιμη κοινωνία που βασίζεται στην ανάπτυξη-μεγέθυνση σε μια κοινωνία συμβιωτικής αποανάπτυξης προϋποθέτει μια βαθιά αλλαγή αξιών, αξίες οι οποίες σύμφωνα με τον Latouche (2008) είναι «Αξίες όπως ο αλτρουισμός θα έπρεπε να υπερισχύει το εγωισμού, η συνεργασία να υπερισχύει του ξέφρενου ανταγωνισμού, η χαρά της σχολής και το ήθος της παιγνιώδους δραστηριότητας να υπερισχύουν της ιδεοληψίας της εργασίας, η σοβαρότητα της κοινωνικής ζωής να υπερισχύει της απεριόριστης κατανάλωσης, το τοπικό να υπερισχύει του παγκοσμίου, η αυτονομία να υπερισχύει της ετερονομίας, η προτίμηση μιας δουλειάς που έχει ομορφιά να υπερισχύει της παραγωγικής αποδοτικότητας, το λελογισμένο να υπερισχύει του ορθολογικού, το σχεσιακό να υπερισχύει του υλικού κλπ.». Έτσι λοιπόν, το κίνημα της αποανάπτυξης τονίζει την ανάγκη μιας εσωτερικής επανάστασης για να συνοδεύσει τις αλλαγές που είναι απαραίτητες στον εξωτερικό κόσμο, αναζητώντας την αρμονία με την φύση και τους ανθρώπους αντί για την συσσώρευση υλικών αγαθών και την επιδίωξη ανέλιξης στην κοινωνική ιεραρχία (Demaria κ.ά., 2013). Αλλαγές οι οποίες εστιάζουν στην αναγκαιότητα του να έχουμε ελεύθερο χρόνο ή να καταναλώνουμε σωστά προϋποθέτουν την αναγνώριση της παραπλάνησης ανάμεσα στην ανάγκη και τη θέληση. Ο Berthoud εξηγεί (όπως αναφέρεται στο Latouche 2008): «η επιθυμία μπορεί να αγνοείται ως θέληση και να θεωρείται μόνο ενόρμηση, πείνα ή απεριόριστη ανάγκη ζωής της οποίας η ικανοποίηση, η ευημερία ή αυτό που αυτός (ο καταναλωτής) εξακολουθεί να ονομάζει ευτυχία, δεν μπορεί να έρθει παρά μόνο από μια συσσώρευση μορφών πλούτου που έχουν παραχθεί με τέχνη. Αυτή η τέχνη της συσσώρευσης βρίσκει την έκφρασή της στη χρηματιστική και στην επιθυμία του χρήματος [...] Τα πλούτη δημιουργούν πλάνη και σύγχυση. Η επιθυμία παραπλανάται».

Για την απονομιμοποίηση των κυρίαρχων αξιών και της χειραγώγησης τα σχεσιακά αγαθά έχουν κεντρικό ρόλο, ουσιαστικά απαιτείται να ξαναβρεθεί η αίσθηση των ορίων και η σωστή αξία των πραγμάτων (Latouche, 2008). Ο Berthoud εξηγεί για ποιο λόγο έχουν οι άυλες εμπορευματικές υπηρεσίες διαφθαρεί: «οι καταναλισκόμενες υπηρεσίες παίρνονται κατά κάποιο τρόπο από το πρόσωπο του άλλου και αφαιρούνται από όλο εκείνο που αποτελεί την αισθηματικότητα του και την ατομικότητά του. Η χρήση του ομοίου από τον όμοιο ως σχέση ενοργάνωσης είναι χωρισμένη σε δύο ενέργειες οι οποίες αντικρίζουν συμμετρικά η μια την άλλη από κάθε πλευρά ανταλλαγής: από τη μια πλευρά, η δαπάνη ενός εισοδήματος ως αγορά, από την άλλη, η άσκηση μιας εργασιακής δύναμης ως πώληση. Η ίδια η άυλη υπηρεσία θεωρείται κατ εικόνα του υλικού αγαθού, ως ένα φυσικό, σιωπηλό, οριοθετημένο και ανώνυμο πράγμα το οποίο παρεμβαίνει ανάμεσα στους δρώντες και τους απομονώνει τον έναν από τον άλλο». Για το λόγο αυτό, ο Φρομ (1971) εστιάζει στο γεγονός «ότι παύουμε να νιώθουμε συγκίνηση, τα συναισθήματά μας ευνουχίζονται και με τον καιρό η στάση μας απέναντι σε όσα συμβαίνουν στον κόσμο χαρακτηρίζεται από πλαδαρότητα και αδιαφορία». Έτσι λοιπόν, οι βάσεις της φιλοσοφίας της αποανάπτυξης δεν περιγράφονται καλύτερα από τα λόγια του Berthoud (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008) «το όριο δίνεται τότε με τον ουρανό, τη γη και τον χρόνο. Το όριο βρίσκεται μέσα στο δώρο. Ιδιαίτερα πρέπει να επιμείνουμε στον χρόνο. Ο άνθρωπος έχει χρόνο. Δέχεται τον χρόνο της ζωής του ή τον χρόνο των ημερών της ζωής του. Στον χρόνο αντιστοιχεί η εργασία. Η εργασία είναι αναμφίβολα παραγωγική, αλλά είναι πρώτα το πάθος ή το άλγος του χρόνου, μια μορφή επιθυμίας πιο πρωτόγονη και πιο βαθιά, το σημείο μέσα στο σώμα και την ψυχή όπου οι αστρονομικές μέρες γίνονται για τον καθένα οι μέρες της ζωής του».

Ο Καστοριάδης (2007, όπως αναφέρεται στο Θεωδορόπουλο, 2013) προτείνει την έξοδο από το κυρίαρχο φαντασιακό της ανάπτυξης, του «καταναλώνω άρα υπάρχω» λέγοντας ότι «θα έπρεπε να θέλουμε μια κοινωνία στην οποία οι οικονομικές αξίες θα έχουν πάψει να κατέχουν κεντρική (ή μοναδική) θέση, όπου η οικονομία θα έχει ξαναμπει στη θέση τη δηλαδή θα έχει γίνει ένα απλό μέσο του ανθρώπινου βίου και όχι ύστατος σκοπός, στην οποία επομένως θα έχουμε παραιτηθεί από αυτή την τρελή κούρσα προς μια συνεχώς αυξανόμενη κατανάλωση. Αυτό δεν είναι απλώς αναγκαίο για ν' αποφύγουμε την τελεσίδικη καταστροφή του γήινου περιβάλλοντος. Είναι αναγκαίο κυρίως για να βγούμε από την ψυχική και ηθική εξαθλίωση των

σύγχρονων ανθρώπων». Η αποαποικιοποίηση του φαντασιακού σηματοδοτεί μια σημασιολογική μετατόπιση (Λατούς, 2016) η οποία επιβάλλεται, αφού η σημερινή θεώρηση των πραγμάτων σε πολιτικό επίπεδο και στο επίπεδο των επιχειρήσεων και των Μ.Μ.Ε είναι τόσο αποκομμένη από τις αιώνιες ανθρώπινες πραγματικότητες, που δε μπορεί πλέον να ξεχωρίσει την ουτοπία από την πραγματικότητα (Γρκεί, 1999). Όπως αναφέρει ο Παναγούλης (2012), η ιδέα της αποανάπτυξης δεν αποτελεί απλώς μια κριτική στην έννοια της ανάπτυξης αλλά μια άρνηση της λεηλασίας της φύσης, της κοινωνικής εκμετάλλευσης, της επιβαλλόμενης ομοιομορφίας καθώς και την άρνηση στο φαντασιακό της κατανάλωσης (όπως αναφέρεται στο Παυλίδης, 2015). Μιας κοινωνίας σχιζοφρενών (Μίσσιος, 2013), όπου η ανωμαλία βρίσκεται στο οικονομικό μας σύστημα, δηλαδή τον καπιταλισμό, σύστημα αφύσικο, το οποίο θα αλλάξουμε ή θα μας πάρει μαζί στην άβυσσό του, θεσμοί που θα περιορίζουν την αυτοκαταστροφική επέκταση της οικονομίας του χρήματος, οι οποίοι θα απελευθερώνουν χρόνο και χώρο για ανάπτυξη εναλλακτικών ουτοπιών του τώρα. (Kallis, 2011).

Ο Φρομ (1971) ισχυρίζεται ότι «στην πορεία της σύγχρονης ιστορίας, η εξουσία της εκκλησίας παραχώρησε τη θέση της στην εξουσία του Κράτους, η εξουσία του κράτους στην εξουσία της συνείδησης και η τελευταία στην ανώνυμη εξουσία του κοινή αισθήματος και της κοινής γνώμης. [...]. Δεν βλέπουμε πως έχουμε εμπλακεί στα δίκτυα ενός νέου είδους εξουσίας. Έχουμε μεταβληθεί σε αυτόματα που ζουν με την ψευδαίσθηση πως είναι αυτεξούσια άτομα. Η ψευδαίσθηση που δίνει στο άτομο τη δυνατότητα να μην αποκτά συνείδηση της ανασφάλειάς του, αλλά αυτή είναι και η μόνη βοήθεια που μπορεί να παρέχει αυτή η ψευδαίσθηση». Είναι γεγονός ότι οι σύγχρονες δυτικές κοινωνίες είναι οι πρώτες στην ιστορία της ανθρώπινης δραστηριότητας όπου η θρησκεία δεν παίζει πλέον κεντρικό ρόλο, αφού ο άνθρωπος τυγχάνει να είναι ένα ζώο που αναζητά το νόημα, ένα ζώο που ζει με αυτό το νόημα. Αυτό που νοηματοδοτούσε την ανθρώπινη ζωή στις παρελθούσες κοινωνίες είναι η θρησκεία. Η κατανάλωση, η τηλεόραση και όλα τα φαινόμενα νεωτερικότητας αποτελούν αντισταθμιστικούς παράγοντες του κενού νοήματος της σύγχρονης ζωής. (Καστοριάδης, 2012).

Το βασικό ερώτημα των οικονομιών του 21^{ου} αιώνα είναι όχι το πώς οι κοινωνίες θα καταφέρουν να μεγεθυνθούν οικονομικά, αλλά πώς θα καταφέρουν να επιβιώσουν χωρίς ανάπτυξη (Kallis κ.ά., 2012). Κατά πρώτο και κύριο λόγο, η αποανάπτυξη εστιάζει στην αποαποικιοποίηση του δημόσιου διαλόγου από το ιδίωμα

του οικονομισμού και την κατάργηση της οικονομικής μεγέθυνσης από τον κοινωνικό στόχο (Καλλής, κ.ά., 2016). Θα πρέπει να ξεφύγουμε από την οικονομία ως σύστημα αναπαράστασης, να φανταστούμε εκ νέου τις οικονομικές μας σχέσεις, ταυτότητες και δραστηριότητες με διαφορετικούς όρους (Fourier, 2008), ώστε με μια καθημερινή απόκρουση της βαρβαρότητας του συστήματος και μια διαφορετική τοποθέτηση στη συμπεριφορά του ανθρώπου απέναντι σε αυτά τα προβλήματα, η οποία θα μας οδηγήσει στο να ζούμε και όχι να προσπαθούμε να επιβιώσουμε (Μίσσιος, 2013). Δεν υπάρχει θαυματουργή συνταγή απο-αποικισμού, καθώς η πρόοδος, η μεγέθυνση, η κατανάλωση δεν είναι πλέον επιλογή της συνείδησης, αλλά ναρκωτικό στο οποίο έχουμε όλοι εθιστεί και το οποίο είναι αδύνατο να απαριθμούμε με τη θέλησή μας (Latouche, 2008). Ενός εθισμού και μιας αλήθειας πως ο σύγχρονος άνθρωπος ζει με την αυταπάτη ότι ξέρει τι θέλει, ενώ πραγματικά θέλει αυτό που προσδοκούν οι άλλοι να θέλει (Φρομ, 1971).

3.2.2: Δημογραφικός Προβληματισμός: Σταθεροποίηση ή Μείωση

Οι γνωστοί νεομαλθουσιανοί συγγραφείς κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 έκρουσαν τον κώδικα του κινδύνου του υπερπληθυσμού του πλανήτη (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016). Αδιαμφισβήτητο στοιχείο λοιπόν αποτελεί το ερώτημα εάν η αποανάπτυξη πρέπει να είναι δημογραφική (Latouche, 2008), το οποίο οδήγησε σε πολλές βιβλιογραφικές αναφορές των υποστηρικτών του κινήματος, όπως του Ζακ Ελλύλ, του Ίβαν Ίλλιτς, του Ρενέ Ντυμόν, του Nicholas Georgescu-Roegen κ.ά.

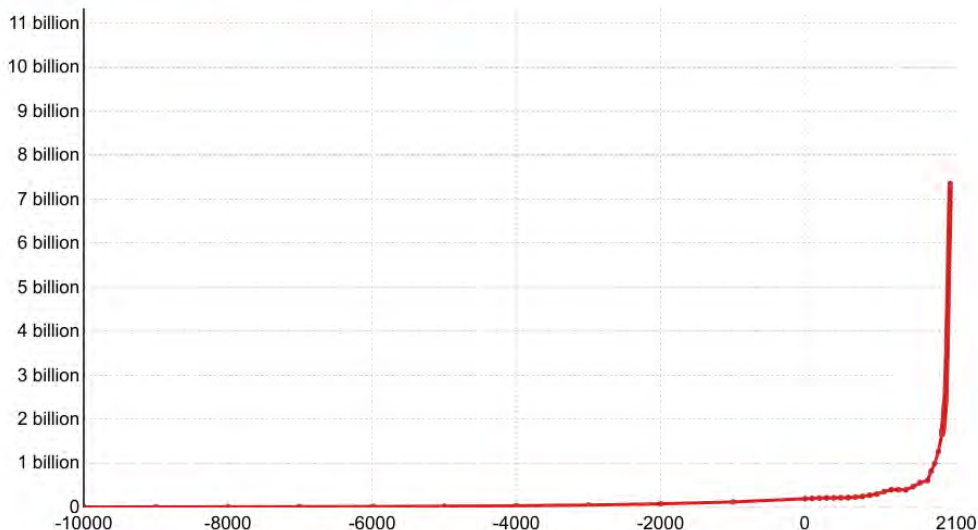
Αποτελεί γεγονός ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός αυξήθηκε τέσσερις φορές μέσα στον 20^ο αιώνα, από 1.5 σε 6 δισεκατομμύρια (Martinez-Alier, 2013; 2016). Στο σχήμα 3.1 φαίνεται η αύξηση του πληθυσμού τα τελευταία 12000 χρόνια, στο σχήμα 3.2 φαίνεται η αύξηση του πληθυσμού από το 1750-2100 ενώ τα σχήματα 3.3 και 3.4 παρουσιάζουν την έρευνα των Ηνωμένων Εθνών για την προοπτική του πληθυσμού έως το 2100.

World Population over the last 12,000 years and UN projection until 2100

World - Medium Projection – UN Population Division (2015 revision)

Our World In Data - World Population over 12000 years

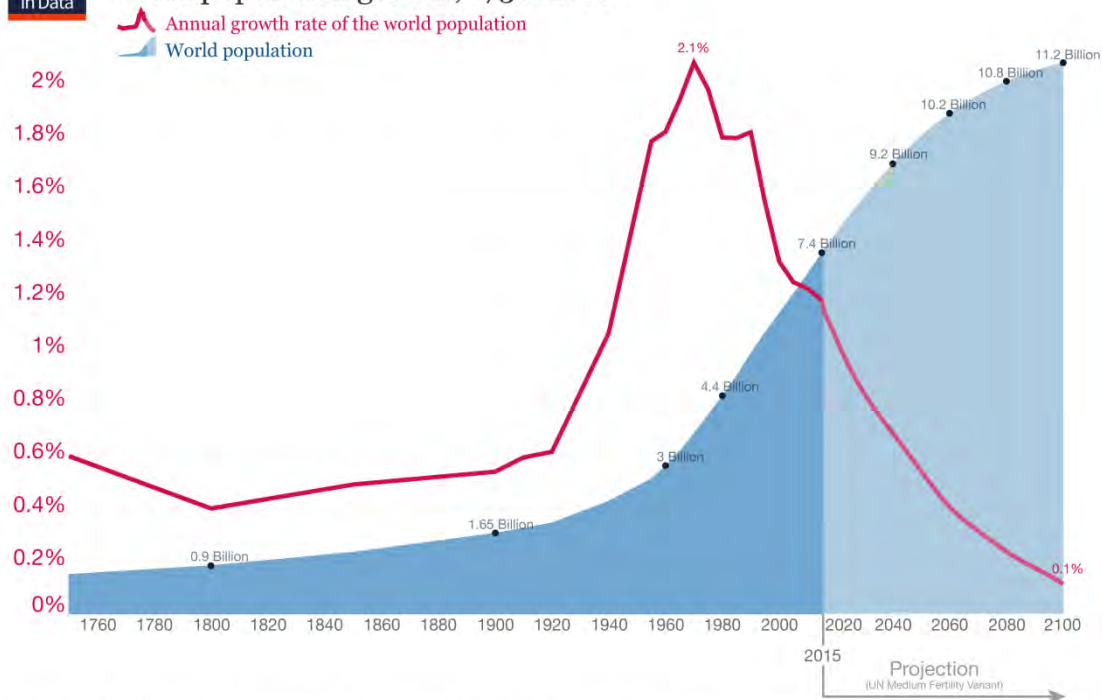

Source: World Population over 12000 years (various sources), Medium Projection – UN Population Division (2015 revision)
OurWorldInData.org/world-population-growth/ • CC BY-SA

Σχήμα 3.1: Η εξέλιξη του πληθυσμού τα τελευταία 12000 χρόνια και η πρόβλεψη των Ηνωμένων Εθνών έως το 2100 (Πηγή: Our world in data)

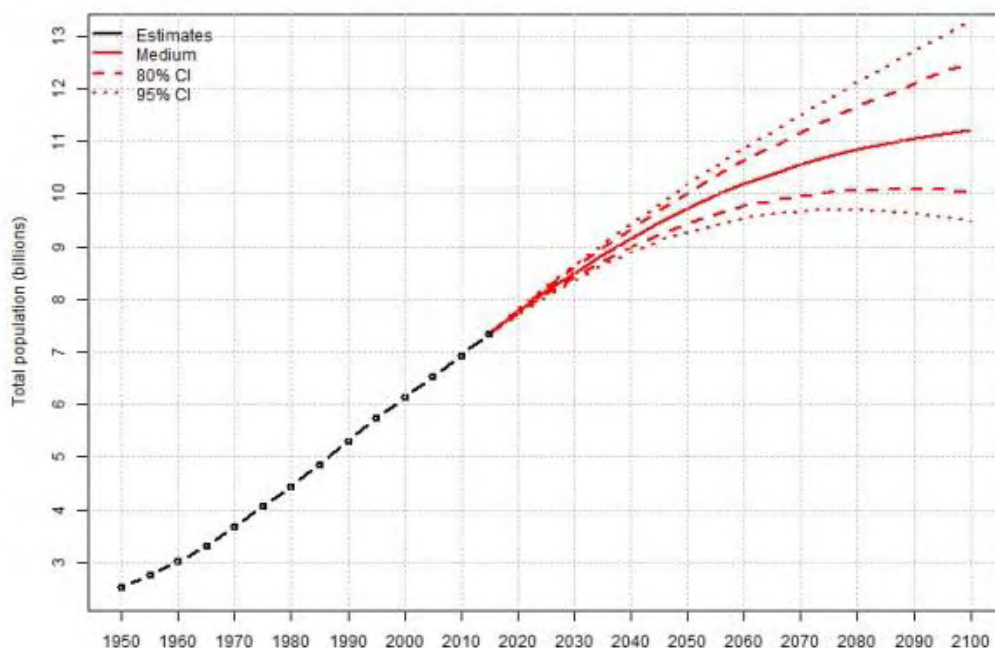
World population growth, 1750-2100

Data sources: Up to 2015 OurWorldInData series based on UN and HYDE. Projections for 2015 to 2100: UN Population Division (2015) – Medium Variant. The data visualization is taken from OurWorldInData.org. There you find the raw data and more visualizations on this topic. Licensed under CC-BY-SA by the author Max Roser.

Σχήμα 3.2: Η εξέλιξη του πληθυσμού και ο ετήσιος ρυθμός γεννήσεων από το 1750-2100 (Πηγή: Our world in data)

Figure 2. Population of the world: estimates, 1950-2015, medium-variant projection and 80 and 95 per cent confidence intervals, 2015-2100

Source: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision*. New York: United Nations.

Σχήμα 3.3: Παγκόσμιος Πληθυσμός και εκτιμήσεις (Πηγή: World Population Prospects, Key findings & advance tables, United Nations, 2015 Revision)

TABLE I. POPULATION OF THE WORLD AND MAJOR AREAS, 2015, 2030, 2050 AND 2100, ACCORDING TO THE MEDIUM-VARIANT PROJECTION

Major area	Population (millions)			
	2015	2030	2050	2100
World	7 349	8 501	9 725	11 213
Africa	1 186	1 679	2 478	4 387
Asia	4 393	4 923	5 267	4 889
Europe	738	734	707	646
Latin America and the Caribbean	634	721	784	721
Northern America	358	396	433	500
Oceania	39	47	57	71

Source: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision*. New York: United Nations.

Σχήμα 3.4: Εκτιμήσεις πληθυσμών το 2030,2050 και 2100 (Πηγή: World Population Prospects, Key findings & advance tables, United Nations, 2015 Revision)

Όπως εύλογα παρατηρεί κάποιος από τις εικόνες, υπήρξε μια ραγδαία μεγέθυνση του πληθυσμού, αφού μέσα σε 200 χρόνια (1800-2015) ο πληθυσμός του πλανήτη έφτασε τα 7,5 δισεκατομμύρια. Όπως θεωρεί ο Latouche (2008), ο παγκόσμιος πληθυσμός εκτινάχθηκε στα ύψη την εποχή του θερμο-βιομηχανικού καπιταλισμού, απόρροια της άφθονης και φθηνής ενέργειας, το πετρέλαιο, που κατέστησε δυνατό ένα τέτοιο άλμα. Ωστόσο, δεν πρέπει ο άνθρωπος να ξεχνά ότι το υπάρχον οικονομικό σύστημα, το οποίο βασίζεται εξ ολοκλήρου σε ορυκτά καύσιμα και πόρους, χρησιμοποιεί γρηγορότερα τα ορυκτά καύσιμα από την αναπαραγωγική διαδικασία του πλανήτη (Odum, 2004). Σε περίπτωση που εξαφανιζόταν αυτή η μη ανανεώσιμη πηγή θα αναγκαζόμασταν να περιοριστούμε σε ένα μέγεθος πληθυσμού συμβατό με τις διαρκείς ικανότητες φόρτωσης του πλανήτη, της περιόδου δηλαδή πριν την εκβιομηχάνιση (Latouche, 2008). Μάλιστα, το μέλλον προβλέπεται ακόμα πιο δυσοίωνο, αφού ο Martinez-Alier (2013 και 2016) θεωρεί ότι το 2045-2050 θα έχουμε πληθυσμιακή κορύφωση με 8.5 ή 9 δισεκατομμυρίων. Το δημογραφικό πρόβλημα σίγουρα επηρεάζει και διαμορφώνει τα οικολογικά-περιβαλλοντικά προβλήματα. Πρόκειται για εξαιρετικό λεπτό σημείο, επειδή θίγεται ταυτόχρονα τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, το πρόβλημα του δικαιώματος στη ζωή, την αισιοδοξία της νεωτερικότητας μαζί με τη λατρεία της για την επιστήμη και την πρόοδο, εμπεριέχουν τον κίνδυνο να προωθήσουν διάφορες μορφές ολοκληρωτισμού ή να ολισθήσουν πολύ γρήγορα προς τον ευγονισμό στο όνομα ενός εξορθολογισμένου δαρβινισμού (Latouche, 2008 και 2013).

Ο Paul Ehrlich δημοσίευε την *Πληθυσμιακή Βόμβα* το 1968, εισάγοντας την ευρέως γνωστή εξίσωση $Impact = Population \times Affluence \times Technology$ ($I=PAT$), όπου δείχνει την σπουδαιότητα των περιβαλλοντικών επιπτώσεων λόγω αύξησης πληθυσμού, λόγω του κατά κεφαλήν εισόδημα και λόγω των τεχνολογιών που χρησιμοποιούνται (Μαρτινεθ-Αλιέρ, 2013; 2016). Ουσιαστικά, η εξίσωση του Paul Ehrlich καταδεικνύει την ανάγκη όχι απλώς των πράσινων τεχνολογιών ή μιας λιτής και απεριττής ζωής, διαστάσεις που σε καμία περίπτωση δε διαφαίνονται σήμερα ή στο άμεσο μέλλον, αλλά και την σταθεροποίηση του συνεχούς αυξανόμενου πληθυσμού. Σε κάθε άλλη περίπτωση, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις θα παραμένουν αυξημένες (Kerschner, 2010), όπως αποδεικνύουν και οι μελέτες του Άντριου Φεργκιουσον (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2013), ο οποίος απέδειξε ότι εάν και τα έξι δισεκατομμύρια κατοίκων του πλανήτη υιοθετούσαν έναν απλό και λιτό τρόπο ζωής ο οποίος θα

στηριζόταν πλήρως στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, θα χρειαζόμασταν 1,8 πλανήτες. Συνεπώς, η ανάλυση των επιμέρους διαστάσεων αποτελεί επιτακτική ανάγκη για τους υποστηρικτές του κινήματος.

Η πρώτη διάσταση του προβλήματος, λοιπόν, εστιάζει στην ανεπάρκεια των φυσικών πόρων και στα όρια δυνατότητας αναγέννησης της βιόσφαιρας. Διαστάσεις που καταδικάζουν τους Δυτικούς να αναθεωρήσουν τον τρόπο ζωής τους ή να μειώσουμε δραστικά τον αριθμό των δικαιούχων, ώστε να αποκτήσουμε μια αειφόρο κατάσταση (Latouche, 2013). Φυσικά, αυτή η λύση βολεύει και ταιριάζει στους ισχυρούς του κόσμου, και φυσικά δεν εστιάζει στις ακραίες καταναλωτικές τάσεις που έχουν αποικιστεί στο φαντασιακό του σύγχρονου ανθρώπου (Latouche, 2008 και 2013). Οι δαρβινικές ή μαλθουσιανές απόψεις τυχαίνει να συμπίπτουν από τους υποστηρικτές της απεριόριστης οικονομικής μεγέθυνσης, οι οποίοι μέσω του ελέγχου των αριθμών των γεννήσεων ευελπιστούν να προασπίσουν τα οικονομικά μεγέθη που τόσο δίκαια κατακτήθηκαν! Ο Χένρυ Κίσινγκερ το 1974 αναφέρει ως προς τις επιπτώσεις της αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού για την ασφάλεια των Η.Π.Α.: «Για να διαγωνιστεί η παγκόσμια αμερικάνικη ηγεμονία και να εξασφαλίσουν οι Αμερικανοί την ελεύθερη πρόσβαση σε στρατηγικής σημασίας ορυκτά σε ολόκληρο τον πλανήτη, είναι απαραίτητο να επιτύχουμε τη συγκράτηση της αύξησης της παγκόσμιας- ή και τη μείωσή του- σε δεκατρείς χώρες του Τρίτου Κόσμου (Ινδία, Νιγηρία ...), καθώς μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η δημογραφική σημασία τους τις καταδικάζει να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στη διεθνή πολιτική σκηνή» (Latouche, 2013). Ο Δρ Μ. Κινγκ, ακόμα πιο διεστραμμένα σημειώνει, «δοκιμάστε τον οικογενειακό προγραμματισμό· εάν όμως αυτός αποτύχει, ας αφήσουμε τους φτωχούς να πεθάνουν, γιατί αποτελούν μια οικολογική απειλή» (Latouche, 2013). Φυσικά, οι εξαναγκαστικές στειρώσεις, ο έλεγχος των γεννήσεων ή η κινέζικη πολιτική του ενός παιδιού ανά οικογένεια που επιβάλλεται από το κράτος είναι πολιτικές οι οποίες δεν αρέσουν και δεν υιοθετούνται από τους οπαδούς της αποανάπτυξης (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016).

Η δεύτερη, εξίσου μηχανιστική, άποψη που υποστηρίζεται αφορά στο γεγονός ότι οι παραγωγικές δυνάμεις αυξήθηκαν εκατοντάδες φορές, αφού θεωρητικά καθένας από τα έξι δισεκατομμύρια κατοίκων είναι εκατό φορές πλουσιότερος από τους προγόνους του (Latouche, 2013). Η μακάρια αυτή δημογραφική αισιοδοξία προέρχεται είτε από τις πολυεθνικές εταιρίες που μας υπόσχονται έναν συνθετικό υπεράνθρωπο ικανό να αντέχει τις ρυπάνσεις, είτε από το τίμημα να μάθουν οι άνθρωποι να τρώνε

γενετικές μεταλλαγμένες τροφές (Latouche, 2008). Αυτές οι απόψεις, εστιάζουν σε γενικεύσεις ότι ένας Γάλλος αγρότης που έτρεφε επτά άτομα το 1960 μπορεί να θρέψει 80 άτομα σαράντα χρόνια αργότερα (Latouche, 2013) ή από ψευδείς δηλώσεις περί βελτίωση των ιχθυοκαλλιεργειών από πράσινες, ανθεκτικές βιοτεχνολογίες (Latouche, 2008). Ως προς αυτό, ο Latouche (2008), σημειώνει ότι σύμφωνα με την Αμερικανική Διεύθυνση Γεωργίας η ποσότητα δημητριακών, κρέατος και προϊόντων μειώνεται τις τελευταίες δεκαετίες, αφού οι εντεταμένες κλιματικές αλλαγές που επιφέρουν αύξηση βαθμού θερμοκρασίας μεταφράζονταν σε μείωση των αγροτικών αποδόσεων κατά 10%.

Η τρίτη διάσταση, που υιοθετείται και από τους υποστηρικτές του κινήματος, αφορά στις καταναλωτικές συνήθειες του παγκόσμιου πληθυσμού (Latouche, 2008), δηλαδή τη λογική της μεγέθυνσης για τη μεγέθυνση της υλικής παραγωγής (Latouche, 2013) και εστιάζει στην κοινωνική ανισότητα ως προς την κατά κεφαλήν κατανάλωση (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016). Το πρόβλημα λοιπόν του υπερπληθυσμού δε μπορεί να εξεταστεί ανεξαρτήτως της κατανάλωσης. Και τούτο διότι, εάν όλοι οι άνθρωποι κατανάλωναν όπως οι Αμερικάνοι θα έπρεπε ο παγκόσμιος πληθυσμός να έφτανε το 1 δισεκατομμύριο κατοίκους, ενώ στην περίπτωση που καταναλώναμε όπως ένας κάτοικος της Μπουρκίνα Φάσο, υπήρχαν περιθώρια για μεγαλύτερη αύξηση του πληθυσμού στα 23 δισεκατομμύρια (Latouche, 2008). Μάλιστα, από εκτιμήσεις προκύπτει ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός σε 40 χρόνια θα ανέρχεται σε 10 δισ. άνθρωποι, οι οποίοι αν είχαν το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των Αυστραλών θα χρειαζόμασταν δέκα φορές την παραγωγική γη του πλανήτη σήμερα (Trainer, 2012). Για το λόγο αυτό, η αποανάπτυξη μας καλεί να επαναπροσδιορίσουμε τις συλλογικές αξίες και τους κεντρικούς στόχους των δημόσιων πολιτικών (Καλλής, Πετρίδης, 2013). Ενώ, για τον Georgescu-Roegen, ο βιώσιμος πληθυσμός ορίζεται μέχρι το επίπεδο όπου μια οργανική καλλιέργεια θα μπορούσε να τον θρέψει ικανοποιητικά (αναφέρεται στο Latouche, 2008), θεωρούμε ότι το κύριο πρόβλημα έγκειται στη λογική της υπερβολής που χαρακτηρίζει το οικονομικό μας σύστημα, η οποία εφόσον τιθασευτεί, θα μπορέσει το δημογραφικό ζήτημα να εξεταστεί με πολύ πιο ψύχραιμο τρόπο (Latouche, 2013).

Το κυριότερο ζήτημα πάντως που υφίσταται αποτελεί το γεγονός ότι η δημογραφική απειλή, πραγματική ή φανταστική μπορεί εύκολα να εργαλειοποιηθεί και να εγκαταστήσει μορφές οικο-ολοκληρωτισμού Latouche (2008). Απόψεις όπως του William Stanton (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008) είναι αυτές που πρέπει να

προσεχθούν, «το σενάριο μείωσης του πληθυσμού με τη μεγαλύτερη πιθανότητα επιτυχίας πρέπει να είναι δαρβινικό σε όλες του τις πλευρές, δίχως καμία γελοία αισθηματικότητα σαν εκείνες που κανάκεψαν το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα μέσα στην παλιά ομίχλη του πολιτικώς ορθού». Ως προς την γελοία αισθηματικότητα διευκρινίζει «το μεγαλύτερο ... εμπόδιο στο σενάριο είναι μάλλον η ανόητη αφοσίωση του δυτικού κόσμου στο πολιτικά ορθό, στα ανθρώπινα δικαιώματα και στον ιερό χαρακτήρα της ανθρώπινης ζωής!». Οι συγκεκριμένες μαλθουσιανές ή Δαρβινικές αποχρώσεις είναι τελείως αντίθετες με αυτές των υποστηρικτών της αποανάπτυξης. Οι υποστηρικτές της αποανάπτυξης γνωρίζοντας ότι ο Μάλθους είχε κάποιο δίκιο όταν ισχυριζόταν ότι ο πληθυσμός δε μπορεί να αυξάνεται ανεξέλεγκτα, κληρονόμησαν τη ριζοσπαστική νεομαλθουσιανή άποψη των φεμινιστριών του 1900, οι οποίες υποστήριζαν την ιδέα της συνειδητής τεκνοποίησης, ως μια άρνηση παροχής φτηνής εργασίας στον καπιταλισμό (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016). Ο Μαρτίνεθ-Αλιέ (2016) επεξηγεί, «οι νεομαλθουσιανοί του 1900 πίστευαν ότι ο ανθρώπινος πληθυσμός θα μπορούσε να ρυθμίσει την ίδια του την αύξηση μέσω της αντισύλληψης. Για αυτό η ελευθερία των γυναικών, η οποία ήταν επιθυμητή ως αυτοσκοπός ούτως ή άλλως, ήταν απαραίτητη. Η φτώχεια εξηγούνταν μέσω της κοινωνικής ανισότητας. Η συνειδητή τεκνοποίηση ήταν απαραίτητη για την πρόληψη των χαμηλών αμοιβών και την πίεση στους φυσικούς πόρους. Ήταν ένα επιτυχημένο κίνημα στην Ευρώπη και στην Αμερική εναντίον των κρατών και της Καθολικής Εκκλησίας».

Εν τέλει, «το ποσοστό της παγκόσμιας δημογραφικής μεγέθυνσης, πέρασε από το 2% στο 1,3%, και αυτό είναι, χωρίς αμφιβολία, το καλύτερο νέο που κατέγραψε η ανθρωπότητα τα τελευταία αυτά χρόνια... Σε ορισμένες χώρες αρκεί μισό επιπλέον παιδί ανά γυναίκα για να αυξηθεί ο πληθυσμός του πλανήτη μέσα σε δύο γενιές από 9 στα 11 δισεκατομμύρια...» (Besset, όπως αναφέρεται στο Latouche 2008 και 2013). Αυτό οφείλεται στην περιβαλλοντική συνείδηση, η οποία επηρεάζει πλέον τον ρυθμό γεννήσεων (Martinez-Alier, 2013), αλλά η «Η ιδέα ενός εκούσιου περιορισμού της τεκνοποίησης, μια συλλογική πράξη αυτοπεριορισμού ενάντια στη μηχανή της μεγέθυνσης, εξακολουθεί να εμπνέει την αποανάπτυξη» (Μαρτίνεθ-Αλιέ, 2016). Έξαλλου, οι αντιπαραθέσεις μεταξύ μαλθουσιανών και μαρξιστών ή μαλθουσιανών και οικονομολόγων είναι επίκαιρες μέχρι και σήμερα (Martinez-Alier, 2013), όμως ο αυτοπεριορισμός, του πληθυσμού ή της κατανάλωσης, δεν είναι αναγκαία

αντιδραστικός, αντίθετα μπορεί να γίνει μέρος του αγώνα για έναν δικαιότερο κόσμο (Καλλής και Πετρίδης, 2013).

Συμπερασματικά, η έννοια του βιώσιμου παγκόσμιου πληθυσμού είναι πέρα για πέρα σχετική και συνδέεται άμεσα με τον τρόπο ζωής και το αποτύπωμα του καθενός. Σε περίπτωση που όλοι οι άνθρωποι ακολουθήσουν τον αμερικάνικο τρόπο ζωής και κατανάλωσης, τότε μια μείωση του πληθυσμού κρίνεται απολύτως απαραίτητη, αφού οι βιοφυσικοί πόροι του πλανήτη λιγοστεύουν. Αναγνωρίζοντας ότι η αποανάπτυξη δεν επιδιώκει να γίνει ένα πρόγραμμα δαρβινικού εξορθολογισμού ή ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος για τη σωτηρία του προστασία του περιβάλλοντος, το κίνημα στοχεύει στην ευαισθητοποίηση του πληθυσμού, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου. Από την ποσοτική του σκοπιά, μια δημογραφική σταθεροποίηση κρίνεται απαραίτητη, ενώ από ποιοτικής σκοπιάς, επικεντρώνεται στην καλλιέργεια της ευσυνειδησίας των πολιτών για μείωση του οικολογικού τους αποτυπώματος ή πιο ήπια και λιτή ζωή.

3.2.3: Εξάλειψη ανισοτήτων μέσω αναδιανομής, νέας θεώρησης εργασίας γης, κεφαλαίου και τοπικοποίησης-επανεντοπισμού

Λίγοι οικονομολόγοι έχουν το θράσος να ισχυριστούν ότι η παγκόσμια οικολογική και οικονομική τάξη πραγμάτων είναι δίκαιη (Latouche, 2008). Η δυσαρέσκεια και κατά συνέπεια η κριτική στο καπιταλιστικό σύστημα εστιάζει στην άδικη κατανομή των προϊόντων του και τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Jarpe, 2013). Ενώ το παγκόσμιο Α.Ε.Π. έχει πολλαπλασιαστεί τις τελευταίες δεκαετίες, οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες είναι μεγαλύτερες από ποτέ, τα περιβαλλοντικά προβλήματα διογκώνονται δραματικά παρά τις εξαγγελίες περί βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ ο καπιταλισμός εξακολουθεί να παράγει κρίσεις με θύματα ανθρώπους και όχι αριθμούς (Θεωδορόπουλος, 2013).

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα γεγονότα που δείχνουν ότι οποιαδήποτε μεγέθυνση προκαλεί άνοδο των ανισοτήτων και των αδικιών, ενώ η ευημερία που δημιουργεί είναι σε μεγάλο βαθμό απατηλή. Παρά την ευρεία προσδοκία ότι οι ανισότητες θα έχουν αντιφατική τάση με τις κοινωνίες που αναπτύσσονται, στοιχεία δείχνουν ότι η κατεύθυνση της μείωσης των ανισοτήτων δεν είναι αυτόματη (World Social Situation, 2013).

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, το Millennium Declaration υποσχέθηκε να δημιουργήσει έναν πιο δίκαιο κόσμο (World Social Situation, 2013). Ωστόσο, όπως επεξηγεί ο Sergio Vieira (2012), οι ανισότητες σε εθνικά επίπεδα τις τελευταίες δεκαετίες αυξάνονται στις αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, με ορισμένες εξαιρέσεις στη Λατινική Αμερική. Αρχικά να αναφεθεί ότι στατιστικά στοιχεία του 2015 εντοπίζουν ότι 795 εκατομμύρια άνθρωποι υποσιτίζονται (FAO, WFP, IFAD, 2015), ενώ παράλληλα διάφορες μελέτες καταδεικνύουν ότι το 1/3 ή το 1/2 της παγκόσμιας παραγωγής φαγητού δεν καταναλώνεται (Stenmarck κ.ά., 2016). Επίσης, το 2010 οι χώρες υψηλού εισοδήματος, που αντιπροσωπεύουν μόνο το 16% του παγκόσμιου πληθυσμού, εκτιμάται ότι παράγουν το 55% του παγκόσμιου εισοδήματος, ενώ οι χώρες με χαμηλό εισόδημα δημιούργησαν λίγο πάνω από 1% του παγκόσμιου εισοδήματος, αλλά αντιπροσωπεύουν το 72% του παγκόσμιου πληθυσμού (World Social Situation, 2013). Το παγκόσμιο εγχώριο προϊόν ισοδυναμούσε σε 6.000 δισ. δολάρια το 1950, σε 43.000 δισεκατομμύρια δολάρια το 2000, ενώ το 2050 θα φτάσει το 172.000 δισεκατομμύρια δολάρια, θάνατος δηλαδή από ασφυξία (Latouche, 2008). Παράλληλα, το μέσο κατά κεφαλήν εγχώριο προϊόν ανά κεφαλήν στην Αφρική ήταν 2.014 δολάρια, ενώ στην Ε.Ε. το αντίστοιχο ήταν 27.640 δολάρια και στην Βόρεια Αμερική έφτασε τα 41.399 δολάρια (World Social Situation, 2013). Παράλληλα, η αναφορά σε σχέση με τον πλούτο του πέμπτου πιο φτωχού με τον πέμπτο πιο πλούσιο ήταν 1 με 30 το 1970, ενώ το 2004 έγινε 1 με 74, ενώ η ποσότητα των δημητριακών προϊόντων που προορίζονται για τα ζώα και την κτηνοτροφία των χωρών του Βορρά είναι κατά 25% υψηλότερη από αυτήν που καταναλώνεται από τους πληθυσμούς του Νότου!

Μία έννοια που ξεκαθαρίζει το τοπίο αποτελεί ο όρος του *οικολογικού αποτυπώματος* ο οποίος εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1992 σε ένα συνέδριο οικολογικών οικονομικών και μεταφράζει την κατά κεφαλήν χρήση γης για τροφή, ένδυση, ξυλεία και επιπλέον το δομημένο περιβάλλον συν το υποθετικό έδαφος που θα απορροφούσε το διοξείδιο του άνθρακα που παράγεται από τη χρήση ορυκτών καυσίμων, σε έναν μονοψήφιο αριθμό σε εκτάρια (Martinez-Alier Joan, 2013). Πρόκειται με λίγα λόγια, για ένα δείκτη που συνδέεται με τον βαθμό-ρυθμό που οι άνθρωποι καταναλώνουν τους πόρους της γης (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013), Ο διαθέσιμος χώρος πάνω στον πλανήτη είναι 51 δισ. εκτάρια, ενώ ο βιοπαραγωγικός

χώρος αντιπροσωπεύει περίπου 12 δισεκατομμύρια εκτάρια, δηλαδή περίπου 1.8 εκτάρια ανά άτομο (Latouche, 2008). Ωστόσο ο μέσος Βορειοαμερικάνος χρειάζεται 96 στρέμματα, ο μέσος Καναδός 72, ο Άγγλος, 56, ο Γάλλος 53, ενώ ο μέσος Ινδός 8. (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013). Ο Schneider υπολογίζει ότι χρειαζόμαστε 12 πλανήτες, για να είμαστε μακροπρόθεσμα βιώσιμοι, αφού το 1992 ο πολίτης του Βορρά κατανάλωνε κατά μέσο όρο τρεις φορές περισσότερα σιτηρά και πόσιμο νερό, πέντε φορές περισσότερα λιπάσματα, δέκα φορές περισσότερο ξύλο και ενέργεια, δεκατέσσερις φορές περισσότερο χαρτί και δεκαεννέα φορές περισσότερο αλουμίνιο σε σχέση με τον πολίτη του Νότου (Latouche, 2008). Ως προς την Ελλάδα, με την επίσημη έκθεση του «Ζωντανός Πλανήτης 2008», είχαμε το 11^ο μεγαλύτερο κατά κεφαλήν αποτύπωμα στον κόσμο, 4^ο στην ΕΕ με 59 στρέμματα/άτομο, είχαμε το δεύτερο μεγαλύτερο κατά κεφαλήν αποτύπωμα κατανάλωσης νερού στον κόσμο και την περίοδο 1961-2005 είχαμε τη μεγαλύτερη αύξηση στο κατά κεφαλήν αποτύπωμα στην Ε.Ε., με αύξηση κατά 158%, το οποίο οφείλεται στις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες σε ενέργεια και στο πολύ μεγάλο υδατικό μας αποτύπωμα λόγω αυξημένης χρήσης νερού για τη γεωργία και στις πολλαπλές απώλειες του απαρχαιωμένου αρδευτικού και υδρευτικού δικτύου της χώρας. Στο τι συνέβη ο (Latouche, 2008) είναι ξεκάθαρος «ο δυτικός άνθρωπος υιοθετώντας τον γεωμετρικό λόγο απαρνήθηκε κάθε μέτρο», αφού με μια αύξηση κατά 3.5% ετησίως του κατά κεφαλήν ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος καταλήγουμε σε έναν πολλαπλασιασμό επί 31 σε έναν αιώνα και επί 961 σε δύο αιώνες ή με ένα ποσοστό μεγέθυνσης του 10% -που είναι της Κίνας σήμερα- έχουμε έναν πολλαπλασιασμό επί 736 σε έναν αιώνα». Ενώ λοιπόν μειώνουν το οικολογικό αποτύπωμα των από χαμηλόμισθων της (ελληνικής) κοινωνίας, δεν μειώνουν το συνολικό αποτύπωμα, αφού όλο και περισσότεροι πόροι μεταφέρονται προς την παγκόσμια ελίτ συνεχίζοντας την κοινωνική και οικολογική αδικία (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013).

Επίσης, τεράστια περιβαλλοντικά χρέη έχουν και οι πολυεθνικές εταιρίες. Σύμφωνα με τον Martinez Alier (2002), η Shell στο δέλτα του Νίγηρα, η Chevron Texaco πρέπει να πληρώσει 18 δισεκατομμύρια δολάρια τον Ισημερινό για τη ρύπανση του Αμαζονίου, ενώ η εταιρία Rio Tinto έχει τεράστια ιστορία απλήρωτων χρεών από την ίδρυσή της, το 1888, στην Ανδαλουσία, απ' όπου πήρε και το όνομά της, καθώς και στην Bougainville, τη Ναμίμπια, και τη Δυτική Παπούα, μαζί με την Freerport McMoran. Πραγματικά τοξικά και απλήρωτα χρέη προς τους εγχώριους πληθυσμούς,

οι οποίοι στερούνται τα μέσα να τα διεκδικήσουν, αλλά έχουν γραφτεί μόνο στα βιβλία της ιστορίας και όχι στα λογιστικά βιβλία. (Καλλής, Martinez-Alier και Norgaard, 2013). Υπάρχουν τεράστιες ανισότητες στον κόσμο, τόσο μεταξύ Βορρά και Νότου, όσο και μέσα στον Νότο ή και μέσα στον Βορρά, το οποίο καταδεικνύεται από το γεγονός ότι ορισμένοι άνθρωποι χρησιμοποιούν ετησίως 250 GJ ενέργειας, τα περισσότερα εκ των οποίων προέρχονται από καύση πετρελαίου και αερίου, ενώ άλλοι άνθρωποι τα βγάζουν πέρα με 10 GJ, συμπεριλαμβανομένης της διατροφικής τους ενέργειας και κάποιες ποσότητες ξυλείας ή αποξηραμένης κοπριάς για το μαγείρεμα (Martinez-Alier, 2013).

Ως προς την κλιματική δικαιοσύνη ή την αποπληρωμή του οικολογικού χρέους, σύνθημα που δημιουργήθηκε στη Λατινική Αμερική μεταξύ των ΟΠΔ το 1991 ο Pablo Solon (πρέσβης της Βολιβίας στα Ηνωμένα Έθνη), αναφέρει «το να αποδέχεται κάποιος την ευθύνη για την κλιματική κρίση χωρίς να προβαίνει στις απαραίτητες δράσεις να αντιμετωπίσει το ζήτημα, μοιάζει με κάποιον που ενώ σου έχει κάψει το σπίτι, αρνείται στη συνέχεια να σε ξεπληρώσει. Ακόμη και αν η φωτιά δεν ξεκίνησε ηθελημένα, οι βιομηχανικές χώρες, μέσω της αδράνειας και της απραξίας τους, εξακολουθούν να ρίχνουν λάδι στη φωτιά. Είναι εντελώς άδικο και αδικαιολόγητο χώρες όπως η Βολιβία να αναγκάζονται τώρα να πληρώνουν για την κρίση. Αυτό προκαλεί μια τεράστια αποστράγγιση των περιορισμένων πόρων της χώρας για την προστασία των πολιτών από μία κρίση που δημιουργήθηκε από τους πλούσιους και τον υπερκαταναλωτισμό τους. Οι παγετώνες μας συρρικνώνονται, οι ξηρασίες γίνονται όλο και πιο συχνές και τα αποθέματα νερού στερεύουν. Ποιός πρέπει να αντιμετωπίσει αυτή την κατάσταση; Εμείς θεωρούμε δίκαιο αυτός που ρυπαίνει να πληρώνει και όχι οι φτωχοί. Δεν αποδίδουμε ενοχές αλλά απλώς την ευθύνη. Όπως λένε στις Ηνωμένες Πολιτείες: αν το σπάσεις, το πληρώνεις» (Martinez-Alier, 2013). Η Parikh (1995) εκτιμώντας το κόστος που εξοικονόμησαν οι πλούσιες χώρες μη φέρνοντας εις πέρας τις απαραίτητες μειώσεις εκπομπής καυσαερίων, υπολόγισε ότι το χρέος των Βορείων προς τις Νότιες χώρες φτάνει τα 75 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ οι Srinivasan κ.ά. (2008) εκτίμησαν το συσσωρευμένο οικολογικό χρέος του Βορρά προς τον Νότο σε πάνω από 2 τρισεκατομμύρια δολάρια (όπως αναφέρεται στο Martinez-Alier, 2013).

Συμπερασματικά, η ανθρωπότητα απέχει πολύ από την πλανητική ισότητα (Latouche, 2008) και αποτελεί γεγονός ότι οι ευκαιρίες και το μέλλον των παιδιών εξαρτώνται έντονα από το εισόδημα, τον πλούτο και τον τόπο διανομής (World Social

Situation, 2013). Προκύπτει ότι οι Ευρωπαίοι και οι Αμερικάνοι ζουν εις βάρος άλλων πληθυσμών (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013) και αυτή εις βάρος άλλων αυξανόμενη ανισότητα που παρατηρείται έχει αντίκτυπο στην κοινωνική κινητικότητα, την κοινωνική συνοχή και αστάθεια, την πολιτική σταθερότητα, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην υπονόμηση της εμπιστοσύνης και στην αύξηση του χάσματος μεταξύ φτωχών και πλουσίων (World Social Situation, 2013). Όπως επεξηγεί ο Καστοριάδης (2012), όλα συμβαίνουν σε ευρεία έκταση στις πλούσιες χώρες που αυξάνουν διαρκώς την παραγωγή τους, προσβλέποντας στην ανάπτυξη των υπανάπτυκτων χωρών. Για το λόγο αυτό, ο Τζόζεφ Σουμπέτερ, που σύμφωνα με τον Γκρέϊ (1999) κατανόησε τον καπιταλισμό καλύτερα από οποιονδήποτε άλλο στοχαστή του 20^{ου} αιώνα, αντελήφθη ότι η λειτουργία του καπιταλισμού δεν ευνοεί την κοινωνική συνοχή. Συνεπώς, οι σημερινές τεράστιες ανισότητες οικολογικών αποτυπωμάτων μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών καθορίζουν σχέσεις υποχρέωσης, ιδιαίτερα για τους πλούσιους, ώστε να επιφέρουν μια πιο δίκαιη κατανομή του οικολογικού χώρου (Dobson 2003, όπως αναφέρεται στο Fourier, 2008). Για τη διατήρηση τέτοιων ανισοτήτων οικολογικής κατανομής στην πρόσβαση των πόρων και τη συντήρηση των ανισοτήτων στη διαχείριση αποβλήτων (περιλαμβανομένης και της άνισης διάθεσης και απορρόφησης του διοξειδίου του άνθρακα) οι ισχυροί ασκούν την ισχύ τους, ορισμένες φορές μεταμορφωμένη σε συσχετισμούς των αγορών και άδικα ιδιοκτησιακά δικαιώματα διεκδίκηση της αποπληρωμής του κλιματικού χρέους από τον Βορρά προς τον Νότο και η απαίτηση αυτό το χρέος να μην αυξηθεί περαιτέρω, ισχυροποιεί τους περιβαλλοντιστές θιασώτες της αποανάπτυξης στις πλούσιες χώρες (Martinez-Alier, 2013). Ο Raimon Panikkar (όπως αναφέρεται στο Latouche 2008) τονίζει: «...οι Ευρωπαίοι είναι που πρέπει να πάρουν την πρωτοβουλία έναντι των δυτικοποιημένων ελίτ άλλων ηπείρων, οι οποίες είναι, σαν τους νεόπλουτους, βασιλικότεροι του βασιλέως. Η Ευρώπη, έχοντας την εμπειρία της κουλτούρας της και έχοντας αντιληφθεί τα όριά της, βρίσκεται σε καλύτερη θέση προκειμένου να εκπληρώσει αυτή τη μετάνοια απ' ότι εκείνοι που θα ήθελαν να καταφέρουν να απολαύσουν τα αγαθά του ευρωπαϊκού πολιτισμού».

Η αποανάπτυξη όμως προϋποθέτει μια δίκαιη αναδιανομή του πλούτου, τόσο εντός όσο και μεταξύ του παγκόσμιου Βορρά και Νότου, καθώς και μεταξύ των σημερινών και των μελλοντικών γενεών (Demaria κ.ά., 2013). Η αποανάπτυξη δε σηματοδοτεί μια κοινωνία με χαμηλότερο μεταβολισμό, αλλά έναν μεταβολισμό με

διαφορετική δομή και λειτουργία που θα στοχεύει στην ισότιμη αποκλιμάκωση της παραγωγής και της κατανάλωσης (Καλλής, κα., 2016). Η αποανάπτυξη θα πρέπει να επιδιώκεται στο Βορρά, όχι για να ακολουθήσει ο Νότος τον ίδιο δρόμο, αλλά για να υποχωρήσει το κυρίαρχο φαντασιακό της οικονομικής μεγέθυνσης το οποίο έχει προωθηθεί και επιβληθεί σε όλο τον υπόλοιπο κόσμο και να ακολουθηθεί ο εκάστοτε εννοιολογικός χώρος της καλής ζωής (Buen vivir) στη Λατινική Αμερική, η οικονομία της μονιμότητας που υποστήριζε ο Γκάντι στην Ινδία ή η έννοια της ubuntu στη Νότια Αφρική. (Latouche, 2008). Μιας κοινωνίας που θα στοχεύει σε μια δίκαιη αναδιανομή και αναδόμηση η οποία θα έχει ως στόχους μια νέα θεώρηση της εργασίας και μια τοπικοποίηση-επαενοτισμός για την αύξηση της ευημερίας και της ευζωίας, μέσω της ατομικής εγκράτειας και της στήριξης στη συλλογική αφθονία (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013).

3.2.3.1: Αναδόμηση-Αναδιανομή

Το αποτέλεσμα της σημερινής κοινωνίας είναι μια πλήρης αναστάτωση, μια πλήρης σύγχυση των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής. Οι ανισότητες, είτε οικονομικές, είτε κοινωνικές, είτε αφορούν στην υγεία υφίστανται και διογκώνονται. Ένα από τα λογικά στάδια της διαδικασίας μετασηματισμού αφορά στην αναδόμηση/αναδιανομή, δηλαδή την προσαρμογή των μηχανισμών παραγωγής και των κοινωνικών σχέσεων σε συνάρτηση με την αλλαγή αξιών, ώστε να κλονιστεί ο συστηματικός χαρακτήρας των σημερινών κυρίαρχων αξιών (Latouche, 2008). Μια αναδόμηση, λοιπόν, των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής είναι απαραίτητη, είτε πρόκειται για τον φιλελεύθερο καπιταλισμό, είτε για τον παραγωγίστικο σοσιαλισμό που αποτελούν δύο παραλλαγές του ίδιου νομίσματος, ενός προτάγματος μιας κοινωνίας μεγέθυνσης, στηριζόμενη στην ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (Latouche, 2008). Για τη σημερινή λειτουργία του συστήματος οι Νότιο-Αφρικανικές ΟΠΔ σημειώνουν: «προσβλέπουμε προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, όχι τους ηλεκτροπαραγωγικούς σταθμούς που καίνε γαιάνθρακα (ή πυρηνική ενέργεια), ως το βέλτιστο αναπτυξιακό δρόμο για τις οικονομίες του Νότου, που θα δημιουργήσει περισσότερες θέσεις εργασίας και θα δώσει άνοδο στην τοπική κατασκευαστική ικανότητα, αποφεύγοντας τα περιβαλλοντικά λάθη των Βόρειων χωρών. Όπως στη Νότιο Αφρική, τα περισσότερα προγράμματα προώθησης ενέργειας άνθρακα που παρέχονται από την Παγκόσμια Τράπεζα, είναι σχεδιασμένα να στηρίζουν τις βιομηχανίες, όχι τους ανθρώπους. Δεν αυξάνουν απαραίτητως την κατά κεφαλήν πρόσβαση στην ενέργεια. Οι βιομηχανίες με

τη σειρά τους είναι κυρίως προσανατολισμένες προς τις εξαγωγές, στο ίδιο μήκος κύματος με την προωθούμενη αναπτυξιακή πολιτική της Παγκόσμιας Τράπεζας περί εξαγωγικού προσανατολισμού της παραγωγής. Τα αγαθά στη συνέχεια καταναλώνονται κυρίως στις αναπτυγμένες χώρες. Επιπλέον, πολλές βιομηχανίες έχουν ιδρυθεί με απ' ευθείας ξένες επενδύσεις. Εν τω μεταξύ, μεγάλο μέρος της βαριάς βιομηχανίας των ανεπτυγμένων χωρών έχει μετακομίσει στις αναπτυσσόμενες χώρες, σε αναζήτηση φτηνότερης ενέργειας και εργατικού δυναμικού...» (Martinez-Alier, 2013).

Η ισότητα και η αναδιανομή, λοιπόν απαιτούν τη θέσπιση εθελούσιων ορίων και η αποφυγή της συσσώρευσης πλούτου και εξουσίας απαιτούν κοινωνικές και τεχνολογικές δομές μικρής κλίμακας, οι οποίες αποτρέπουν την ανάδυση τάξεων ειδικών, οι οποίοι να διαχειρίζονται το σύστημα για τους υπόλοιπους (Καλλής και Πετρίδης, 2013). Όπως σημειώνει ο Latouche (2008), «το να βγούμε από την ανάπτυξη, από την οικονομία και από τη μεγέθυνση δεν συνεπάγεται συνεπώς ότι θα απαρνηθούμε όλους τους κοινωνικούς θεσμούς τους οποίους προσάρτησε η οικονομία, όπως είναι το νόμισμα και οι αγορές, αλλά ότι θα της ξανατοποθετήσουμε μέσα σε μια άλλη λογική». Μια παραδειγματική αναδιάταξη αξιών, ιδίως η εκ νέου επιβεβαίωση των κοινωνικών και οικολογικών αξιών και η εκ νέου πολιτικοποίηση της οικονομίας να θέσει θεμελιώδη ερωτήματα σχετικά με τη φύση του πλούτου, τη διανομή, τη χρήση και την κατάχρησή του. (Fourier, 2008). Η επανανακάλυψη της ολιγαρκείας, μπορεί να επιτρέψει την ανοικοδόμηση της κοινωνίας της αφθονίας στη βάση αυτού που Ivan Illich (1977;1987; 1988, όπως αναφέρεται στο Latouche, 2013) αποκάλεσε «σύγχρονη διαβίωση». Αυτή αποτελεί: «έναν τρόπο ζωής μέσα σε μια μεταβιομηχανική οικονομία, στα πλαίσια της οποίας οι άνθρωποι έχουν καταφέρει να μειώσουν την εξάρτησή τους από την αγορά και να εμπλουτίσουν τη ζωή τους, προστατεύοντας – με πολιτικά μέσα – ένα δίκτυο υποδομών, στο οποίο η τεχνολογία εξυπηρετεί πάνω απ' όλα τη δημιουργία μη ποσοτικοποιημένων αλλά και μη ποσοτικοποιήσιμων αξιών χρήσης από τους επαγγελματίες κατασκευαστές αναγκών».

Ο Fourier (2008) θεωρεί ότι οι τρόποι για να επιφέρουμε την αλλαγή αποτελεί αρχικά η γενική καταναλωτική απεργία, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ένας μηχανισμός για να προτάξουμε τον πολίτη πάνω από τον καταναλωτή και η εννοιολογική στρατηγική να φανταστούμε εκ νέου την αγορά ως ένα χώρο που μας καλεί για πολιτική συμμετοχή και όχι για οικονομικές συναλλαγές. Από την άλλη, ο Καστοριάδης και κατά επέκταση πολλοί οπαδοί της αποανάπτυξης θεωρούν ότι

χρειάζεται μια επανάσταση. Όμως σημειώνει, «επανάσταση δεν σημαίνει ούτε εμφύλιος πόλεμος ούτε αιματοχυσία. Η επανάσταση είναι μια αλλαγή ορισμένων κεντρικών θεσμών της κοινωνίας μέσα από τη δραστηριότητα της ίδιας της κοινωνίας: ο ρητός αυτομετασχηματισμός της συμπυκνωμένης κοινωνίας σε σύντομο χρονικό διάστημα [...] Η επανάσταση σημαίνει τον είσοδο του ουσιώδους μέρους της κοινότητας σε μια φάση πολιτικής, δηλαδή θεσμίζουσας δραστηριότητας. Το κοινωνικό φαντασιακό στρώνεται στη δουλεία και καταπιάνεται ρητά με τον μετασχηματισμό των υπάρχουσών θεσμίσεων» (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008). Σίγουρα, πάντως το ζήτημα φυσικά δεν είναι να επιστρέψουμε στην παλαιολιθική εποχή, ούτε να πάμε στην επαρχία και να φτιάξουμε κομμούνες που να ζούνε σαν τις φυλές του Αμαζονίου, μα να επιστρέψουμε στο μέλλον, δηλαδή να μάθουμε από το παρελθόν για να διαμορφώσουμε θεσμούς σήμερα (Καλλής και Πετρίδης, 2013). Η αποανάπτυξη επιλέγει τη μείωση του ανταγωνισμού, την αναδιανομή σε μεγάλη κλίμακα, την ανταλλαγή και την μείωση των υπερβολικών εισοδημάτων (Demaria κ.ά., 2013).

3.2.3.2: Νέα θεώρηση της εργασίας

Όπως επεξηγεί ο Κουκούλας (2013), η έννοια της εργασίας είναι μια εφεύρεση της νεοτερικότητας και ακριβέστερα εφεύρεση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Σύμφωνα με τον Λούκατς (όπως αναφέρεται στον Παυλίδη 2015), η μηχανοποίηση της εργασίας που εμφανίστηκε στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, καταπραΰνει κάθε δημιουργική πνοή του εργαζομένου, δεσμεύοντας τον άνθρωπο σε έναν αποξενωμένο τρόπο ύπαρξης. Κάτι το οποίο συμφωνεί και ο Καστοριάδης (2012), ισχυριζόμενος ότι σε μια κοινωνία που περνάμε το 1/3 της ζωής μας δουλεύοντας δεν μπορεί να υπάρξει πραγματική αυτοκυβέρνηση και άρα αυτονομία ή δημοκρατία. Επιπροσθέτως, ο κατακερματισμός της προσωπικότητας του ανθρώπου προκύπτει από την αντικειμενοποίηση της ανθρώπινης εργασίας στα εμπορεύματα, η οποία απομονώνει την ύπαρξή και την προσωπικότητα του ανθρώπου, και τελικά επεκτείνεται σε ολόκληρη την κοινωνία, όπως επεξηγεί η θεωρία της πραγματοποίησης του Λούκατς (2006 , όπως αναφέρεται στον Παυλίδη 2015). Ο Gorz (1993) αναφέρει: «οι δύο, τρεις ή τέσσερις ώρες που κάνετε βόλτα το σκύλο σας, να αγοράσετε την εφημερίδα σας, να κάνετε τις δουλειές του σπιτιού ή να ασχοληθείτε με τα παιδιά σας, αυτές λοιπόν οι δύο, τρεις ή τέσσερις ώρες μεταφέρθηκαν σε κάποιον που αναλαμβάνει να φέρει σε πέρας, έναντι αμοιβής τις υπηρεσίες που θα εκτελούσατε οι ίδιοι. Δεν υπάρχει τίποτα που να μην το κάνει όσο καλά θα μπορούσατε να το κάνετε εσείς οι ίδιοι. Απλά

ελευθερώνει δύο ως τέσσερις ώρες από το χρόνο σας, δίνοντας σας τη δυνατότητα να αγοράσετε δύο ως τέσσερις ώρες από το δικό του χρόνου».

Η αποανάπτυξη στοχεύει αρχικά στην εμπορευματοποίηση της τυποποιημένης μορφής εργασίας (Latouche, 2008) και συνδέεται με την αντίληψη ότι το μικρότερο μπορεί να είναι όμορφο (Καλλής κ.ά., 2016). Η μείωση των ωρών εργασίας ή η καθιέρωση ενός βασικού εισοδήματος (βλ. ενότητα 3.1.2) αποτελούν βασικές προτεινόμενες πολιτικές των υποστηρικτών του κινήματος (Alexander, 2012). Πολιτικές που εμπεριέχουν ρίσκο. Φυσικά, επιβάλλεται να εξασφαλίσουμε ήπια μετάβαση σε μια κοινωνία όπου η εργασία θα έχει πάψει να κατέχει την πλέον σημαίνουσα θέση στο φαντασιακό της κοινωνίας (Latouche, 2013), γιατί όπως επεξηγεί ο Ελλύλ (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008) «γνωρίζω καλά τις αντιρρήσεις που μπορεί να φέρει κανείς: την πλήξη, το κενό, την ανάπτυξη του ατομικισμού, τη θραύση των φυσικών συλλογικοτήτων, την εξασθένιση, την οικονομική ύφεση ή τελικά την ανάκτηση του ελεύθερου χρόνου από την εμπορευματική κοινωνία και τη βιομηχανία της ψυχαγωγίας που θα μετατρέψει τον χρόνο σε ένα καινούργιο εμπόρευμα». Όμως μια αναδιανομή δραστηριοτήτων στις παραγωγικές δομές, καθώς και μια μείωση του επιβεβλημένου χρόνου εργασίας σε 2-3 ώρες ανά ημέρα θα αποτελέσουν τις αναγκαίες συνθήκες για να εξασφαλιστεί σε όλους μια ικανοποιητική απασχόληση και εν τέλει καταργηθεί η ανεργία (Taibo, 2012). Παράλληλα, ο λιγότερος χρόνος εργασίας θα οδηγούσε σε περισσότερο χρόνο στην αφοσίωση των πνευματικών και ανθρώπινων απαιτήσεων και σχέσεων (Latouche, 2008) και εξίσου σημαντικό θα υποχρεωνόμασταν να θέσουμε τα θεμελιώδη ζητήματα του νοήματος της ζωής και μιας καινούργιας κουλτούρας που θα εστιάζει σε καινούργιες δημιουργικότητες και κατά συνέπεια ενδιαφέροντος (Ελλύλ, όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008). Παρόμοιες απόψεις έχει ο Blake Alcott, ο οποίος θεωρεί ότι το κίνημα της αποανάπτυξης πρέπει να προωθήσει την καθιέρωση της εγγύησης εργασίας ή job guarantee για την εξασφάλιση μιας θέσης εργασίας σε όλους, ώστε τελικώς να μετακινηθεί η απασχόληση από την οικονομική στην πολιτική σφαίρα (Alcott, 2011).

Συνοψίζοντας, το σημαντικό δεν είναι ο ακριβής αριθμός των ωρών εργασίας, αλλά η θέση της μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Φυσικά, η μείωση του χρόνου εργασίας είναι πάνω από όλα μια κοινωνική επιλογή και η συνέπεια της πολιτισμικής επανάστασης που καλεί το κίνημα της αποανάπτυξης για να επιτραπεί η άνθιση της πολιτικής και της προσωπικής-καλλιτεχνικής ζωής (Latouche, 2008).

3.2.3.3: Επανενοπιισμός-Τοπικοποίηση

Το πιο σημαντικό στρατηγικό μέσο και έναν από τους κυριότερους στόχους του κινήματος της αποανάπτυξης αποτελεί ο επανενοπιισμός ή τοπικοποίηση των δραστηριοτήτων (Latouche, 2008). Σήμερα, υπάρχουν μια ολοένα αυξανόμενη βιβλιογραφία που εστιάζει στην τοπικοποίηση των δραστηριοτήτων τους ως μέσο των καπιταλιστικών-μεγεθυντικών πολιτικών, καθώς και μια σωρεία τοπικών δράσεων που αποφάσισαν να αντισταθούν στο καπιταλιστικό σύστημα από τα κάτω. Οι επιστροφείς στη Γη-νεοεργάτες (βλ. ενότητα 4.1.1), οι οικοκοινότητες (βλ. ενότητα 4.1.8), το κίνημα της Πόλης της Μετάβασης (βλ. ενότητα 4.1.10) και άλλες ομάδες αποτελούν μαζί με την αποανάπτυξη την αρχή της πολιτικής οικολογίας: «σκεπτόμαστε παγκόσμια, δρούμε τοπικά» (Latouche, 2008).

Παράλληλα, υφίσταται και μια ευρεία βιβλιογραφία η οποία εστιάζει στη σχέση της αποανάπτυξης και του κοινωνικού σχηματισμού, αναλύοντας τη σχέση κλίμακας και δημοκρατίας (Andreoni και Galmarini, 2013). Όπως τονίζουν οι Cattaneo κ.ά. (2012), ο Bonaiuti (2012), ο Deriu (2012), ο Romano (2012) και πολλοί άλλοι (βλ. ενότητα 3.2.5), πέραν από μια συγκεκριμένη κλίμακα συστημάτων, το επίπεδο πολυπλοκότητας γίνεται τόσο υψηλό, που η δημοκρατική συμμετοχή κρίνεται αδύνατη. Μόνο τα μικρά συστήματα ενδέχεται να είναι δημοκρατικά, αφού δίνουν τη δυνατότητα στους πολίτες να ασκήσουν επιρροή και να ελεγχθούν συλλογικά (Bonaiuti, 2012; Cattaneo κ.ά., 2012), ενώ σύμφωνα με τους Ravetz, (2004) και Funtowicz και Ravetz (1993) αυτή η διαδικασία εκδημοκρατισμού μέσω της τοπικοποίησης θα μπορέσει στη συνέχεια να βελτιώσει την επαφή επιστήμης, κοινωνίας και διακυβέρνησης δημιουργώντας διαύλους επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ πολιτών και του κοινωνικού κεφαλαίου (όπως αναφέρεται στο Andreoni και Galmarini, 2013).

Το πρόταγμα της αποανάπτυξης δεν αποτελεί μια έτοιμη συνταγή για την έξοδο από την κρίση, αλλά ένα κάλεσμα για την επανοικειοποίηση του χώρου, των όρων του παιχνιδιού και του συλλογικού φαντασιακού της κοινωνίας, έτσι ώστε σταδιακά νέες μορφές και κοινωνικές δομές να αναδυθούν, που θα υποστηρίζονται από την ίδια την κοινωνία (Καλλής και Πετρίδης, 2013), μια κοινωνική ανασυγκρότηση της εδαφικής επικράτειας δεν είναι πια μόνον οικονομική, αλλά και πολιτική και πολιτισμική, ταυτιζόμενη πλήρως με τον σκοπό της αποανάπτυξης (Latouche, 2008). Οι οπαδοί της αποανάπτυξης οραματίζονται τοπικοποιημένες κοινωνίες που ζουν εντός εθελούσιων οικολογικών περιορισμών, διανέμουν τον πλούτο τους ισότιμα μέσω άμεσων

δημοκρατικών διαδικασιών, που έχουν ξεφύγει από το κυνήγι της οικονομικής αποδοτικότητας και έχουν δώσει τη θέση του στην αρχή της επάρκειας, έχοντας ως μέσο για την απελευθέρωση του χρόνου και τη διευκόλυνση της λιτής και συντροφικής διαβίωσης την τεχνολογική και επιστημονική πρόοδο (Kallis, 2011). Το τοπικό μπορεί να οδηγήσει σε μια αληθινή και αναγκαία αναγέννηση, αρχικά ως διέξοδο από την ανάπτυξη, από την οικονομία και έπειτα στην παγκοσμιοποίηση, επαναδαφικοποιώντας το ουσιώδες μέρος της οικονομικής δραστηριότητας και της ζωής και εσωτερικεύοντας τα εξωτερικά κόστη μεταφοράς (Latouche, 2008).

Οι «αγορές» δε θα θεωρούνται πλέον πως είναι απλώς τόποι εμπορευματικών συναλλαγών, αλλά ότι έχουν επίσης κοινωνικές και πολιτικές λειτουργίες. Η πρόταξη της εικόνας του πολίτη πάνω από εκείνη του καταναλωτή ανοίγει το δρόμο για μορφές συλλογικής δέσμευσης που μας απομακρύνουν από τις ιδιοτελείς δράσεις του οικονομικού ανθρώπου (Fourier, 2008). Η διαχείριση της σχολής, της υγείας, της εκπαίδευσης, του περιβάλλοντος, της κατοικίας, των υπηρεσιών προς τον άνθρωπο γίνεται αναγκαστικά στο μικροεδαφικό επίπεδο της λεκάνης ζωής, οδηγώντας σε άφθονες και αξιέπαινες πράξεις πολιτών (Latouche, 2008). «Τοπικές κοινωνίες που παίρνουν την κατάσταση στα χέρια τους και αυτοοργανώνονται στο πλαίσιο μιας άλλης οικονομίας που δεν στηρίζεται στα χρήματα και το κέρδος. Επαναπροσδιορίζουν τις ανάγκες τους, μειώνουν την κατανάλωση, αυτοδιαχειρίζονται την τροφή και την ενέργειά τους, τοπικοποιούν την παραγωγή, γίνονται αυτόνομες και αυτάρκειες. Μαθαίνουν να περνούν καλύτερα, καταναλώνοντας και έχοντας λιγότερα, δουλεύοντας λιγότερο και έχοντας περισσότερο ελεύθερο χρόνο για να ζήσουν μια απλούστερη και πιο ευχάριστη ζωή, δίνοντας έμφαση στις διαπροσωπικές σχέσεις και τη συμμετοχή στα κοινά» (Θεωδορόπουλος, 2013).

Η χρησιμοποίηση της λαϊκής και τοπικής δημιουργικότητας και των διαφόρων πόρων της εδαφικής επικράτειας ώστε να επιχειρηθεί μια συνεχή ανάπτυξη, ενσωματώνεται τα τελευταία χρόνια στην έννοια του παγκόσμιου-τοπισμού, δηλαδή τοπικό προσκολλημένο στην ανάπτυξη, με την έννοιά της να μην ξεφεύγει από τον αποικισμό του φαντασιακού από το οικονομικό περισσότερο από όσο η έννοια της διαρκούς ανάπτυξης (Latouche, 2008), ή όπως υποστήριζε ο Ellul (αναφέρεται στο Cattaneo κ.ά., 2012), σκλάβοι ενός γραφειοκρατικού συστήματος που εμείς δημιουργήσαμε και που επιβάλει μόνο τεχνοκρατικές λύσεις. Όμως, «Η στρατηγική της τοπικής αναγέννησης δεν συνίσταται λοιπόν στο να κατασκευάσει και να διατηρήσει

μια όαση στην έρημο της παγκόσμιας αγοράς, αλλά στο να πολλαπλασιάσει τις εμπειρίες επανεδαφικοποίησης και στο να επεκτείνει προοδευτικά το δίκτυο των υγιών οργανισμών έτσι ώστε να πετύχει την υποχώρηση ή τη γονιμοποίηση της ερήμου. Το θέμα είναι να συντονίσουμε την κοινωνική διαμαρτυρία με την οικολογική διαμαρτυρία ...ώστε να αρθρώσουμε την αντίσταση και τη διαφωνία και να φτάσουμε στο τέλος σε μια αυτόνομη κοινωνία που θα συμμετέχει στη συμβιωτική αποανάπτυξη» (Latouche, 2008).

Μια επανατοποθέτηση της οικονομίας στην τοπική κοινωνία, μια εναλλακτική κοινωνία γεμάτη από ενδιαφέροντα πράγματα (Trainer, 2012), έχοντας παράλληλα μικρές συνοικιακές δημοκρατίες, εργαστήρια κριτικής σκέψης και αυτοκυβέρνησης για την υπεράσπιση των κοινών αγαθών, αποτελεί σίγουρα πιο ρεαλιστικό σενάριο από την προοπτική μιας παγκόσμιας δημοκρατίας (Latouche, 2008).

3.2.4: Νέα θεώρηση του περιβάλλοντος με μετάβαση σε ανανεώσιμες-νέες πηγές ενέργειας, οικο-προϊόντα & οικο-τεχνολογίες

Ένα ακόμα μείζων πρόβλημα που προκαλείται από τους ανθρώπους αποτελεί η σημερινή ενεργειακή και οικολογική κρίση που υφίσταται ο πλανήτης. Πρόκειται για μια κρίση πολυεπίπεδη, μια κρίση αξιών και χρεοκοπίας του λογοκρατούμενου και τεχνολογικού πολιτισμού μας (Μίσσιος, 2013), που αναμφισβήτητα επηρεάζεται και διαμορφώνεται από τον καθημερινό τρόπο ζωής όλων μας και οδηγεί σε ανεπάρκεια των φυσικών πόρων και ορυκτών καυσίμων, το οποίο θα οδηγήσει σε μεγαλύτερη οικονομική δυστοκία και κατά συνέπεια σε μεγαλύτερη ανισότητα, φτώχεια. Ένα αποτέλεσμα που δεν αφορά μόνο στο σήμερα, αλλά και στο αύριο.

Στην παρούσα ενότητα θα γίνει αναφορά αρχικά στα επίσημα αποτελέσματα, από τα Ηνωμένα Έθνη, της συνδιάσκεψης του Παρισιού COP 21, τα γενικά στοιχεία και τους τελικούς στόχους του συνεδρίου. Στη συνέχεια μέσω του Intergovernmental panel on climate change (IPCC), που αποτελεί το διεθνές όργανο αξιολόγησης για την κλιματική αλλαγή, θα αναφερθούν περιεκτικά τα περιβαλλοντικά προβλήματα που ανέδειξαν και τους λόγους αυτής της κλιματικής αλλαγής. συνδέοντας το κίνημα της αποανάπτυξης με το οικολογικό-περιβαλλοντικό πρόβλημα, τονίζοντας την ανάγκη μετάβασης σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και σε οικο-προϊόντα-οικο-τεχνολογίες.

Τα επίσημα αποτελέσματα της συνδιάσκεψης του COP21 στο Παρίσι

Το γεγονός ότι σήμερα υφίσταται μεγάλο περιβαλλοντικό ζήτημα, το οποίο επηρεάζει και θα επηρεάσει ακόμα περισσότερο τη ζωή όλων, αποτυπώθηκε στην συνδιάσκεψη για την κλιματική αλλαγή που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι από τις 30 Νοεμβρίου έως 12 Δεκεμβρίου το 2015. Η διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών ή COP21 στο Παρίσι, αποτέλεσε το αποκορύφωμα ενός τετραετούς γύρου διαπραγματεύσεων, όπου καταργήθηκε ο διαχωρισμός αναπτυσσόμενων και αναπτυγμένων χωρών και αντικαταστάθηκε από ένα κοινό πλαίσιο προσπαθειών για τη συγκράτηση της κλιματικής αλλαγής. Το γεγονός ότι την πρώτη μέρα υπήρξε παρουσία 150 προέδρων και πρωθυπουργών, καθώς και ποικιλία δημάρχων, μη κρατικών φορέων, διευθυντών συμβούλων κ.λπ. εντάσσει την συνδιάσκεψη σε μία από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες συγκεντρώσεις όλων των εποχών. Όπως σημείωσε ο Francois Hollande «Στο Παρίσι υπήρξαν πολλές επαναστάσεις στο πέρασμα των αιώνων. Σήμερα, είναι η πιο όμορφη και ειρηνική επανάσταση που έχει επιτευχθεί· μια επανάσταση για την κλιματική αλλαγή». Οι συνολικοί στόχοι της συνδιάσκεψης ήταν οι εξής:

- η επαναβεβαίωση του στόχου για τον περιορισμό της παγκόσμιας αύξησης της θερμοκρασίας κάτω των 2 βαθμών Κελσίου, ενώ παράλληλα να γίνουν προσπάθειες για περιορισμό αύξησης σε 1.5 βαθμούς Κελσίου
- η δημιουργία δεσμεύσεων από όλα τα μέρη, ώστε να προβούν σε εθνικές συνεισφορές και να επιδιώξουν λήψη εθνικών μέτρων για την επίτευξη των στόχων
- η υποβολή τακτικών εκθέσεων σε διεθνή ανασκόπηση από όλες τις χώρες σχετικά με την πρόοδό τους και την εφαρμογή των εθνικών συνεισφορών τους
- η επαναβεβαίωση των δεσμευτικών υποχρεώσεων των αναπτυγμένων χωρών για την υποστήριξη των αναπτυσσόμενων
- η επέκταση του σημερινού στόχου της κινητοποίησης των 100 δισ. δολαρίων/χρόνο, που θα καθορισθεί μετά το 2025
- η επέκταση του μηχανισμού αντιμετώπισης ζημιών που προκύπτουν από την αλλαγή του κλίματος, χωρίς να παρέχεται ευθύνη ή αποζημίωση
- η δημιουργία ενός νέου μηχανισμού παρόμοιο με το Clean Development Mechanism της συνδιάσκεψης του Κιότο
- η αποφυγή διπλών μετρήσεων εκπομπών

Ακόμα, σημαντικό είναι να τονιστεί ότι η συμφωνία θα καθιερωθεί ως έγκυρη μόνο εάν εγκριθεί από τουλάχιστον 55 χώρες, οι οποίες θα αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 55% της παγκόσμιας εκπομπής αερίων. Πριν από κάποιους μήνες, το Νοέμβριο του 2016, πραγματοποιήθηκε το COP22 στο Μαρόκο και με την COP 23 να πραγματοποιείται τον Μάιο του 2017 στη Βόννη της Γερμανίας (Center for Climate and Energy Solutions, 2015). Τέλος, όπως φαίνεται και στην εικόνα 08, πρέπει να τονιστεί ιδιαιτέρως ότι σήμερα 03/07/2017 (09:24 π.μ.) συνολικά 151 μέρη από τα 197 έχουν επικυρώσει τη συμφωνία.

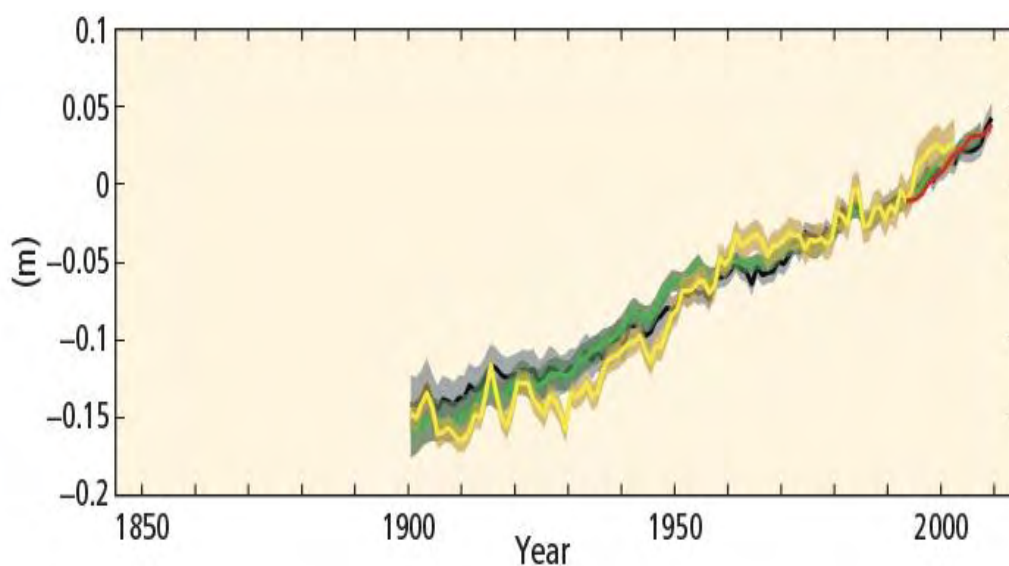
Σχήμα 3.5: Ο αριθμός των επικυρώσεων της συνδιάσκεψης του Παρισιού COP21 (Πηγή: Ηνωμένα Έθνη, http://unfccc.int/paris_agreement/items/9485.php)

Η επίσημη συγκεφαλαιωτική έκθεση του IPCC για την κλιματική αλλαγή το 2014

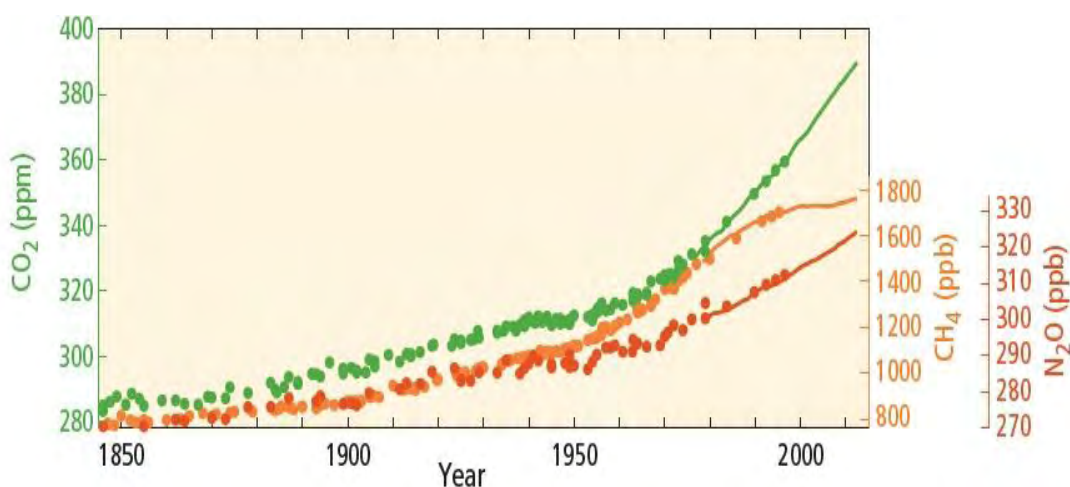
Η πέμπτη συγκεφαλαιωτική έκθεση του IPCC, που θα παρουσιάσουμε περιγραφικά και περιεκτικά, βασίστηκε στις εκθέσεις τριών ομάδων εργασίας και σχετικών ειδικών εκθέσεων, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη εικόνα της κλιματικής αλλαγής.

Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η ανθρώπινη επίδραση στο κλιματικό σύστημα είναι σαφής και οι πρόσφατες ανθρωπογενείς εκπομπές αερίων θερμοκηπίου είναι τα υψηλότερα στην ιστορία. Όπως είναι λογικό, οι πρόσφατες κλιματικές αλλαγές έχουν εκτεταμένες επιπτώσεις σε ανθρώπινα και φυσικά συστήματα. Οι κυριότερες ανησυχίες επικεντρώνονται στην υπερθέρμανση της ατμόσφαιρας και των ωκεανών, στις ποσότητες του πάγου και της χιονιού έχουν μειωθεί, ενώ και η στάθμη της θάλασσας ανεβαίνει, κατατάσσοντας αυτές τις αλλαγές πρωτοφανείς εδώ και δεκαετίες ή και χιλιετίες. Επί τούτο, αξίζει να αναφερθεί ότι η περίοδος 1983-2012 αποτέλεσε την θερμότερη τριακονταετία τα τελευταία 1400 χρόνια, στο βόρειο ημισφαίριο, ενώ η συνολική μέση θερμοκρασία εδάφους και ωκεανού κατά την περίοδο 1880-2012

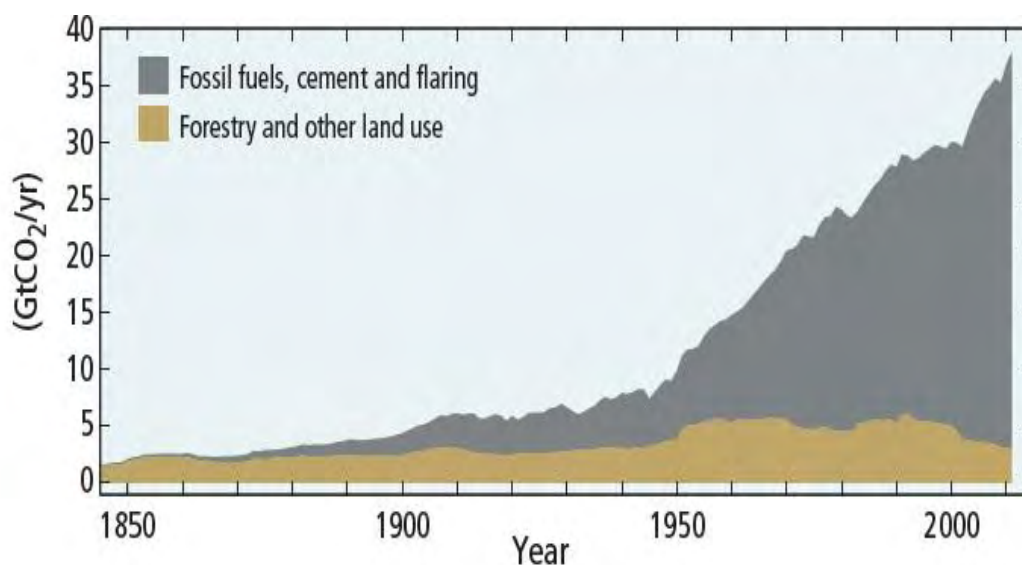
αυξήθηκε κατά 0,85 [0,65-1,06] °C². Παράλληλα, παρατηρείται από την αρχή της βιομηχανικής εποχής ένα αποτέλεσμα οξίνισης του ωκεανού, με το PH των επιφανειακών υδάτων να έχουν μειωθεί κατά 0,1ποσοστό που αντιστοιχεί σε αύξηση της οξύτητα κατά 26%. Επιπροσθέτως, τα φύλλα πάγου της Γροιλανδίας και της Ανταρκτικής χάνουν μάζα, οι παγετώνες συρρικνώνονται παγκοσμίως ενώ η ετήσια έκταση της Αρκτικής θάλασσας μειώθηκε κατά την περίοδο 1979-2012 με ρυθμούς της τάξεως 3,5-4,1% ανά δεκαετία. Ιδιαίτερη μνεία, λόγω της άμεσης συσχέτισης προβλημάτων, δίδεται στην αύξηση της παγκόσμιας στάθμης της θάλασσας κατά την περίοδο 1901-2010, όπου και αυξήθηκε κατά 0,19m, ρυθμός μεγαλύτερος από τις δύο προηγούμενες χιλιετίες.

Σχήμα 3.6: Παγκόσμια μέση μεταβολή της στάθμης της θάλασσας, τα χρώματα υποδεικνύουν διαφορετικά σύνολα δεδομένων (Πηγή: Climate Change 2014 Synthesis Report, IPCC)

Σχήμα 3.7: Ατμοσφαιρικές συγκεντρώσεις αερίων: διοξείδιο του άνθρακα CO₂ (πράσινο), μεθάνιο CH₄ (πορτοκαλί), οξείδιο του αζώτου N₂O (κόκκινο) (Πηγή: Climate Change 2014 Synthesis Report, IPCC)

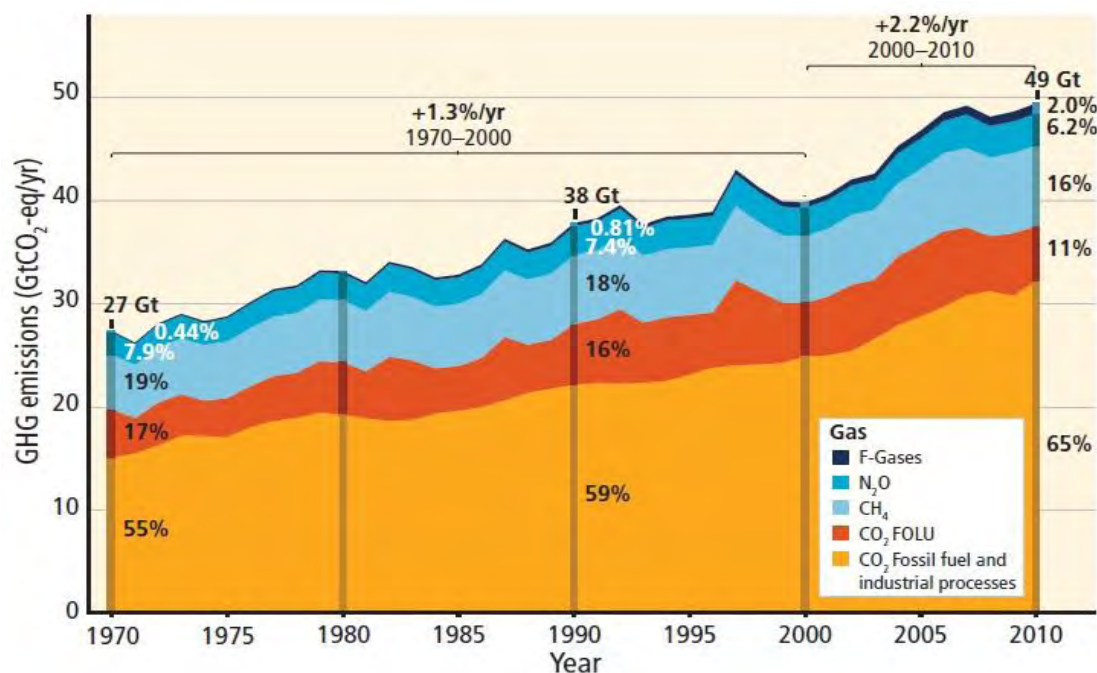

Σχήμα 3.8: Παγκόσμιες εκπομπές CO₂ από ανθρώπινες δραστηριότητες (Πηγή: Climate Change 2014 Synthesis Report, IPCC)

Ως προς τις μελλοντικές αλλαγές του κλίματος, τους κινδύνους και τις επιπτώσεις, η έκθεση αναφέρει «ότι αυτή η συνεχής εκπομπή αερίων θα προκαλέσει περαιτέρω θέρμανση και μακρόχρονη αλλαγή σε όλες τις συνιστώσες του κλιματικού συστήματος, αυξάνοντας την πιθανότητα σοβαρών και μη αναστρέψιμων επιπτώσεων για τους ανθρώπους και τα οικοσυστήματα. Ο περιορισμός της αλλαγής του κλίματος θα χρειαστεί ουσιαστικές και συνεχείς μειώσεις των εκπομπών αερίων. Παράλληλα έχει γίνει καθολικά αποδεκτό ότι η άνοδος της μέσης στάθμης της θάλασσας θα προκαλέσει τεράστια προβλήματα σε νησιωτικά κράτη ή σε πόλεις του πλανήτη που είναι παραθαλάσσιες ή παραποτάμιες περιοχές (Taïbo, 2012).

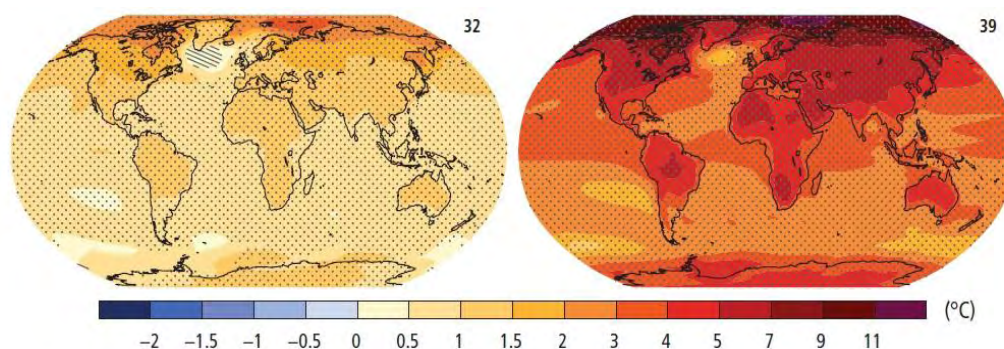
Στην ερώτηση του ενός εκατομμυρίου για το ποιος φταίει, η έκθεση σημειώνει «οι ανθρωπογενείς εκπομπές αερίων του φαινομένου του θερμοκηπίου έχουν αυξηθεί από την εποχή της προβιομηχανικής εποχής, προερχόμενη κυρίως από την οικονομική και πληθυσμιακή ανάπτυξη που είναι υψηλότερη από ποτέ. Αυτό έχει οδηγήσει την ατμοσφαιρική συγκέντρωση διοξειδίου του άνθρακα, μεθανίου και οξειδίου του αζώτου στις υψηλότερες ποσότητες τουλάχιστον των τελευταίων 800,000 χρόνων. Τα αποτελέσματά τους, σε συνδυασμό με άλλους ανθρωπογενείς παράγοντες που έχουν εντοπιστεί, είναι εξαιρετικά πιθανό να υπήρξαν η κυρίαρχη αιτία της θέρμανσης που παρατηρείται από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Χαρακτηριστικά πρέπει να αναφερθεί με ιδιαίτερο τρόπο, ότι περίπου το ήμισυ των ανθρωπογενών εκπομπών CO₂ έχουν συμβεί τα τελευταία 40 χρόνια, ότι οι εκπομπές CO₂ από την καύση ορυκτών καυσίμων και τις βιομηχανικές διεργασίες έχουν συμβάλει κατά 78% στην συνολική εκπομπή από

το 1970-2010 και η αυξημένη χρήση του άνθρακα ανέτρεψε τη μακρόχρονη τάση σταδιακής μείωσης του άνθρακα. Τα αποδεικτικά στοιχεία για την ανθρώπινη επίδραση στο κλιματικό σύστημα έχουν αυξηθεί από την τέταρτη έκθεση αξιολόγησης του IPCC, αναφέροντας ουσιαστικά ότι η ανθρώπινη επίδραση είχε και έχει τον μεγαλύτερο ρόλο επίδρασης σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη.

Σχήμα 3.9: Συνολικές ετήσιες εκπομπές αερίων από ανθρώπινες δραστηριότητες την περίοδο 1970-2010, F-gases (φθοριούχα αέρια που καλύπτονται από το πρωτόκολλο του Κιότο, CH₄ (μεθάνιο), N₂O (οξειδίο του αζώτου), CO₂ (από την καύση ορυκτών καυσίμων και τις βιομηχανικές διεργασίες), CO₂ FOLU (από τη δασοκομία και άλλες χρήσεις γης) (Πηγή: Climate Change 2014 Synthesis Report, IPCC)

Εν τέλει, οι σωρευτικές εκπομπές του CO₂ από τα αυτοκίνητα καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την παγκόσμια μέση υπερθέρμανση της επιφάνειας, η θερμοκρασία της επιφάνειας αναμένεται να αυξηθεί τον 21ο αιώνα, οι ωκεανοί θα συνεχίζουν να ζεσταίνονται και να οξύνονται και η παγκόσμια μέση στάθμη της θάλασσας θα αυξηθεί. Αβίαστα, λοιπόν, συνάγεται το συμπέρασμα ότι τις τελευταίες δεκαετίες οι αλλαγές στο κλίμα προκάλεσαν επιπτώσεις στα φυσικά και ανθρώπινα συστήματα σε όλες τις ηπείρους και ωκεανούς, υποδεικνύοντας την ευαισθησία των φυσικών και ανθρώπινων συστημάτων στο μεταβαλλόμενο κλίμα. Η αλλαγή του κλίματος θα ενισχύσει τους υφιστάμενους κινδύνους και θα δημιουργήσει νέους για τη φύση και τους ανθρώπους, κατατάσσοντας τις ανισότητες ακόμα μεγαλύτερες ανά τον κόσμο για τα μειονεκτούσα άτομα.

Σχήμα 3.10: Μεταβολή της μέσης θερμοκρασίας της επιφάνειας από 1986 έως το 2005 & η πρόβλεψη της μεταβολής από το 2081 έως το 2100 (Πηγή: Climate Change 2014 Synthesis Report, IPCC)

Ανανεώσιμες πηγές, Οικο-προϊόντα, Οικο-τεχνολογίες

Είναι γεγονός ότι ασχέτως πολιτικής νοοτροπίας η κλιματική αλλαγή υφίσταται. Όχι μόνο επηρεάζει τις ζωές όλων των κατοίκων του πλανήτη, αλλά αν συνεχιστεί με τους ίδιους ρυθμούς, όπως εξηγήθηκε και προηγουμένως τα αποτελέσματα για τις μελλοντικές γενιές, αν υπάρχουν, θα είναι καταστροφικά και θα δημιουργήσουν μεγαλύτερες ανισότητες. Για το λόγο αυτό, οι υποστηρικτές του κινήματος θεωρούν ότι οι ανανεώσιμες-νέες πηγές ενέργειας, η μετάβαση σε οικο-προϊόντα και οικο-τεχνολογίες, η τοπικοποίηση (βλ. ενότητα 3.2.3) και η αποαποικιοποίηση του φαντασιακού (βλ. ενότητα 3.2.1) θα οδηγήσουν σε ένα μικρότερο ατομικό και συλλογικό οικολογικό αποτύπωμα, σε μια αναθεώρηση της σημερινής του περιβάλλοντος και κατά επέκταση σε μια αρχή μιας κοινωνίας μετασχηματισμού προς την κοινωνία αποανάπτυξης.

Σύμφωνα με έρευνα της διεθνούς περιβαλλοντικής οργάνωσης του WWF για το 2006, σε παγκόσμιο επίπεδο οι άνθρωποι καταναλώναν περίπου 22-23% περισσότερο σε σχέση με τη δυνατότητα παραγωγής της Γης, ενώ αντίστοιχα μέχρι το 1960 καταναλώναμε το 70% των πόρων του πλανήτη, το 1980 το 100%, το 1999 φτάσαμε το 120%, το 2008 στο 130% και το 2030 θα φτάσουμε με τους τωρινούς ρυθμούς το 200%, δηλαδή θα χρειαζόμαστε σχεδόν δύο πλανήτες (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013). Όπως τονίζει ο Καστοριάδης (2012), δεν είναι δυνατόν να μένουμε έκθαμβοι με την παραγωγή και την κατανάλωση των τελευταίων δύο αιώνων, χωρίς να λαμβάνουμε υπόψη τα εξωτερικά όρια του πλανήτη και το γεγονός ότι προκείμενου να αναπτυχθεί ανάλωσε φυσικούς πόρους που για να συσσωρευτούν χρειάστηκαν 2000 χρόνια.

Φυσικά, η ελίτ και οι οικονομικά δυνατοί αυτού του κόσμου δεν προθυμοποιούνται να παραδώσουν την εξουσία, είτε οικονομική είτε κοινωνική, αλλά

προσπαθούν να αποδείξουν ότι οι πράσινες/βιώσιμες/έξυπνες κ.λπ. τεχνολογίες θα καταφέρουν να ξεπεράσουν το περιβαλλοντικό ζήτημα. Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή της παρούσας διπλωματικής, η οποιαδήποτε μορφή ανάπτυξης (βλ. ενότητα 2.2) προσκρούει στο φαινόμενο αναπήδησης ή φαινόμενο του Jevons (βλ. ενότητα 2.2.1) και για αυτό δεν γίνεται να είναι περιβαλλοντικά βιώσιμη. Φυσικά, δε χρειάζεται να μεταφράσουμε την αξία του περιβάλλοντος σε δολάρια για να καταλάβουμε ότι, κατά πάσα πιθανότητα, το οικονομικό κόστος από μια καθολική υποβάθμιση των οικοσυστημάτων και από την διαφαινόμενη κλιματική αλλαγή θα είναι κατά μία τάξη μεγέθους μεγαλύτερο από το συσσωρευμένο χρέος που βρίσκεται πίσω από τη σημερινή κρίση (Millenium Ecosystem Assessment 2005; IPCC 2007, όπως αναφέρεται στο Καλλής κ.ά., 2013). Όπως δείχνει η Αξιολόγηση του Οικοσυστήματος της Χιλιετίας (Millenium Ecosystem Assessment 2005), τα παγκόσμια οικοσυστήματα έχουν υποβαθμιστεί, η ερημοποίηση των εδαφών έχει επιδεινωθεί και ο ρυθμός εξαφάνισης ζώων και φυτών έχει αυξηθεί κατά τουλάχιστον 1000 φορές σε σχέση με αυτό που θα αναμενόταν υπό «φυσιολογικές» συνθήκες (Demaria κ.ά., 2013).

Οι υποστηρικτές της ατέρμονης ανάπτυξης-μεγέθυνσης, για να μπορέσουν να συμφιλιώσουν δύο αντιφατικές έννοιες, της ανάπτυξης και του σεβασμού του περιβάλλοντος, ανέπτυξαν σύμφωνα με τον Latouche (2008), μια επιχειρηματολογία με τρία σημεία: την υποκαταστασιμότητα των συντελεστών, το άυλο και την οικοαποδοτικότητα, στοιχεία και επιχειρηματολογίες που στηρίζονται στη βεβαιότητα ότι οι επερχόμενες πρόοδοι της επιστήμης και της τεχνολογίας θα λύσουν όλα τα προβλήματα. Φυσικά, οι οπαδοί της αποανάπτυξης δε συμφωνούν με τις παρούσες πολιτικές, είτε επειδή θεωρούν ότι δεν είναι αρκετές, είτε επειδή προσκρούουν με το παράδοξο του Jevons (βλ. ενότητα 2.2.1), είτε επειδή θεωρούν ότι δε χρειάζεται για την ευημερία προσκρούοντας στο παράδοξο του Easterlin (βλ. ενότητα 2.2.2). Όσον αφορά στην απόλυτη αποσύνδεση μεταξύ της βιομηχανικής εξάπλωσης και της οικολογικής καταστροφής μέσω της τεχνολογίας και της λεγόμενης απούλοποίησης της παραγωγής, η Demaria κ.ά. (2013) σημειώνει ότι δεν έχει ακόμα παρατηρηθεί και είναι πολύ απίθανο να συμβεί. Για το λόγο αυτό, ο Latouche (2008) ισχυρίζεται ότι το να έχουμε τυφλή εμπιστοσύνη στην επιστήμη και στο μέλλον για να λύσουμε τα προβλήματα του παρόντος είναι αντίθετο στην κοινή λογική, αφού ο κίνδυνος να δούμε τεχνικο-επιστημονικό παραλήρημα να υπερισχύει της φρόνησης δε θα πρέπει να υποτιμηθεί καθόλου. Πέραν από τις επιχειρηματολογίες της υποκαταστασιμότητας των

συντελεστών, του άυλου και της οικοαποδοτικότητας, άλλες σύγχρονες πολιτικές αποτελούν τα δικαιώματα ρύπανσης και η πράσινη φορολογία αποτελούν κάποιες από τις σύγχρονες πολιτικές για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής ρύπανσης. Όπως μας επεξηγεί ο Cato (2012), οι πράσινοι οικονομολόγοι θεωρούν πως μέσα από αυτή τη διαδικασία θα μετατεθεί το βάρος της φορολογίας από τα ωφέλιμα στοιχεία, δηλαδή οι χρήσιμες μορφές εργασίας, στα επιβλαβή στοιχεία, δηλαδή τη ρύπανση. Για τα δικαιώματα ρύπανσης, η Δημαδάμα (2008, όπως αναφέρεται στον Κουκούλα, 2013), σημειώνει ότι η αγορά δικαιωμάτων ρύπανσης οργανώνεται από το κράτος, το οποίο ορίζει ένα ανώτατο όριο εκπομπών και δημιουργεί ομάδες δικαιωμάτων ρύπανσης, ώστε να μην ξεπερνούν το ανώτατο όριο· ουσιαστικά πρόκειται για άδειες περιβαλλοντικής ρύπανσης. Όπως είναι λογικό, αυτές οι πολιτικές ενδέχεται να ωθήσουν την κοινωνία σε μια πιο περιβαλλοντική στάση ζωής, κάτι το οποίο το κίνημα της αποανάπτυξης υποστηρίζει, αλλά θα δημιουργήσει ακόμα μεγαλύτερες ανισότητες. Η ελίτ και οι δυνατοί, είτε πρόκειται για επιχειρήσεις, είτε για κράτη, θα έχουν αγοράσει τα εναπομείναντα δικαιώματα ρύπανσης ή θα έχουν προμηθευτεί τις πιο σύγχρονες τεχνολογίες για ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, αυξάνοντας το ήδη τεράστιο χάσμα της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας και της υπάρχουσας κρίσης, οριοθετώντας και καθορίζοντας με αυτόν τον τρόπο τους μηχανισμούς της αγοράς και κατά επέκταση τον τρόπο λειτουργίας του πλανήτη. Για αυτό ο Γκρέϊ (1999) είναι τόσο απόλυτος λέγοντας ότι «το υφιστάμενο διεθνές οικονομικό σύστημα δεν διαθέτει αποτελεσματικούς θεσμούς προστασίας του πλούτου και του φυσικού περιβάλλοντος».

Όπως τονίζει ο Jarpe (2011), «Ο αποα-ναπτυσσόμενος καπιταλισμός» είναι σχήμα οξύμωρο, το ίδιο ανέφικτος με τον «οικολογικό καπιταλισμό», αφού η οικονομική ανάπτυξη δεν είναι συμβατή με την περιβαλλοντική βιωσιμότητα όταν η οικονομία μεγαλώνει, η ανάγκη για υλικά και πηγές ενέργειας μεγαλώνει Martinez-Alier Joan (2013). Η αύξηση στη ροή ενέργειας και υλικών πόρων (ο κοινωνικός μεταβολισμός των ανεπτυγμένων οικονομιών) έχει επιτευχθεί με βαρύ κοινωνικό και περιβαλλοντικό τίμημα, όχι μόνο για τις μελλοντικές γενεές, αλλά και για το παρόν. (Martinez-Alier, 2013). Βρισκόμαστε μπροστά στο παράδοξο του να σκεφτόμαστε την έξοδο από την οικονομία με οικονομικούς όρους (Latouche, 2008), να αναπτυσσόμαστε διαρκώς για να μην καταρρεύσουμε, να μεγαλώνουμε συνέχεια για να μην πεθάνουμε Kallis (2011). Η ανεπάρκεια των φυσικών πόρων και τα όρια της δυνατότητας ανάπλασης της βιόσφαιρας μας καταδικάζουν να ξαναθέσουμε υπό ερώτηση τον τρόπο

ζωής μας (Latouche 2008), αφού μόλις λίγες δεκαετίες παλιότερα χρησιμοποιούσαμε 50% λιγότερες πρώτες ύλες και ενέργεια (Kallis, 2011). Αυτήν την περίοδο, η προσπάθεια επαναφοράς θετικών ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης στις χώρες του ΟΟΣΑ για την αποπληρωμή οικονομικών χρεών, έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τη διαθεσιμότητα μη ανανεώσιμων πόρων και τη δυνατότητα απορρόφησης αποβλήτων (Martinez-Alier, 2013), αλλά οι σύγχρονοι οικονομολόγοι και οι υποστηρικτές της θεωρούν οι καπιταλιστικές κοινωνίες θα μπορέσουν να συνεχίσουν να αναπτύσσονται μέσω των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, δηλαδή την ηλιακή, την αιολική, την υδροηλεκτρική, τη γεωθερμική κ.λπ. Οι υποστηρικτές του κινήματος της αποανάπτυξης, από την άλλη, θεωρούν ότι η αλλαγή ενός απλού μοντέλου ανάπτυξης δεν είναι αρκετή, αφού ένα ενεργειακό μοντέλο βασισμένο στις ανανεώσιμες πηγές δεν είναι αρκετό και ικανό να καλύψει της συνεχείς αυξανόμενες ενεργειακές ανάγκες του σήμερα (Trainer, όπως αναφέρεται στον Κουκούλα, 2013). Αν μάλιστα θεωρηθεί βέβαιο ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες θέλουν να υιοθετήσουν έναν τρόπο ζωής παρόμοιο με τον Βορρά, τότε η εγκαθίδρυση ενός ενεργειακού πλάνου σε νέες πηγές ενέργειας θεωρείται ικανή και αναγκαία συνθήκη αφού, όπως σημειώνει ο Λέστερ Μπράουν, «το αμερικάνικο όνειρο της Κίνας θα μπορούσε να μετατραπεί σε εφιάλη ολόκληρου του κόσμου» (Latouche, 2013). Ο Ivan Illich (1973) τονίζει ότι «ο σύγχρονος άνθρωπος αρνείται να φανταστεί ότι ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός σημαίνει χρήση λιγότερης και όχι περισσότερης ενέργειας (Θεωδοροπουλος, 2013). Ο Μίσσιος (2013) σημειώνει «ο μόνος δρόμος, η τελευταία έξοδος προς την ελευθερία του ανθρώπου και του πλανήτη είναι η ολιστική οικολογική φιλοσοφία, σκέψη, πράξη συμπεριφορά. [...]. Η οικολογία είναι μια επανάσταση αυτογνωσίας, μια επανάσταση ανθρώπινης συνείδησης ώστε να επανασυνδέσουμε τη λογική με τις αισθήσεις, να απελευθερώσουμε τη συμπαντική μας ιδιαιτερότητα, να αναγνωρίσουμε τη διαφορετικότητα, την αυταξία και την αναγκαιότητα του συνόλου της ζωής ένας δρόμος στην αναζήτηση της χαράς αντί της αγωνίας».

Για αυτό η θέση της αποανάπτυξης, λοιπόν υποστηρίζει ότι πρέπει να επαναξιολογήσουμε τα πράγματα, όχι στηριζόμενοι στο ποσοτικό, αλλά στο να ξαναβρούμε το νόημα του μέτρου (Latouche, 2008) και η οικολογική κρίση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια ευκαιρία για να διαμορφώσουμε το μέλλον μας (Fourier, 2008). Στις αρχές του 2000 οι ερωτήσεις για τις κλιματικές αλλαγές φαίνεται ότι έχουν αρχίσει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψιν (Flipo, 2008), η περιβαλλοντική συνείδηση

των φτωχών και των γηγενών πληθυσμών αυξάνεται, αφού ακτιβιστές και κοινότητες στην πρώτη γραμμή εμπορευματοποίησης αγαθών και φυσικών πόρων κατορθώνουν να σταματήσουν την εξόρυξη ορυκτών ή την καταστροφή των φυσικών πόρων Martinez-Alier (2013). Ο καπιταλισμός επιβάλλεται να ξεπεραστεί, αν θέλουμε να μην καταρρεύσει η υλική βάση της ύπαρξης των μελλοντικών γενεών του ανθρώπινων κοινοτήτων στο πλαίσιο ενός πεπερασμένου και έτοιμου να καταρρεύσει πλανήτη (Κολέμπας και Μπίλλας, 2013). Όπως τονίζει ο Kallis (2011), αν θέλουμε να μείνουμε σε μια κοινωνία εντός οικολογικών ορίων, χρειάζονται ακόμα περισσότερες υποδομές ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, καθώς και μια καινούργια κουλτούρα της εγκράτειας, μιας εγκράτειας η οποία, όπως σημειώνει ο Francesco Gesualdi (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008) θα συνοψίζεται στη μείωση, στην επαναχρησιμοποίηση, στην επισκευή, στην ανακύκλωση και στην επιβράδυνση. Ακόμα, το πρόταγμα της αποανάπτυξης αποτελεί ένα κάλεσμα για άρνηση κατασκευής συστηματικών αντικειμένων μιας χρήσης, πηγή σπατάλης και πληθωρισμού αποβλήτων, και καλεί την παραγωγή προϊόντων με μεγάλη αντοχή και διάρκεια (Latouche, 2008). Τα προϊόντα πρέπει να κατασκευάζονται από ανανεώσιμα υλικά, να επαναδιορθώνονται μέχρι να καταστραφούν τελείως και αν τελικώς δεν μπορούν να ανακυκλώνονται, αφού η ανακύκλωση θα μας επέτρεπε να εξοικονομήσουμε 95% της ενέργειας στην περίπτωση του αλουμινίου, 75% του χαλκού και 60% του χάλυβα, ενώ σε ορισμένα χαλυβουργεία το νερό καθορίζεται και επαναχρησιμοποιείται 16 φορές, δηλαδή ανάγκες 200 εκατομμυρίων λίτρων καλύπτονται με 13 εκατομμύρια (Latouche, 2008).

Πέραν από την ενεργειακή αυτοπαραγωγή που επιβάλλεται και τη δημιουργία μιας νέας κουλτούρας εγκράτειας, η μετάβαση σε ανανεώσιμες-νέες πηγές ενέργειας, η μετάβαση σε οικο-προϊόντα ή οικο-τεχνολογίες, προϋποθέτουν ένα ισχυρό επιχείρημα επανεντοπισμού (βλ. ενότητα 3.2.3.3), προσαρμοσμένο στις τοπικές εγκαταστάσεις και χρήσεις, αφού με το τέλος του πετρελαίου η τοπικοποίηση θα γίνει αναγκαιότητα (Latouche, 2008). Όπως επεξηγεί ο Lester Brown (όπως αναφέρεται στο Latouche, 2008), καταγράφει εννέα παραγωγικούς τομείς μιας οικονομίας που θα ήταν θεμελιωμένη στις ανανεώσιμες πηγές: την κατασκευή ανεμογεννητριών, την κατασκευή αντίστοιχων τουρμπίνων, την παραγωγή φωτοβολταϊκών κυττάρων τη βιομηχανία του ποδηλάτου, την παραγωγή υδρογόνου, την παραγωγή αντίστοιχων κινητήρων, την κατασκευή μετρό ελαφρού τύπου, τη βιολογική γεωργία και την αναδάσωση.

Η αποανάπτυξη λοιπόν, δεν είναι ένα αφελές κάλεσμα για επιστροφή σε ένα βουκολικό παρελθόν το οποίο δεν υπήρξε ποτέ, αλλά προτείνει ένα ριζοσπαστικό πολιτικό οικολογικό πρόγραμμα ενός εναλλακτικού οικολογικού μέλλοντος, απλό και λιτό στη βάση συνειδητής επιλογής μέσα στην κοιλιά του κτήνους (Kallis, 2011). Είναι μια επανάσταση της ανθρώπινης συνείδησης (Μίσσιος, 2013) που τονίζει την αναγκαία μείωση του οικολογικού αποτυπώματος που συνεπάγεται μιας αλλαγής μεγέθους του τρόπου ζωής μας, μέσα από μια αλλαγή των κατασκευασμένων πολιτισμικών και ιστορικών αναγκών μας (Latouche, 2008). Το πρόβλημα δεν είναι το μέσο από το οποίο θα παίρνουμε ενέργεια στο μέλλον, αλλά μια ποιοτικά και ποσοτικά ριζικά διαφορετική κοινωνία, η οποία θα έχει βρει τρόπους να ζει με πολύ λιγότερα, δηλαδή με αυτά που σήμερα μπορεί να διασφαλίσουν οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. (Καλλής, 2013). Χρειάζεται τοπική παραγωγή βιολογικών τροφίμων και κέντρα λιανικής πώλησης (Kallis, 2011), καθώς και μια καινούργια τέχνη κατανάλωσης, μιας εγκράτειας των πολιτών που θα αποτελέσει παράδειγμα και παρότρυνση για συλλογικότητα, μια ενεργειακή εγκράτεια για το δρόμο της αυτονομίας (Latouche, 2008).

Η επίτευξη της αληθινής βιωσιμότητας και ειδικότερα της αποφυγής της διαταραχής του κλίματος δεν είναι πλέον κυρίως επιστημονικό ή τεχνολογικό, αλλά πολιτισμικό και κοινωνικό (Hamilton, 2009), το τελευταίο χρέος του σύγχρονου ανθρώπου που οφείλει αρχικά στον εαυτό του, στα φυτά, στα ζώα, στα ποτάμια, στα δάση, τα βουνά, όλα αυτά τα οποία τον οδήγησαν στο να τον κάνουν αυτό που είναι· ένα χρέος να ξαναδώσουμε στη φύση αυτά που τις αφαιρέσαμε (Latouche, 2008). Ίσως η κύρια συμβολή του κινήματος της αποανάπτυξης στις περιβαλλοντικές πολιτικές και συζητήσεις είναι ότι μέσα από την έμφαση που δίνει στη «διαφυγή από την οικονομία», παρέχει τόσο εννοιολογικές όσο και πρακτικές στρατηγικές για την αμφισβήτηση της οικονομίας της ανάπτυξης, καλώντας τον άνθρωπο να ξανασκεφτεί τις οικονομικές πρακτικές με όρους δημοκρατικών επιλογών και δράσεων με την ιδιότητα του πολίτη (Fourier, 2008).

Συμπερασματικά, η στάση της αποανάπτυξης στο ζήτημα του ενεργειακού ανεφοδιασμού της κοινωνίας είναι η αλλαγή του ενεργειακού μοντέλου της εκμετάλλευσης των ορυκτών καυσίμων και η εγκαθίδρυση συστημάτων με πλήρως ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Φυσικά, για του υποστηρικτές του κινήματος, η θέσπιση ενός νέου ενεργειακού μοντέλου δεν αρκεί. Απαιτείται ταυτόχρονα μια εθελούσια απλότητα, μια εγκατάλειψη του υπέρμετρου καταναλωτισμού και μια μετάβαση σε πιο

ανθεκτικά οικο-προϊόντα. Πυλώνες και άξονες που θα οδηγήσουν σε μια κουλτούρα μείωσης, επαναχρησιμοποίησης, ανακύκλωσης, αποκατάστασης, επιβράδυνσης, απάρνησης κ.λπ.

3.2.5: Εκδημοκρατισμός των κοινωνιών μέσω άμεσης δημοκρατίας & αυτονομίας

Η σημερινή κρίση λοιπόν δεν είναι μόνο περιβαλλοντική ή χρηματοοικονομική, αλλά ταυτόχρονα κοινωνική, αξιακή, ηθική, πολιτική και πολιτισμική. Τα ιδανικά της οικονομικής ανάπτυξης και της πολιτικής δημοκρατίας αποτυγχάνουν και μειώνουν την έκκληση τους ενόψει των πολλαπλών κρίσεων που αντιμετωπίζουν οι σημερινές κοινωνίες (Johanisova και Wolf, 2012). Ο εκφυλισμός της δημοκρατίας λοιπόν αποτελεί σήμερα μία σημαντική παράμετρος του παγκόσμιου ιστού και ο λόγος ο οποίος το κίνημα της αποανάπτυξης αυτοαποκαλείται πρώτα ως ανθρωπιστικό και έπειτα ως οικολογικό (Fourier, 2008). Η αποανάπτυξη λοιπόν είναι ένα ζήτημα κοινωνικής δικαιοσύνης (Latouche, όπως αναφέρεται στο Fourier, 2008) μια αντίδραση στην έλλειψη δημοκρατικών διαβουλεύσεων πάνω στην οικονομική ανάπτυξη και την τεχνολογική καινοτομία, έχοντας ως συγγραφείς-κλειδιά τους Ivan Illich, Jacques Ellul, Κορνήλιος Καστοριάδης και Serge Latouche (Demariak.ά., 2013). Ειδικά, η ριζοσπαστική κριτική του Καστοριάδη στο καπιταλιστικό σύστημα της μεγέθυνσης, της ανάπτυξης και στη δομή των σύγχρονων δομών, αποτελεί τον πυλώνα των υποστηρικτών της αποανάπτυξης για την θέσπιση αυτόνομων και αυτό-θεσπισμένων κοινωνιών. Για τον Καστοριάδη, όπως και τους υποστηρικτές της αποανάπτυξης μια κοινωνία που θα βασίζεται στις ιδέες της άμεσης δημοκρατίας και της αυτονομίας δεν είναι ουτοπική (Bonaiuti, 2012).

Για τον Καστοριάδη (2012), η λέξη δημοκρατία είναι η εξουσία του λαού. Βάση αυτού σημειώνει: «επομένως, είναι επαίσχυντη υποκρισία να λέμε σήμερα ότι υπάρχει κάποια χώρα σε αυτόν τον πλανήτη όπου ο λαός έχει την εξουσία. [...] Κανείς πολιτικός φιλόσοφος του παρελθόντος, άξιος να αποκαλείται έτσι, δε θα διανοείτο ποτέ να ονομάσει αυτά τα συστήματα δημοκρατία. Αμέσως θα είχε εντοπίσει ότι υπάρχει σε αυτά μια ολιγαρχία υποχρεωμένη να δεχθεί κάποια όρια στην εξουσία της, αφήνοντας μερικές ελευθερίες στον πολίτη»! Παρομοίως ο Γκρέι (1999), υποστηρίζει ότι υπάρχουν σήμερα ελάχιστοι αποτελεσματικοί θεσμοί παγκόσμιας οικονομικής διακυβέρνησης, και κανένας που να είναι έστω και στον ελάχιστο δημοκρατικός, ενώ ο Bonaiuti (2012), εστιάζει στο γεγονός ότι καθώς η οικονομία και το μέγεθός της

(κλίμακα) μεγαλώνει, οι κοινωνικοί δεσμοί διαλύονται και οι πολίτες μεταμορφώνονται σε καταναλωτικά όντα, όπου η δημοκρατική εξουσία περιορίζεται από την ολοένα και αυξανόμενη σημασία που έχουν οι αποφάσεις της αγοράς· για αυτό παρατηρούμε σήμερα περισσότερο από ποτέ τις μεθόδους που αφορούν στην παραγωγή κοινών αγαθών και πλούτου, να ξεφεύγουν από τον έλεγχο των πολιτών. Με λίγα λόγια ζούμε σε ένα σύστημα γραφειοκρατικού καπιταλισμού με πολιτικά καθεστώτα φιλελεύθερων ολιγαρχιών, όπου θεωρούμε τους εαυτούς μας ελεύθερους, πιστεύοντας ότι ψηφίζουμε μία φορά την τετραετία, ενώ όλες οι αποφάσεις που παίρνονται σήμερα έχουν κρυφά αίτια κι οι πραγματικές διαδικασίες μέσω των οποίων έχουν ληφθεί δεν τίθενται ποτέ στην κρίση του λαού (Καστοριάδης, 2012). Μάλιστα, σύμφωνα με την έννοια του ριζοσπαστικού μονοπωλίου που εισήγαγε ο Illich, αν και οι νέες τεχνικές μπορεί να φαίνεται ότι διευρύνουν το φάσμα των επιλογών και των ελευθεριών μας, καταλήγουν στο να τις μειώνουν, περιορίζοντας στην πραγματικότητα τη δυνατότητα μας να επιλέξουμε άλλες νέες, πιο απλές τεχνικές (Demaria κ.ά., 2013). Για αυτό αναρωτιέται ο Καστοριάδης (2012) ως προς τις ασυμμετρίες των σχέσεων της εξουσίας: «Πως να εγγυηθεί κανείς την ευρύτερη δυνατή συμμετοχή η οποία παρά την ανισότητα θα επιτρέπει τη σταδιακή δημιουργία συνθηκών μεγαλύτερης δικαιοσύνης;» Εάν λοιπόν τα θεμέλια της καπιταλιστικής μεγέθυνσης είναι ο ατέρμονος κύκλος δημιουργίας και ανταπόκρισης αναγκών, είναι γεγονός ότι το δικαίωμα να καθορίζουμε οι ίδιοι για το εαυτό μας δεν υφίσταται, αφού πέρα από ένα όριο παραγωγισμού και καταναλωτισμού η ματαίωση ξεπερνά την ικανοποίηση (Ντέριου, 2016).

Ο ψυχαναλυτής Μπρούνο Μπέτελχαϊμ (όπως αναφέρεται στο Ντέριου, 2016), αναδεικνύει την αδυναμία του σύγχρονου ανθρώπου να επιλέξει ανάμεσα στην ελευθερία του και τις υλικές ανέσεις που προσφέρει η μοντέρνα καταναλωτική κοινωνία. Χαρακτηριστικά σημειώνει: «Κανείς δεν εύχεται να χάσει την ελευθερία του. Ωστόσο, το ζήτημα είναι πολύ πιο σύνθετο όταν η απόφαση εξαρτάται από τα πόσα υπάρχοντα δέχομαι να διακινδυνεύσω για να παραμείνω ελεύθερος και πόσο ριζικά θα πρέπει να αλλάξω τις συνθήκες διαβίωσής μου για να διατηρήσω την αυτονομία». Σύμφωνα με τον Ντέριου (2016), οι στοχασμοί του Μπέτελχαϊμ καταδεικνύουν μια βασική λειτουργία της καπιταλιστικής και καταναλωτικής κουλτούρας, παράγοντας ένα δεκτικό κοινό που σταδιακά περιλαμβάνει την αποδοχή προτύπων συμπεριφοράς και κοινωνικών νοημάτων που έχουν ως βάση τον υλισμό. Ο Illich (1973) απέδειξε ότι μετά από ένα συγκεκριμένο όριο, η τεχνολογία δε μπορεί πια να ελεγχθεί από τους

ανθρώπους και ότι μόνο όταν περιοριστεί το τεχνολογικό σύστημα κάτω από ένα δεδομένο πολυδιάστατο όριο μπορεί ο άνθρωπος να δημιουργήσει την πραγματική δημοκρατία εφικτή (Demaria κ.ά., 2013). Ο Ντέριου, (2016) σημειώνει «Για αυτό η σύγχρονη κοινωνία απειλεί την αυτονομία μέσα από τον εθισμό και την εξάρτηση από αγαθά και ανέσεις, μειώνοντας την πιθανότητα δράσης και δημιουργίας επιβάλλοντας συνθήκες αγοράς και περιορίζοντας την προσωπική μας ικανότητα να λαμβάνουμε αποφάσεις» (Ντέριου, 2016). Το κίνημα της αποανάπτυξης αναγνωρίζει τον κίνδυνο του να σκεφτόμαστε «προσανατολισμένοι στους σκοπούς», όπου η αντίληψη μιας κρίσης παράγει μια «πολιτική επιταγή» που παραγκωνίζει τη δημοκρατική συζήτηση και μας καλεί όλους να ενεργήσουμε με συντονισμένο τρόπο (Fourier 2008). Μια εμπειριστατωμένη κριτική του συστήματος, παράλληλα με μια σκιαγράφηση ενός οράματος για το μέλλον, μπορούν να συνδιαμορφώσουν ένα διπλό κοινό αίτημα: κοινωνική δικαιοσύνη για όσα διαπράχθηκαν στο παρελθόν, και συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων που θα ορίσουν τις προτεραιότητες της κοινωνίας για το μέλλον. (Καλλής και Πετρίδης, 2013). Η αποανάπτυξη προσφέρει μια τέτοια κατεύθυνση, μια εναλλακτική που θα μπορούσαμε να επιλέξουμε σήμερα για να παραμείνουμε σε θέση να μπορούμε να διαμορφώσουμε συλλογικά και δημοκρατικά το μέλλον μας εν όψει μιας οικολογικής υποβάθμισης, αφού όσο περισσότερο περιμένουμε, τόσο σκληρότερο μπορεί να είναι το σοκ που θα μας επιβληθεί από τα φυσικά όρια της γης και τόσο υψηλότερος ο κίνδυνος να προκύψουν οικολογικηρωτικές λύσεις. (Fourier 2008). Φυσικά, οι κυριότεροι παράγοντες, σύμφωνα με τον Καστοριάδη (2012) που θα μπορούσαν να σταθούν εμπόδιο είναι πρώτον, η κατακερμάτιση της κοινωνικοποίησης από τη σημερινή πόλη, όπου οι άνθρωποι αδιαφορούν πλήρως ο ένας για τον άλλον και δεύτερον, η στροφή που επιτεύχθηκε προς τον καταναλωτισμό ως αντισταθμιστικός παράγοντας του κενού νοήματος της σύγχρονης ζωής, αφού η θρησκεία δεν αποτελεί πλέον κεντρικό ρόλο στη θέσπιση του κοινωνικού ιστού.

Ο Bonaiuti (2012) τονίζει ότι για να αποφευχθεί μιας μορφή πράσινου ολοκληρωτισμού επιβάλλεται αφενός η δημιουργία κοινωνιών μικρότερης κλίμακας και αφετέρου μια ενεργή συνειδητοποίηση του σημερινού φαντασιακού, αφού τα όρια των φυσικών πόρων του πλανήτη που έχουν εξαντληθεί. Αυτή η αλλαγή του σημερινού φαντασιακού μπορεί να πραγματοποιηθεί με την έρευνα της Muraca (2012), η οποία εξετάζοντας το δρόμο προς μια κοινωνία δημοκρατικής αποανάπτυξης, συσχετισμένη με την έννοια της δικαιοσύνης και της καλής ζωής οδηγείται στο συμπέρασμα ότι πέρα

από ένα όριο η οικονομική ανάπτυξη δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση, ενώ ταυτόχρονα το κίνημα της αποανάπτυξης λαμβάνει πιο σοβαρά τις δυνατότητες των πολιτών, εστιάζοντας στην ποιότητα ζωής ως βασικό στόχο και πυλώνα του κινήματος. Παράλληλα, ο Deriu (2012) ασχολείται με τις δημοκρατικές παραδόσεις, θεωρώντας ότι η ιδέα της αποανάπτυξης δε μπορεί να εξηγηθεί ως μια γραμμική παλινδρόμηση, αλλά ως μια διαδικασία που αναμιγνύει μορφές καινοτομίας σε όλους τους τομείς, με πιο ελπιδοφόρα μονοπάτια τις συμβουλευτικές συνελεύσεις, τις συμμετοχικές και συνεργατικές πρακτικές, την αναθεώρηση της παιδείας και των διαδικαστικών δικαιωμάτων, το σεβασμό προς τις ανθρώπινες και μη μελλοντικές γενεές, θεσπίζοντας αρένες όπου όλοι οι πολίτες έχουν δικαίωμα λόγου. Ακόμα, οι Johannisova και Wolf (2012), θεωρούν ότι το αντίδοτο στην πολιτική δημοκρατία, και τις προσπάθειές της για έλεγχο ισχύος στον δημόσιο τομέα, αποτελεί η οικονομική δημοκρατία, την οποία ορίζουν ως ένα σύστημα ελέγχου και εξισορρόπησης της οικονομικής ισχύος και υποστήριξης των πολιτών να συμμετέχουν ενεργά στην οικονομία ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση, τη φυλή, το φύλο κ.λπ. Η απελευθέρωση των σημερινών κανονισμών λειτουργίας για την αναθεώρηση της ελεύθερης αγοράς, οι κοινές συνεργατικές προσεγγίσεις των επιχειρήσεων, η ανάκτηση των κοινών, η ανακατανομή του εισοδήματος και του κεφαλαίου, οι διαδικασίες δημιουργίας χρήματος, όπως τα κοινοτικά νομίσματα (βλ. ενότητα 4.1.3) ως μια αντιδιαστολή της οικονομικής δύναμης των τραπεζών και τέλος οι μικρές κλίμακας παραγωγής και συντήρησης αποτελούν τις βάσεις για μια κοινωνία αποανάπτυξης (Johannisova και Wolf, 2012; Cattaneo κ.ά., 2012). Επιπροσθέτως, ο Ott (2012) σημειώνει ότι θα πρέπει να υιοθετηθεί μια κριτική της αύξησης του Α.Ε.Π., μια έννοια ισχυρής βιωσιμότητας και μια αναζωογόνηση του πολιτισμού-κουλτούρας με προσανατολισμό στον περαιτέρω εκδημοκρατισμό, ο οποίος όμως θα λαμβάνει υπόψη τον πυρήνα του πολιτικού συστήματος, τις ενδιάμεσες ζώνες και φυσικά την κοινωνία των πολιτών. Ο Romano (2012) από την άλλη, θεωρεί ότι η υπάρχουσα δομή και σχέση της αποανάπτυξης με τη δημοκρατία είναι προβληματική, αφού επικαλείται τη διάδοση της εθελούσιας απλότητας, η οποία και θεωρεί ότι μια δημοκρατική κοινωνία αποανάπτυξης προϋποθέτει την αφαίρεση του δυτικού προτύπου που αποδίδεται στην προσωπική υποκειμενικότητα, καθώς και περισσότερο περιθώρια συλλογικών οραματισμών εντός των τοπικών κοινοτήτων.

Παρουσιάστηκε αυτή η επέλαση της ασημαντότητας, της κενής νοηματοδότησης του σήμερα (Καστοριάδης, 2012) που προκαλεί τεράστια φθορά στον

ανθρωπολογικό χαρακτήρα του ανθρώπου, (βλ. υποενότητα 3.1 και 3.2.5) συνδυάζεται με τα εξωτερικά όρια του συστήματος, το περιβάλλον (βλ. υποενότητα 3.1 και 3.2.4), δημιουργώντας, τον αποδημοκρατισμό των κοινωνιών και κατά συνέπεια τον εκφυλισμό θεσμών και αξιών. Η σύγχρονη κοινωνία, λοιπόν, απειλεί την ατομική αυτονομία μέσα από τον εθισμό και την εξάρτηση από αγαθά και υπηρεσίες (Ντέριου, 2016), και για το λόγο αυτό, η αποανάπτυξη δεν παρουσιάζεται ως μια οικολογική προσταγή (αν και μπορεί να περιλαμβάνει και αυτό), αλλά ως μια ευκαιρία για να ξεκινήσει ένας διάλογος και ο άνθρωπος να επανοικειοποιηθεί αποφάσεις για την οργάνωση των οικονομικών και κοινωνικών του δραστηριοτήτων (Fourier, 2008). Η θέσμιση μιας αυτόνομης κοινωνίας που αυτοκυβερνάται με άμεσους δημοκρατικούς τρόπους αποτελεί την απάντηση του Καστοριάδη και των υποστηρικτών της αποανάπτυξης.

Ο Καστοριάδης ορίζει την αυτονομία ως την ικανότητα να θέτουμε ανεξάρτητα και συνειδητά νόμους και κανόνες στους εαυτούς μας (Ντέριου, 2016) και η άμεση δημοκρατία αποτελεί μια μορφή λαϊκής κυριαρχίας στην οποία οι πολίτες συμμετέχουν άμεσα, συνεχώς και χωρίς διαμεσολάβηση στα καθήκοντα της κυβέρνησης (Ζωγράφος, 2016). «Η αυτοσχετικοποίηση της κοινωνίας, η αποστασιοποίηση και η κριτική του θεσμισμένου, είναι η πρώτη ανάδυση της αυτονομίας, η πρώτη ρωγμή του φαντασιακού (βλ. υποενότητα 3.2.2) (Καστοριάδης, 2012). Υπάρχει μια μόνο μορφή δημοκρατίας στο πολιτικό επίπεδο, δηλαδή η άμεση άσκηση της κυριαρχίας από τον ίδιο τον λαό, μιας μορφή κοινωνικής θέσμισης που αρνείται οποιαδήποτε αρχής και καθιερώνει τη ίση κατανομή της πολιτικής δύναμης μεταξύ όλων των πολιτών (Φωτόπουλος, 2008). «Η δημοκρατία δεν είναι θεσμικό μοντέλο με καθορισμένη μορφή, αλλά κυρίως η ρητή αναστοχαστική θέσμιση της κοινωνίας. Ένας χώρος γνώμης στον οποίο όλοι μπορούν να συμμετάσχουν... γνώση και συμμετοχή όλων στη θέσπιση του νόμου» (Καστοριάδης, 2012). Σύμφωνα με τον Ζωγράφο (2016), η αποανάπτυξη σχετίζεται με την άμεση δημοκρατία σε δύο τομείς, αφενός στη δημοκρατική διακυβέρνηση μιας μελλοντικής κοινωνίας α-μεγέθυνσης, και αφετέρου στις μορφές δημοκρατικής πολιτικής προς έναν αποαναπτυξιακό μετασχηματισμό.

Ο Illich με την έννοια του ριζικού μονοπωλίου έδειξε ότι όταν ο αποκλειστικός έλεγχος στην κάλυψη μιας ανάγκης προέρχεται από βιομηχανικές διαδικασίες παραγωγής, δηλαδή επιβάλλει την κατανάλωση, τότε περιορίζεται η αυτονομία και η αυτοδιάθεση που έχει ως άμεσο αποτέλεσμα την απώλεια πρακτικών δεξιοτήτων

(Ντέριου, 2016). Επί τούτου ο Μπέτελχαϊμ σημειώνει: «Η επιστημονική και τεχνική πρόοδος το έχει απαλλάξει από το να πρέπει να λύνει τόσα πολλά προβλήματα, τα οποία κάποτε έπρεπε να λύνει μόνος ώστε να καταφέρει να επιβιώσει. Επιπλέον, οι σύγχρονοι ορίζοντες προσφέρουν πολλές περισσότερες επιλογές από παλιότερα. Επομένως, υπάρχει μικρότερη ανάγκη δημιουργίας αυτονομίας, επειδή μπορεί να επιβιώσει χωρίς αυτή και περισσότερη ανάγκη για την αυτονομία, εάν προτιμά να μην παίρνουν άλλοι αποφάσεις στη θέση του. Όσο λιγότερες σημαντικές αποφάσεις χρειάζεται να πάρει για την επιβίωσή του, τόσο λιγότερο μπορεί να νιώσει την ανάγκη ή την τάση να αναπτύξει τις δεξιότητες του όσον αφορά στην λήψη αποφάσεων» (όπως αναφέρεται στο Ντέριου, 2016). Καταλαβαίνουμε ότι η αποανάπτυξη με την αυτονομία έχουν βαθιά ριζωμένες σχέσεις, αφού είναι δύσκολο να υπάρξει οποιαδήποτε μορφή αυτοκυβέρνησης ή αυτορύθμισης χωρίς την αμφισβήτηση των κεντρικών αξιών της οικονομικής μεγέθυνσης, δηλαδή την αποαποικιοποίηση του φαντασιακού (βλ. ενότητα 3.2.1) (Ντέριου, 2016). Η κοινωνία επιβάλλεται να ορίσει την ταυτότητά της, την άρθρωσή της, τον κόσμο της, τις σχέσεις της με αυτόν και τα αντικείμενα που περιέχει, τις ανάγκες και τις επιθυμίες της (Καστοριάδης, 2012). Οφείλει να αποτελέσει ένα ταξίδι ολοκλήρωσης για την αποκατάσταση της αυτονομίας, καθώς και της διαδικασίας της απελευθέρωσης από την εξάρτηση από αλλοτριωτικά και ετερόνομα συστήματα. Ένας πολιτικός στόχος σε νέα κοινωνικά φαντασιακά και νοήματα μέσω από μια πρόταση αυτοπεριορισμού, η οποία επιδιώκεται συνειδητά και οργανώνεται δημοκρατικά, αναδεικνύοντας τα ιδανικά της αυτονομίας, της απλότητας, της ευτυχίας κ.λπ. (Ντέριου, 2016). Μια ριζοσπαστική μορφή δημοκρατίας, που βασίζεται στην αρχή της πολιτικής ισότητας, έχοντας ως βασικό θεσμό τις διαβουλευτικές συνελεύσεις επιτρέποντας τους πολίτες να ελέγχουν τις αποφάσεις τους που θα κρίνουν το μέλλον του (Ζωγράφος, 2016).

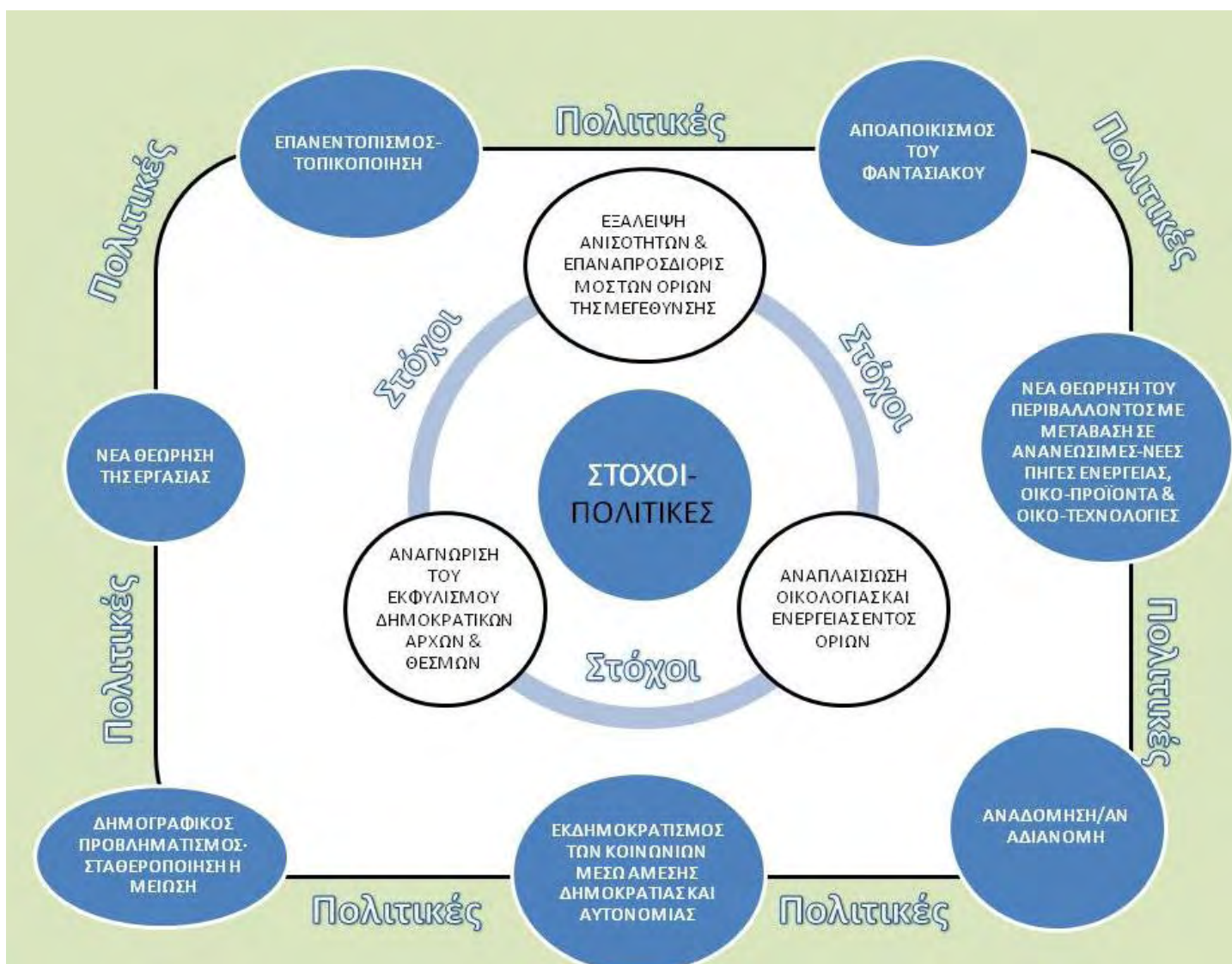
Η Ariès (2005, όπως αναφέρεται στο Fourier, 2008) επιμένει ότι η αποανάπτυξη δεν είναι μια «επιβαλλόμενη επιλογή» εν όψει μιας καταστροφικής περιβαλλοντικής κρίσης, αλλά μια επιλογή που οι υπερασπιστές της θα έκαναν ακόμα και χωρίς την επερχόμενη οικολογική κρίση, «απλά για να είναι άνθρωποι», ώστε να οικειοποιηθούν ένα πρόταγμα κοινωνικής και ατομικής αυτονομίας, ώστε να αποφασίσουν να εκθρονίσουν την οικονομία και την παραγωγή από την κυρίαρχη θέση που τις τοποθέτησε ο καπιταλισμός. (Καστοριάδης, 2012). Η ελευθερία είναι η πραγματική συμμετοχή στη λειτουργία και τις ενέργειες των πολιτικών αρχών, όπως όριζε τον

πολίτη ο Αριστοτέλης, ικανό να κυβερνήσει και να κυβερνηθεί (Καστοριάδης, 2012). Όπως τονίζει και ο Καστοριάδης (όπως αναφέρεται στο Παυλίδης, 2015) μια αυτόνομη κοινωνία δε συνεπάγεται μόνο αυτοδιαχείριση, αυτοδιοίκηση, αυτοθέσμιση, αλλά μια διαφορετική κουλτούρα και έναν άλλο προσανατολισμό της ανθρώπινης ζωής. Έτσι, πρώτο βήμα αποτελεί η ενεργοποίηση του αθηναϊκού προτύπου άμεσης δημοκρατίας, μέσω της ιδιότητας του ενεργού πολίτη έτοιμου να κυβερνήσει και να κυβερνηθεί, ένας ιδανικός τρόπος για την εισαγωγή ενός διαφορετικού πολιτικού γίνεσθαι, μιας διαφορετικής πολιτικής νόρμας. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο δρόμος προς τον σχηματισμό μιας κοινωνίας αποανάπτυξης που παρουσιάζεται στην παρούσα ενότητα και διπλωματική, εστιάζει και έχει ως βασικούς άξονες και πυλώνες τη γενική αρχή της αυτονομίας και το ιδανικό της άμεσης δημοκρατίας. Παρόλα αυτά δε μπορούμε να υιοθετήσουμε την άποψη ότι μια άμεση δημοκρατική κοινωνία θα επιλέξει μια κοινωνία αποανάπτυξης. Εκ κατακλείδι, το να έχεις ένα πρόταγμα ατομικής αυτονομίας σημαίνει να μην περιμένεις ότι το νόημα της ζωής σου ή του θανάτου σου –εάν υπάρχει κάποιο- θα σου παρέχεται από κάποιο άλλο άτομο ή θεσμό (Καστοριάδης, 2012).

Ανακεφαλαίωση

Όπως είδαμε στο υπάρχον κεφάλαιο, σκοπός του κινήματος της αποανάπτυξης είναι να πυροδοτήσει μια συζήτηση, να ακουστούν άλλες φωνές, να ανοιχθούν νέοι δρόμοι (Latouche, 2013) σχετικά με την διάγνωση και την πρόγνωση της κοινωνίας μας, μια προσπάθεια για την επαναπολιτικοποίηση της συζήτησης σχετικά με τον αναγκαίο κοινωνικό-οικολογικό μετασχηματισμό (Demaria κ.ά., 2013). Οι υποστηρικτές του κινήματος αντιλαμβάνοντας το τρίπτυχο οικονομία-κοινωνία-περιβάλλον, και έχοντας το μοτίβο του Bookchin ότι «αν δεν πράξουμε το ακατόρθωτο, θα έρθουμε αντιμέτωποι με το αδιανόητο», βρίσκονται αντιμέτωποι σε έναν αγώνα αξιών ενάντια στις διαστάσεις της οικονομικής θρησκείας του καπιταλιστικού συστήματος που επηρεάζει, διαμορφώνει και διαβρώνει το σύγχρονο χαρακτήρα του ανθρώπου, εξαντλώντας παράλληλα τους πόρους του πλανήτη.

Στο σχήμα 3.11 φαίνονται οι τρεις αλληλεκφραζόμενοι στόχοι και οι αλληλένδετες επιμέρους πολιτικές του κινήματος .

Σχήμα 3.11: Στόχοι και πολιτικές του κινήματος (Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Κεφάλαιο 4: Πρακτικές Εφαρμογές & Δράσεις

4.1: Η αποανάπτυξη σήμερα

Το κίνημα της αποανάπτυξης μπορεί να εμφανίστηκε πρόσφατα στο ακαδημαϊκό προσκήνιο, αλλά έχει τις ρίζες του σε διάφορες σκέψεις, δράσεις κινήματα και επιστημονικά πεδία. Οι Demaria κ.ά. (2013) σημειώνουν: «Η αποανάπτυξη αποκτά νόημα μόνον όταν λαμβάνονται υπόψη όλες οι πηγές της: όχι μόνο η οικολογία και τα βιο-οικονομικά, αλλά και το νόημα της ζωής και της ευημερίας, ο αντι-ωφελμισμός, η δικαιοσύνη και η δημοκρατία. Το να ληφθούν ανεξάρτητα μπορεί να οδηγήσει σε ελλειπείς και απλουστευτικές ερμηνείες θεμελιωδώς ασύμβατες με τις ιδέες του κινήματος της αποανάπτυξης. Η ευαισθησία για τη σπανιότητα των πόρων ή την καταστροφή των οικοσυστημάτων, αλλά όχι για την παγκόσμια δικαιοσύνη μπορεί να οδηγήσει σε απολυταρχικές αντικοινωνικές προτάσεις ξενοφοβικού χαρακτήρα. Η δικαιοσύνη χωρίς τη δημοκρατία μπορεί να οδηγήσει σε αυταρχικές λύσεις. Η βελτίωση της δημοκρατίας ή της δικαιοσύνης χωρίς να μας απασχολεί το νόημα της ζωής μπορεί να μας οδηγήσει σε τεχνοκεντρικές λύσεις κ.λπ.». Η αποανάπτυξη δεν περιορίζεται μόνο στην κριτική προς τη μεγέθυνση και τον καπιταλισμό, ούτε είναι μια διαρκής καθοδική πορεία, αλλά διαθέτει και μια εποικοδομητική πλευρά στην οποία υφίστανται τα φανταστικά έργα της φροντίδας, της απλότητας, της ευημερίας και γενικά των κοινών (Καλλής κ.ά., 2016). Σύμφωνα με τον Θεοδωρόπουλο (2013), οι στρατηγικές και οι πρωτοβουλίες του κινήματος της αποανάπτυξης προσφέρουν καθημερινές εναλλακτικές λύσεις στο φανταστικό της ανάπτυξης πέρα από την κρίση και την οικονομία της αγοράς.

Η αποανάπτυξη νοηματοδοτεί και προτείνει καινοτόμες ιδέες δημιουργίας καινούργιων κοινωνικών χώρων έξω από τον καπιταλισμό, όπως οικοκοινότητες, μοντέλα συστέγασης, νέες μορφές συνεταιριστικής παραγωγής και κατανάλωσης, ποικίλα συστήματα ανταλλαγής χωρίς την μεσολάβηση χρήματος, τοπικά νομίματα, ανταλλακτικές αγορές (Καλλής, 2013). Οι ιδέες και πρακτικές του κινήματος που βασίζονται σύμφωνα με τους Καλλής, Ντεμάρια και Ντ' Αλίζα (2016) σε πέντε κοινά χαρακτηριστικά: πρώτον, μια μετατόπιση από την παραγωγή με σκοπό την ανταλλαγή στην παραγωγή με σκοπό τη χρήση, δεύτερον, μια αντικατάσταση της μισθωτής εργασίας με την εθελοντική δράση, τρίτον, μια λογική αγαθών χωρίς αναζήτηση κέρδους, αλλά μέσω ανταλλαγής "δώρων" (αντι-ωφελμισμός), τέταρτον, τη μη ανάγκη

για συσσώρευση και άρα επεκτατικές πολιτικές και πέμπτον, είναι αποτέλεσμα διαδικασιών παραγωγής από κοινού.

Μέχρι στιγμής υποστηρίχθηκαν οι θεωρητικές βάσεις του κινήματος της αποανάπτυξης, αναλύοντας τις πνευματικές του ρίζες (βλ. κεφάλαιο 2) και τους στόχους-πολιτικές του (βλ. κεφάλαιο 3). Όπως διαπιστώθηκε κατά την πορεία της παρούσης έρευνας και όπως είναι λογικό, οι ιδέες του κινήματος της αποανάπτυξης έχουν οδηγήσει σε μια σειρά κοινωνικών δικτύων, πρωτοβουλιών, κοινωνικών ομάδων, περιοδικών, ινστιτούτων, συνεδρίων και πρακτικών εμπειριών (Bourke, 2012). Στην παρούσα ενότητα, θα αναδειχθούν οι πρακτικές εφαρμογές και οι ρόλοι τους στο αστικό και μη περιβάλλον, και στη συνέχεια θα αναφερθούν ζωντανά παραδείγματα που υποστηρίζουν και αναλύουν τις σχέσεις μεταξύ τέτοιων μικρών κοινωνιών που ενστερνίζονται τέτοιες πρακτικές, μείωσης της κατανάλωσης και της ευημερίας που έχει ανάγκη ο άνθρωπος για την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους. Παράλληλα, θα τονιστεί η δυνατότητα για συμβατότητα μεταξύ αυτών των πρακτικών και παραδειγμάτων, ούτως ώστε όλο και περισσότεροι δρώντες να συνειδητοποιήσουν τη σημασία του συνδυασμού σε τοπικό ή/και παγκόσμιο επίπεδο.

4.1.1: Επιστροφείς στη γη- Νεοαγρότες

Οι επιστροφείς στη γη ή αλλιώς νεοαγρότες είναι άνθρωποι χωρίς αγροτικό παρελθόν οι οποίοι μεταναστεύουν στην επαρχία για να υιοθετήσουν έναν ριζικά νέο τρόπο ζωής για την αναζήτηση μια απλούστερης, αυτάρκης, αυτόνομης και οικολογικής ζωής, κοντά στη φύση (Καλβάριο και Οτέρο, 2016). Ο στίχος "Gotto get back to the land, and set my soul free" (πρέπει να επιστρέψω στη γη και να αφήσω την ψυχή μου ελεύθερη) αποτέλεσε τον ύμνο του διάσημου τραγουδιστή και συνθέτη Joni Mitchell στο τραγούδι του με όνομα "Woodstock" (αναφέρεται στη Brown, 2011). Η κριτική που ασκούν οι νεοαγρότες στην κυρίαρχη υλιστική κουλτούρα που επικρατεί, στις σύγχρονες πρακτικές αγροτικής καλλιέργειας και στην παγκοσμιοποίηση των αγροτροφικών συστημάτων αποτελούν τη βάση μιας πολύμορφης στρατηγικής κοινωνικής και οικολογικής βιωσιμότητας προς ένα μέλλον αποανάπτυξης (Καλβάριο και Οτέρο, 2016).

Ο Henry David Thoreau αποτέλεσε τον πρώτο γνωστό συγγραφέα που έγραψε ένα εγχείρημα υπέρ της κατοικίας κοντά στη γη ως μέσο προσωπικής και πνευματικής ολοκλήρωσης, καθώς και ως εναλλακτική λύση για τις κοινωνικές και θρησκευτικές

συμβάσεις της εποχής τους (Taylor, 2005). Όπως επεξηγούν οι Καλβάριο και Οτέρο (2016), η επιστροφή στη γη δεν είναι κάτι καινούργιο αφού έχει αποτελέσει κλειδί στην κριτική που ασκήθηκε στην ορθολογική αφαίρεση, την εμπορευματοποίηση της γης και της εργασίας, την ατομική αλλοτρίωση και τη διάρρηξη των κοινωνικών δεσμών από την έλευση του καπιταλισμού. Μάλιστα, το κίνημα των χίπηδων του 1968, καθώς και ο απόηχος της οξυνόμενης περιβαλλοντικής συνείδησης και των συζητήσεων για τα όρια της μεγέθυνσης μετά την ενεργειακή κρίση του 1970 αποτέλεσαν τον απόηχο σε μια άνοδο επιστροφών στη γη (Καλβάριο και Οτέρο, 2016).

Το κίνημα της επιστροφής στη γη προωθεί τις ιδέες της αυτονομίας, της δημιουργικότητας, της ελαστικότητας, της ατομικής πρωτοβουλίας, της ελευθερίας και δημιουργεί δίκτυα τοπικών αντιεξουσιών που αντιστέκονται και ανατρέπουν την ιδεολογική ηγεμονία του καπιταλισμού, επιτρέποντας έτσι να δούμε τα εγχειρήματά τους ως τρόπους οικοδόμησης των φαντασιακών μιας κοινωνίας αποανάπτυξης. Όπως όμως προειδοποιούν οι Καλβάριο και Οτέρο (2016), «η εκ νέου διεκδίκηση των κοινών αποτελεί βασικό σημείο αναφοράς τέτοιων κοινωνικών κινήματων που έχουν ως βάση τη γη, το οποίο θα πρέπει να το δουν περισσότερο ως όραμα για το ξεπέρασμα των καπιταλιστικών σχέσεων της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και για την επανασύνδεση των κατοίκων με τη γη τους, παρά ως υπεράσπιση των προσωπικών του συμφερόντων».

4.1.2: Πολιτικές του βασικού και μέγιστου εισοδήματος

Οι πολιτικές του βασικού και μέγιστου εισοδήματος, τις οποίες υποστηρίζουν πολλοί οπαδοί της αποανάπτυξης, αποσκοπούν στην αναδιανομή του πλούτου και στην επίτευξη της οικονομικής ισότητας, ούτως ώστε να αντιμετωπιστεί η φτώχεια με τον πιο άμεσο τρόπο και να διασφαλιστεί το γεγονός ότι όλοι έχουν αρκετά (Αλεξάντερ, 2016).

Η κεντρική ιδέα του βασικού εισοδήματος ή αλλιώς κατώτατου ορίου εισοδήματος, επειδή υπάρχουν διάφορες ερμηνείες, είναι ότι κάθε άτομο που ζει μόνιμα σε μια χώρα θα λάμβανε από το κράτος μια περιοδική αμοιβή, η οποία θα αρκούσε για να διασφαλίσουν τα ελάχιστα, αλλά αξιοπρεπή κριτήρια για οικονομική ασφάλεια, χωρίς όμως να προϋποθέτει καμία μορφή εργασίας (Hyndman and Simon, 2015· VanParijs, 2005). Όπως γίνεται αντιληπτό, οι επικριτές της συγκεκριμένης πολιτικής ήταν πολλοί, αλλά τα κοινωνικά οφέλη ενός συστήματος βασικού εισοδήματος θα εξάλειφαν την φτώχεια και την οικονομική ανασφάλεια, καθώς θα έδινε δικαιώματα ιδιοκτησίας, μεγαλύτερη δύναμη για αναζήτηση αξιοπρεπής εργασίας και όχι

εκμεταλλευτικές ή απάνθρωπες θέσεις εργασίας, απλώς και μόνο για να επιβιώσουν και γενικώς θα προωθούσε πιο δημοκρατικές και ισότιμες κοινωνίες από τις καπιταλιστικές (Αλεξάντερ, 2016).

Μερικοί οπαδοί της αποανάπτυξης θεωρούν ότι πρέπει να υφίσταται και μέγιστο- ανώτατο όριο εισοδήματος, το οποίο θα βοηθήσει στην αποφυγή δημιουργίας μια διαστρωματωμένης κοινωνίας πλούσιων και βασικών εισοδημάτων πολιτών. Η ιδέα και η πολιτική του μέγιστου εισοδήματος στηρίζεται επιστημονικά από την κοινωνιολογικές έρευνες που αναδεικνύουν ότι οι μεγάλες οικονομικές ανισότητες διαβρώνουν τον κοινωνικό ιστό και στις έρευνες ότι εφόσον κάποιες βασικές ανάγκες ικανοποιηθούν, οι περαιτέρω αυξήσεις συνεισφέρουν ελάχιστα στην ευημερία - ευτυχία (Αλεξάντερ, 2016).

4.1.3: Κοινοτικά νομίσματα

Παρά το γεγονός ότι οι πρώτες μορφές κοινοτικών νομισμάτων υφίστανται από τη δεκαετία του 1920, ο εξειδικευμένος θεωρητικός τομέας αναπτύχθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980, παράπλευρα με τις αυξανόμενες πρακτικές πειραματισμού (Amsterdam East City, 2015). Σύμφωνα με τον Ντίτμερ (2016), τα κοινοτικά νομίσματα αποτελούν μη συμβατικό χρήμα, τα οποία δημιουργούνται για διαφορετικούς σκοπούς και σήμερα οι πέντε πιο σύγχρονοι τύποι είναι το LETS, οι τράπεζες χρόνου, τα HOUR, τα νομίσματα αγορών αντιπραγματισμού και τα μετατρέψιμα τοπικά νομίσματα.

Η σχέση των κοινοτικών νομισμάτων με την αποανάπτυξη μπορεί να αξιολογηθεί από την οικοδόμηση κοινοτήτων, δηλαδή την αναβίωση τοπικών δικτύων, από την προώθηση εναλλακτικών αξιών, δηλαδή της αμφισβήτησης των κυριάρχων αξιών ως προς τη φυλή, φύλο, τάξη κ.λπ., από την οικοτοπικοποίηση, δηλαδή την οικολογικά και πολιτικά τοπικοποίηση παραγωγής - κατανάλωσης και τέλος από την διευκόλυνση του εναλλακτικού βιοπορισμού (Ντίτμερ, 2016). Αναντίρρητα, υφίστανται περιορισμοί και προβλήματα, όπως το πρόβλημα της υπέρβασης μεγάλης κλίμακας σε επίπεδο πρόσβασης ή κυκλοφορίας κοινοτικών νομισμάτων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την κρίση της Αργεντινής το 2001-2002, αλλά οι οπαδοί της αποανάπτυξης θεωρώντας ότι η μακροχρόνια κρίση του καπιταλισμού θα οδηγήσει μεγάλο πληθυσμό στην οικονομική απομόνωση, προτάσσουν ότι η δυνατότητα μικρότερων δικτύων με

κοινοτικά νομίσματα μπορεί να αποτελέσει μια λύση ωφέλιμη με δημοκρατικούς ορίζοντες (Ντίτμερ, 2016).

4.1.4: Αστική κηπουρική

Η αστική κηπουρική ή αστική γεωργία είναι μια πρακτική καλλιέργειας φυτών και αγροτικών προϊόντων στις πόλεις, ιδιαίτερα δημοφιλής στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής με παγκόσμια συμμετοχή άνω των 800 εκατομμυρίων ανθρώπων (Ανγκουελόφσκι, 2016). Ήδη περισσότερα από 3 δισεκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε αστικές περιοχές, ενώ με προβλέψεις των Ηνωμένων Εθνών, έως το 2030 τα 2/3 του παγκόσμιου πληθυσμού θα ζουν σε πόλεις, με την αστική γεωργία να αναμένεται να αποκτήσει μεγαλύτερη πολιτική επιφάνεια και συμμετοχή (Baudoïn and Drescher, 2008).

Η μείωση των εκπομπών ρύπων για την αντιμετώπιση του φαινομένου του θερμοκηπίου, η προώθηση της τοπικής παραγωγής τροφίμων, η ενίσχυση της ποιότητας του περιβάλλοντος φιλτράροντας τον αέρα και το νερό της βροχής, η πρασινοποίηση της γειτονιάς, η προώθηση της αλληλεπίδρασης ομάδων, η ανάπτυξη της τοπικής περηφάνιας, η παροχή χαλάρωσης και ψυχαγωγίας, η πρόληψη της διάβρωσης του εδάφους και η ενίσχυση των δεσμών μεταξύ των γειτόνων αποτελούν τους κυριότερους αναγνωρισμένους πολυάριθμους οφελών της αστικής κηπουρικής (Ανγκουελόφσκι, 2016; Baudoïn and Drescher, 2008). Κυριότερο όφελος αποτελεί η αντιμετώπιση ανισοτήτων σε κατοίκους με χαμηλό εισόδημα που βρίσκονται σε διατροφικές ερήμους, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το Λος Άντζελες στο οποίο δημιουργήθηκε κήπος 56 στρεμμάτων που πρόσφερε τρόφιμα σε πάνω από 350 φτωχές οικογένειες (Ανγκουελόφσκι, 2016).

Η αστική κηπουρική, αποτελώντας κοινοτική πρωτοβουλία και αναπτύσσοντας στενή σχέση με το κίνημα της αποανάπτυξης, αποσκοπεί αρχικά στην μείωση της εξάρτησης της παραγωγής τροφίμων που βασίζονται στο πετρέλαιο, έπειτα στην ανακύκλωση αποβλήτων μέσω φύτευσης αζωτοδεσμευτικών φυτών για τη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος και τέλος, στην επανασύνδεση των ατομικών ρηγμάτων των ανθρώπων που παρατηρούνται στις μεγαλουπόλεις, εφόσον ευνοούνται οι δια ζώσης σχέσεις (Ανγκουελόφσκι, 2016).

4.1.5: Διαμοιρασμός εργασίας

Ο διαμοιρασμός εργασίας είναι μια ιδέα που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1960 και επιτρέπει σε δύο ανθρώπους να μοιραστούν τις ώρες εργασίας τους ώστε να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις μιας πλήρους απασχόλησης και να αποφευχθεί έτσι μεγάλο ποσοστό της ανεργίας (Crampton, Douglas and HoMishra, 2003).

Όπως επεξηγεί η Τζούλιετ Μ. Σορ (2016), εάν το παραγόμενο προϊόν συνεχώς μειώνεται, τότε οι ώρες επιβάλλεται να ακολουθήσουν την ίδια πορεία, εφόσον το εργατικό δυναμικό και η παραγωγικότητα παραμένουν στον ίδιο βαθμό. Το κίνημα της αποανάπτυξης υποστηρίζει τον διαμοιρασμό της εργασίας, είτε επειδή προωθεί την εθελοντική ανταλλαγή εισοδήματος για χρόνο, είτε επειδή έρευνες δείχνει ότι λιγότερες ώρες εργασίας έχουν σημαντικά μικρότερο οικολογικό αποτύπωμα και ταυτόχρονα προσδίδουν στους εργαζομένους περισσότερο ελεύθερο χρόνο, ακολουθώντας έναν πιο βιώσιμο τρόπο ζωής με περισσότερες κοινωνικές συναναστροφές και ,κατ' επέκταση, μεγαλύτερη ζωντάνια στο πολιτικά γίνεσθαι και τη δημοκρατική διακυβέρνηση (Σορ, 2016). Τα πλεονεκτήματα από την πλευρά των εργοδοτών είναι ότι πολλοί οργανισμοί έχουν διαπιστώσει ότι ο διαμοιρασμός εργασίας σχετίζεται με πιο εστιασμένη και ποιοτικότερη εργασία, αφού ο συνδυασμός οικογένειας και εργασίας οδηγεί πολλούς εργαζομένους σε επαγγελματική εξουθένωση, που συνεπάγεται περισσότερες απουσίες, ανυπακοή και κατά συνέπεια χαμηλότερη παραγωγικότητα (Crampton κ.ά., 2003).

4.1.6: Ψηφιακά κοινά

Τα ψηφιακά κοινά είναι διαδικτυακές κοινότητες διαφόρων μεγεθών, ενδιαφερόντων και στόχων που δημιουργούνται συλλογικά, χρησιμοποιούνται ελεύθερα μέσα σε μια κοινότητα ή από τρίτους και παρέχουν διαθέσιμες ελεύθερες ψηφιακές πληροφορίες και πηγές γνώσεις (Παπαλεξόπουλος, 2014). Η πρώτη αφετηρία των ψηφιακών κοινών έγινε μέσω της ηθικής και κουλτούρας των χάκερ, οι οποίοι μέσω του πάθους για μοίρασμα της γνώσης και της εξάπλωσης των υπολογιστών και του διαδικτύου οδήγησαν σήμερα περιπτώσεις διαμοιρασμού αρχείων και γνώσεις, με πιο γνωστό το παράδειγμα της Wikipedia (Μορέλ, 2016). Ο Παπαλεξόπουλος (2014) κατηγοροποιεί τα ψηφιακά κοινά σε τρία κοινωνικά κινήματα: το ελεύθερο λογισμικό (free software), το κίνημα ελεύθερου πολιτισμού (free culture) και την πρόσβαση στη γνώση (access to knowledge).

Η έκφραση αυτής νέας ελεύθερης κουλτούρας έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με το κίνημα της αποανάπτυξης. Όπως επεξηγεί ο Μορέλ (2016), αμφότερα αμφισβητούν το κυρίαρχο παράδειγμα της κατανάλωσης, έχοντας ως βασικό πυλώνα την εθελοντική δέσμευση για απο-εμπορευματοποίηση και όχι εμπορικά κίνητρα και συμβάσεις εργασίας. Ακόμα, σε αντίθεση με τον καπιταλισμό, βρίσκονται υπό τον έλεγχο των κοινοτήτων για την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών και προάγουν την πληροφορία ως μέρος της ανθρώπινης κληρονομιάς που αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα.

Φυσικά, πέρα από τις όποιες διαφορές που υφίστανται σε περιβαλλοντικά ζητήματα ή το φαντασιακό της αποανάπτυξης για λιγότερα, τα ψηφιακά κοινά και η αποανάπτυξη συγκλίνουν στην επαναπολιτικοποίηση των κοινών και στην αναπροσαρμογή ως προς την παραγωγή και την κατανάλωση της αξίας Μορέλ (2016).

4.1.7: Συνεταιρισμοί

Ως συνεταιρισμός ορίζεται σύμφωνα με τη Διεθνή Συνεταιριστική Συμμαχία ως: «ένανς αυτόνομος σύνδεσμος ατόμων που συγκροτείται εθελοντικά για να ανταποκριθούν στις κοινές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές τους ανάγκες και φιλοδοξίες μέσω μιας επιχείρησης που τους ανήκει και την ελέγχουν από κοινού» (όπως αναφέρεται στο Γιχανισόβα, Παντίγια και Πάρι, 2016). Η πρώτη επιτυχημένη προσπάθεια στη δημιουργία συνεταιρισμού ορίζεται το 1844 στην Αγγλία, από 28 υφαντές φανέλας, οι οποίοι αντιμετώπιζαν προβλήματα λόγω των χαμηλών μισθών που τους καταβάλλονταν από τους ιδιοκτήτες μύλων (Power, 1939). Οι συνεταιρισμοί παραγωγών - εργατών, οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί, οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί - ενώσεις και οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αποτελούν σήμερα τους κύριους τύπους συνεταιρισμών, δίνοντας έμφαση στην ενδυνάμωση της συμμετοχής των μελών στη διοίκηση και στην εκπαίδευση σχετικά με τις αρχές τους, ώστε με μια αναπαραγωγική στρατηγική να παρακάμψουν την κυρίαρχη οικονομία (Γιχανισόβα κ.ά., 2016).

Σε σχέση με το μοντέλο των εταιριών που βασίζονται στην εξωτερική ιδιοκτησία και αποζητούν μόνο το κέδρος, το μοντέλο των συνεταιρισμών ομαδοποιείται με το κίνημα της αποανάπτυξης λόγω:

- των κανόνων ιδιοκτησίας μεριδίων που αποθαρρύνουν ουσιαστικά την προσέγγιση μεγέθυνση για μεγέθυνση, μη αφήνοντας περιθώρια κερδοσκοπίας και εξασφαλίζοντας κοινοτικές και περιβαλλοντικές αξίες

- της δημοκρατικής δομής διοίκησης σε μια λογική αμοιβαίας βοήθειας και κάλυψης αναγκών
 - του μοτίβου «χρήμα ως δούλος, όχι αφέντης» που επιτρέπει το πιο δίκαιο μοίρασμα περιουσιακών στοιχείων εντός του συνεταιρισμού και τη μη υποχρέωση τελών διαχείρισης, ικανοποιώντας αληθινές ανάγκες
- (Γιχανισόβα κ.ά., 2016)

4.1.8: Οικοκοινότητες (Eco-villages)

Όπως αναφέρει ο Azdzijauskaite (2009), όλο και περισσότεροι άνθρωποι ψάχνουν να ζήσουν έξω από μεγάλες πόλεις, σε ένα ασφαλέστερο και υγιέστερο περιβάλλον. Ένα καλό παράδειγμα αποτελούν οι οικοκοινότητες, οι οποίες αποτελούν μια συγχώνευση ιδεών παρομοίων πειραμάτων (Sizemore, 2004), σχεδιάζονται και συγκροτούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε οι άνθρωποι που συμβιώνουν να έχουν οικολογικές αρχές, επιδιώκοντας την ευημερία μέσω πιο βιώσιμων τρόπων ζωής, άμεσης δημοκρατίας και αυτονομίας (Κατάνεο, 2016).

Όπως αναφέρει η Sizemore (2004), δεν υπάρχει ένα τέλειο μοντέλο οικοκοινοτήτων, αφού είναι ένας τομέας που ακόμα εξελίσσεται (Jackson, 2004). Οι οικοκοινότητες, αστικές ή αγροτικές, χαρακτηρίζονται από το μικρό τους μέγεθος, 50 έως 2000 κατοίκους, και τους διάφορους τρόπους ανάπτυξης μιας περιοχής ανθρώπινης κλίμακας με σκοπό την ελαχιστοποίηση των οικολογικών επιπτώσεων (Sizemore 2004). Αυτό επιτυγχάνεται ασκώντας βιολογική γεωργία μικρής κλίμακας και χρησιμοποιώντας συνήθως ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και μέσα παραγωγής και μεταφοράς που εξοικονομούν ενέργεια, όπως το ποδήλατο (Κατάνεο, 2016). Οι οικοκοινότητες ενσωματώνουν κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές μεθόδους, αναπτύσσοντας έτσι πρακτικές απλότητας, ομαδικής ταυτότητας με κοινά πολιτισμικά, πολιτικά και πνευματικά ιδανικά, που χαρακτηρίζονται από οριζόντια λήψη αποφάσεων αποτελώντας κατά μία έννοια αριστοτελικές οικονομίες (Κατάνεο, 2016).

Παρέχοντας ένα παράδειγμα και μια εικόνα για το πώς θα μπορούσε να μοιάζει μια κοινωνία αποανάπτυξης, οι οικοκοινότητες δεν έχουν ως πρωταρχικό ρόλο το χρήμα, εγγυώνται τη διατήρηση ενός συγκεκριμένου επιπέδου ευημερίας για όλα τα μέλη της και επιβιώνουν μέσω ολοκληρωμένων οικολογικών δράσεων και της κοινωνικής συμβιωτικότητας (Κατάνεο, 2016). Στη λογοτεχνία εμφανίζονται οικοχωριά τις δεκαετίες του '70 και '80 στις Η.Π.Α., Γερμανία και Δανία (Azdzijauskaite, 2009)

ενώ σήμερα τα πιο αξιοπρόσεκτα παραδείγματα αποτελούν η Farm στο Τένεσι, το Gaviotas στην Κολομβία, το Twin Oaks στη Βιρτζίνια, το Longomai στη Νότια Γαλλία (Κατάνεο, 2016) και το Munksogaard στη Δανία (Jackson, 2004). Στο σχήμα 4.1 παρουσιάζεται η οικοκοινότητα Munksogaard, η οποία βρίσκεται κοντά στο πανεπιστήμιο του Roskilde και απέχει 30 λεπτά από την Κοπεγχάγη με το τρένο (Jackson, 2004).

Σχήμα 4.1: Οικοκοινότητα Munksogaard (Πηγή: Jackson, 2004)

Τέλος, όπως αναφέρει ο Jackson (2004), το κίνημα των οικοκοινοτήτων είναι έτοιμο στην δημιουργία ενός μαθήματος ολιστικού σχεδιασμού οικοκοινοτήτων, όπου η συνολική φιλοσοφική του βάση θα είναι μια εξελικτική, ολογραφική, πνευματική, εορταστική και υπαρξιακή κοσμοθεωρία.

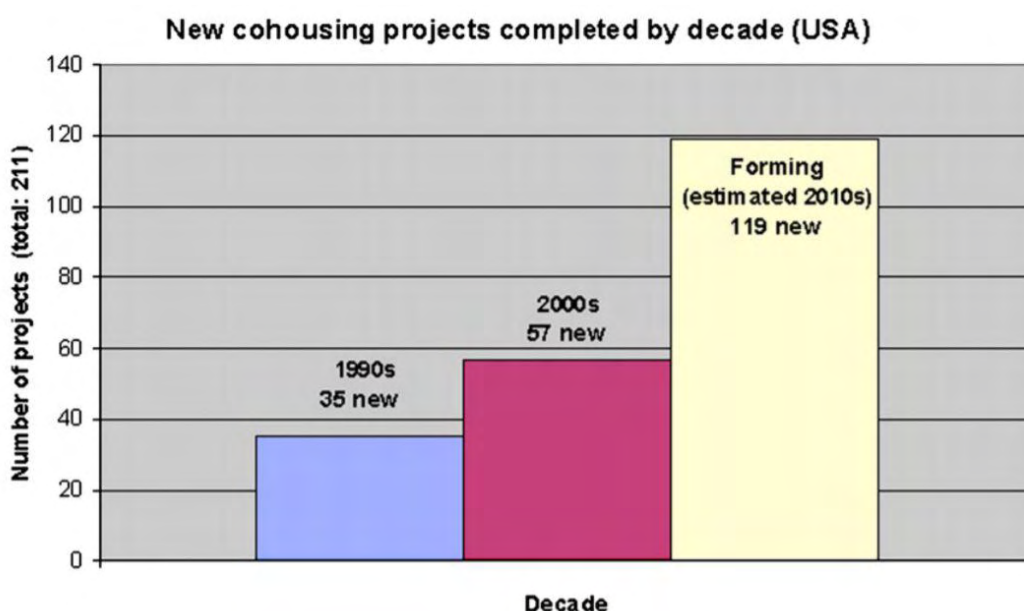
4.1.9: Collaborative housing- Cohousing- Συνεργατικές κατοικίες

Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα του δυτικού πολιτισμού θεωρούνται οι πόλεις, οι οποίες, ενώ προσφέρουν πλούσιες διαπροσωπικές σχέσεις και ένα αίσθημα προστασίας, λόγω της σύγχρονης παγκόσμιας δυναμικής, οδήγησαν εν τέλει στο να «καταπίνουν» το χρόνο και την ενέργεια των ανθρώπων, αφού τους αναγκάζουν να

βιάζονται συνεχώς για να τα βγάλουν πέρα (Lietaert, 2010). Τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι νεοεισερχόμενοι και μη στις πόλεις οδήγησαν στην δημιουργία συνεργατικών κατοικιών για να αποτελέσουν εναλλακτικές με κοινούς χώρους και εγκαταστάσεις (Vestbro and Horelli, 2011) που θα τους βοηθούσαν να δημιουργήσουν παρόμοιες κοινότητες χωριού στο απρόσωπο αστικό περιβάλλον (Lietaert, 2010).

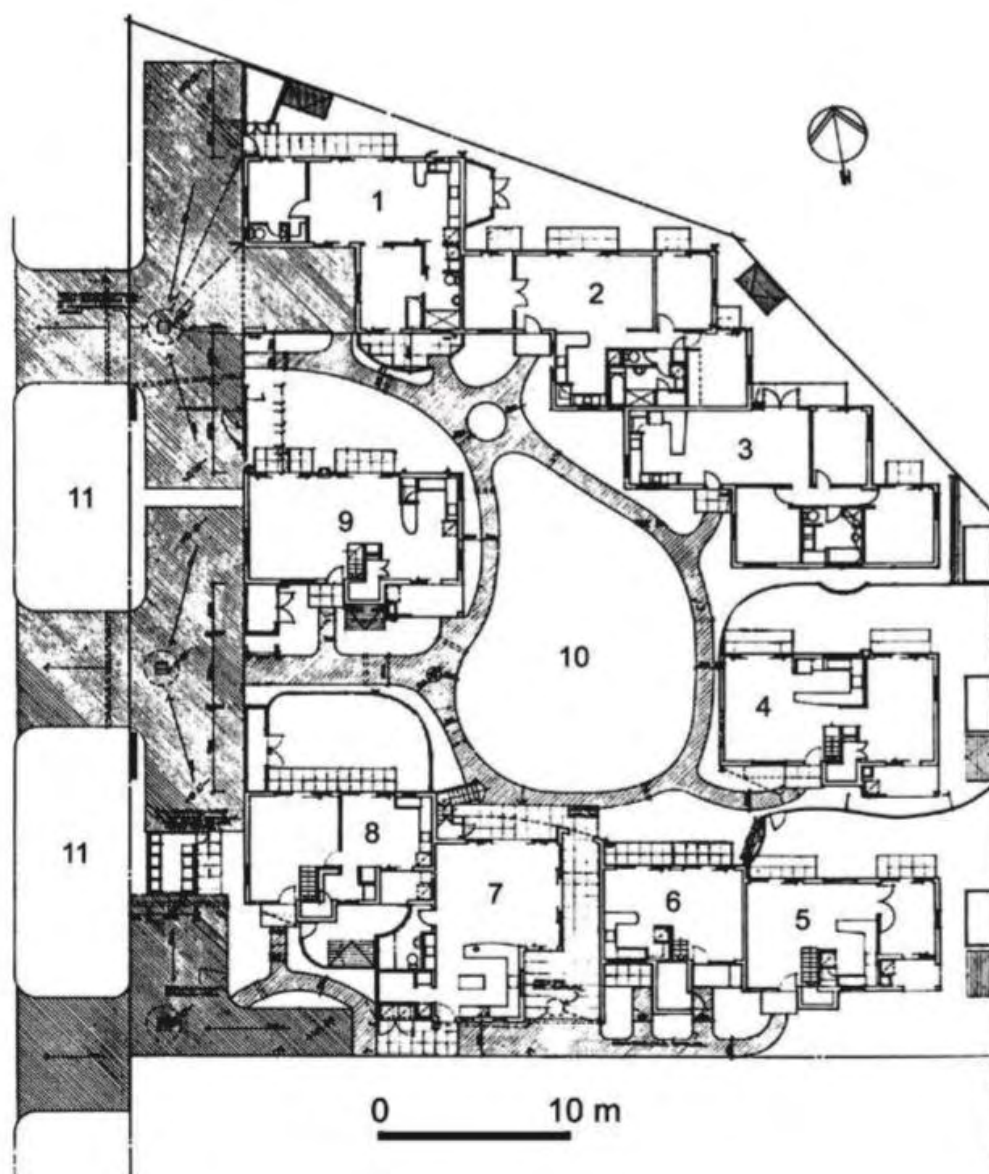
Κατά τη διάρκεια της ιστορίας οι συνεργατικές κατοικίες έχουν επιδείξει πολλαπλά μοντέλα με διαφορετικά κίνητρα, διαφορετικά πολιτικά οράματα ή έστω αναζητώντας πρακτικές καθημερινές λύσεις, έχοντας όμως ως κοινό σκοπό, πυλώνες και αξίες, όπως τη δίκαιη μοιρασιά και δουλειά μεταξύ των κατοίκων του και το αμοιβαίο συνεργατικό πνεύμα που τους διακατέχει (Vestbro, 2008). Η συμμετοχή των κατοίκων σε μια μη-ιεραρχική δομή διαχείρισης, κοινές λήψεις αποφάσεων, εντείνουν το αίσθημα του ανήκειν (Holtzman, 2011), αποτελώντας με αυτόν τον τρόπο εναλλακτική στον μεγεθυνόμενο ατομικισμό και τη μοναξιά των ατόμων στις μεγάλες πόλεις. Τα έξι βασικά χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τον Lietaert (2010) είναι: οι συμμετοχικές διαδικασίες, ο εκ προθέσεως σχεδιασμός σε μορφής γειτονιάς, (παρκινγκ, παγκάκια, μονοπάτια, πράσινοι χώροι κ.λπ.), οι εκτεταμένες κοινές εγκαταστάσεις, η ολοκληρωμένη διαχείριση της κατοικίας από τους ίδιους, η απουσία ιεραρχίας, αφού όλοι δικαιούνται λόγο- και τέλος, ο διαχωρισμός των εισοδημάτων, αφού όλοι οι κάτοικοι επιβάλλεται να βρουν το ατομικό τους εισόδημα. Μελέτες αποδεικνύουν ότι οι συνεργατικές κατοικίες πετυχαίνουν μεγαλύτερη ασφάλεια (Vestbro, 2008), δημιουργούν συνεργατικό πνεύμα μεταξύ των κατοίκων τους που οδηγεί σε σημαντική μείωση των οικιακών εργασιών λόγω κοινόχρηστων δείπνων, τα παιδιά περνούν περισσότερο χρόνο με τους γονείς και τους φίλους και επιτυγχάνεται μεγαλύτερη ισότητα των δύο φύλων, αφού μειώνουν την παραδοσιακή πατριαρχική κουλτούρα (Vestbro και Horelli, 2011). Παράλληλα, η διάταξη είναι προσανατολισμένη στους πεζούς, στοχεύοντας στην ενίσχυση των ευκαιριών για συναθροίσεις και ως προς το οικολογικό επίπεδο, έρευνα του Dr. Jo Williams το 2008 (όπως αναφέρεται στο Lietaert, 2010) έδειξε ότι μέσω συνεργατικών κατοικιών μειώνονται οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα κατά 50%. Σύμφωνα με τον Holtzman (2011), η υιοθέτηση των συνεργατικών κατοικιών έχει τεράστιες δυνατότητες μέσω βιώσιμων πρακτικών, όπως: ο σχεδιασμός μικρότερων μονάδων, η αύξηση της ενεργειακής απόδοσης, η αξιοποίηση της ηλιακής ενέργειας, η συμμετοχή σε υπηρεσίες ανταλλαγής, καθώς και η ομαδοποίηση κατοικιών για εξοικονόμηση χώρου και πόρων.

Φυσικά, οι συνεργατικές κατοικίες δεν αποτελούν λύση στο κάθε πρόβλημα ούτε αυτομάτως μειώνεται το περιβαλλοντικό αποτύπωμα, αλλά όπως επεξηγεί ο Lietaert (2010), συνδέονται με το κίνημα της αποανάπτυξης, ειδικά σε μικροοικονομικό επίπεδο και θα μπορούσαν να αποτελέσουν εποικοδομητικό βήμα για την εγκατάλειψη του υπέρ-ατομικισμού, τη συσπείρωση της οικογένειας, της οικονομίας, του ελεύθερου χρόνου, της υγείας, της δημοκρατίας, καθώς και τις πρακτικές και ουσιαστικές σχέσεις που σχηματίζονται μακριά από το "στόμα" της αγοράς. Σήμερα, οι συνεργατικές κατοικίες αποτελούν ένα πολύ μικρό κομμάτι των συνολικών μορφών κατοικίας, έχοντας μόλις 0,05% στη Σουηδία και σχεδόν 1% στη Δανία, (Vestbro and Horelli, 2011) αλλά έχει αρχίσει να αναπτύσσεται από το 2004 (Vestbro, 2008).

Σχήμα 4.2: Εξέλιξη συνεργατικών κατοικιών στις Η.Π.Α. (Πηγή: Lietaert, 2010)

Οι συνεταιρισμοί κατοικίας ξεκίνησαν το 1972 στην Κοπεγχάγη της Δανίας και επεκτάθηκαν γρήγορα στην Ολλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Αυστραλία, τον Καναδά, την Ιαπωνία και της Η.Π.Α. (Lietaert, 2010). Στο σχήμα 4.2 φαίνεται η εξέλιξη του αριθμού των συνεργατικών κατοικιών στις Η.Π.Α., βάσει των στοιχείων του www.cohousing.org. Η συνεργατική κατοικία Pinakarri, η οποία ιδρύθηκε το 1991 στα προάστια του Fremante, αποτελεί την πρώτη κοινότητα στην Αυστραλία στην οποία ενσωματώθηκε η στέγαση συνεργασίας σε συνδυασμό με κτήρια μίσθωσης και ιδιοκατοίκησης (Holtzman, 2011). Στο σχήμα 4.3 παρουσιάζεται η συνεργατική κατοικία Pinakarri.

Σχήμα 4.3: Συνεργατική κατοικία Pinakarri, Hamilton Hill, 1-4: τα κτήρια δημόσιας μίσθωσης, 5-8: τα ιδιόκτητα κτήρια, 9: το κοινόχρηστο κτήριο, 10:ο κοινόχρηστος εξωτερικός χώρος καλλιέργειας τροφίμων, 11:στεγασμένοι χώροι στάθμευσης, (Πηγή: Holtzman, 2011)

4.1.10: Transition towns - Πόλεις σε μετάβαση

Όπως τονίζουν οι Alexander και Alloun (2014), οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές δυσκολίες αναδεικνύουν την κύρια ερώτηση στο πώς θα καταφέρουν τα έθνη ανά την υφήλιο να μεταβούν σε βιώσιμες κοινωνίες. Γύρω από αυτή τη σωρεία προβλημάτων και ερωτημάτων, το κίνημα της αποανάπτυξης και οι πόλεις σε μετάβαση αποτελούν κορυφαίες συζητήσεις και αναφορές σχετικά με τα βήματα που πρέπει να ακολουθηθούν για μια προοπτική βιωσιμότητας (Padilla, 2010). Η ιδέα των πόλεων σε

μετάβαση προέκυψε στο Kinsale της Ιρλανδίας, το 2005 από τον Rob Hopkins και την ομάδα του ως μια απάντηση ανταπόκρισης και προσαρμογής στις ελλείψεις πετρελαίου και πόρων σε διάφορους τομείς όπως η γεωργία, η τεχνολογία, η παραγωγή ενέργειας, οι μεταφορές και τα μέσα διαβίωσης (Alexander and Alloun, 2014). Στόχους των πόλεων σε μετάβαση είναι μια διαφορετική οργάνωση των πόλεων αποσκοπώντας στη δημιουργία μιας κοινότητας, στην οποία θα διακινούνται τοπικά τρόφιμα, προϊόντα και υπηρεσίες (Κολοκουρής, 2013).

Το κίνημα των πόλεων της μετάβασης ιδρύθηκε το 2006, στοχεύοντας στην ιδέα της αυτο-οργάνωσης, ενώ το Σεπτέμβριου του 2013 περιλαμβάνει 462 πρωτοβουλίες και 654 μη επίσημες πρωτοβουλίες σε 43 χώρες (Alexander and Alloun, 2014). Οι πόλεις σε μετάβαση θεσπίζουν μια απολιτική στάση, υπό την έννοια ότι δεν εμπλέκονται σε εκστρατείες ή δε σχετίζονται με τον παραδοσιακό ακτιβισμό, αφού ο ρόλος τους δεν είναι να αμφισβητούν τον καπιταλισμό (Padilla, 2010). Σύμφωνα με τον Hopkins (όπως αναφέρεται στους Alexander and Alloun, 2014), το κίνημα βασίζεται σε τέσσερις υποθέσεις:

- ότι πρέπει να δράσουμε συλλογικά και άμεσα
- ότι η υιοθέτηση ενός τρόπου ζωής με δραματικά χαμηλότερη κατανάλωση ενέργειας είναι αναπόφευκτη και είναι καλύτερο να προγραμματιστεί παρά να έρθει προ εκπλήξεως
- ότι οι οικισμοί και οι κοινότητες του σήμερα, λόγω έλλειψης ανθεκτικότητας δε θα μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τις σοβαρές ενεργειακές διαταραχές που θα συνοδεύσουν την ελλείψεις σε πετρέλαιο και άλλους πόρους
- ότι η απελευθέρωση της συλλογικής δράσης των γύρω μας θα οικοδομήσει τρόπους ζωής πιο συνδεδεμένους που θα είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα βιοφυσικά όρια του πλανήτη μας

Είναι γεγονός ότι το κίνημα, αν και νεογέννητο έχει ως στόχο να δημιουργήσει ένα διαφορετικό όραμα, παρέχοντας ιδέες και τεχνικές συλλογικότητας, αντιμετωπίζοντας τις μεγαλύτερες προσκλήσεις της εποχής μας (Alexander και Alloun, 2014). Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα του δικτύου μετάβασης είναι η δυνατότητα σύνδεσης και επικοινωνίας τοπικών ομάδων, παρέχοντας παράλληλα συμβουλές και εκπαίδευση (Padilla, 2010), καθώς μόνο έτσι μπορούν να απελευθερωθούν οι πραγματικές του δυνατότητες (Alexander and Alloun, 2014).

4.1.11: Διάφορες πρακτικές και δράσεις

Οι αγανακτισμένοι ή το Κίνημα των Πλατειών, είναι ένα εξελισσόμενο κοινωνικό κίνημα που ξεκίνησε το 2011 σε πολλές διαφορετικές χώρες ως διαμαρτυρία ενάντια στις πολιτικές λιτότητας, στα υψηλά ποσοστά ανεργίας και στις επιδεινούμενες τάσεις των κοινωνικών ανισοτήτων, αποτελώντας εφιαλτήριο για έναν μακροπρόθεσμο μετασχηματισμό ενός εναλλακτικού συστήματος αξιών, δικτύωσης και επικοινωνίας που διεκδικεί πραγματική δημοκρατία και κοινωνική δικαιοσύνη (Ασάνα και Μουράκα, 2016).

Ένα άλλο εργαλείο πολιτικής που μπορεί να συμπληρώσει ή να ενσωματώσει οποιονδήποτε αριθμό άλλων προτεινόμενων μέτρων με σκοπό την αποανάπτυξη αποτελεί η εγγύηση θέσεων εργασίας, ένα ανοιχτό εργαλείο πολιτικής που έχει ήδη εμφανιστεί από τη δεκαετία του 1930. Η εγγύηση θέσης εργασίας βραχυπρόθεσμα προσφέρει ένα μέσο συμφιλίωσης της φαινομενικής αντίθεσης μεταξύ απασχόλησης και περιβάλλοντος, ενώ μακροπρόθεσμα προσφέρει έναν μεταβατικό δρόμο, μακριά από τις υπάρχουσες, περιβαλλοντικά και κοινωνικά, καταστροφικές μορφές παραγωγής με βάση το χρηματικό κέρδος, προς ένα σύστημα που οργανώνεται γύρω από την κάλυψη των θεμελιωδών κοινωνικών και οικολογικών αναγκών (Ούντι, 2016).

Παράλληλα, η αντίληψη του χρήματος ως δημόσιος πόρος, δηλαδή η δημόσια δημιουργία και κυκλοφορία του χρήματος, ελεύθερου από χρέος, υπό δημοκρατικό έλεγχο θα καθιστούσε δυνατή τη συντήρηση κοινωνιών μεγάλης κλίμακας στη βάση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της οικολογικής βιωσιμότητας (Μέλορ, 2016). Ακόμα, η μετακανονική επιστήμη θα μπορούσε να είναι μια στρατηγική επίλυσης προβλημάτων που χρησιμοποιείται όταν «τα δεδομένα είναι αβέβαια, οι αξίες διαφιλονικούμενες, τα διακυβεύματα υψηλά ενώ η απόφαση επείγει» (Καλλής και Ντ'Αλίζα, 2016). Τέλος, τα σωματεία, αν και επί τις παρούσης λειτουργούν ως ρεφορμιστικές οργανώσεις αφοσιωμένες στην οικονομική μεγέθυνση, θα μπορούσαν σε συνεργασία με τους ακτιβιστές ή τους ριζοσπάστες του κινήματος της αποανάπτυξης να αποτελέσουν έναν πιθανό δρόμο προς το τέλος της εκμετάλλευσης, τόσο της φύσης όσο και της ανθρώπινης εργασίας από το κεφάλαιο (Μπαγιόν, 2016).

4.1.12: Το κίνημα των καταλήψεων

Σύμφωνα με τον Mayer (2013), το κίνημα των καταλήψεων εμφανίζεται σε πολλές διαφορετικές περιστάσεις ανά την Ευρώπη, ως μια τακτική από πολίτες με σκοπό να βελτιώσουν την κατάσταση στέγασής τους. Όπως σημειώνουν οι Martinez, Piazza και Pruijt (2013), το κίνημα των καταλήψεων, είτε χρησιμοποιείται ως καθαρά ατομική λύση, είτε ως κίνηση αλληλεγγύης, υφίσταται επειδή υπάρχει κυβερνητική ανεπάρκεια, που οδηγεί κτήρια να παραμένουν κενά για μεγάλο χρονικό διάστημα, ενώ η έλλειψη στέγασης ανά τον κόσμο πολλαπλασιάζεται. Σύμφωνα με τον Pruijt (2013), υπάρχουν πέντε βασικές μορφές καταλήψεων: οι καταλήψεις που βασίζονται στην στέρηση, οι επιχειρηματικές καταλήψεις, οι συντηρητικές καταλήψεις, οι πολιτικές καταλήψεις και οι καταλήψεις ως μια εναλλακτική στρατηγική στέγασης. Παράλληλα, οι Cattaneo και Gavalda (2010) θεωρούν ότι οι καταλήψεις αποτελούν ένα συνδυασμό συλλογικών πρακτικών και εναλλακτικών τρόπων ζωής, πολιτικών κινήτρων και κοινωνικού ακτιβισμού, δείχνοντας ότι η ουτοπική αντικατάσταση του καπιταλισμού είναι μια πρακτική πορεία προς μια άλλη μορφή ευημερίας.

Ο Mumford (όπως αναφέρεται στο Cattaneo και Gavalda, 2010), σημειώνει ότι «η δημοκρατία με την πρωταρχική έννοια που θα προχωρήσω είναι αναγκαστικά πιο ορατή σε μικρές κοινότητες και ομάδες των οποίων τα μέλη συναντιούνται συχνά πρόσωπο με πρόσωπο, αλληλεπιδρούν ελεύθερα και είναι γνωστοί μεταξύ τους. Μόλις, εμπλακούν μεγάλοι αριθμοί, η δημοκρατική ένωση πρέπει να συμπληρωθεί από μια πιο αφηρημένη και αποπροσωποποιημένη μορφή». Το δραστήριο κίνημα των καταλήψεων, με την ανακατασκευή εγκαταλελειμμένων σπιτιών, δημόσιων κτηρίων και αγροκτημάτων, τα οποία συχνά μεταμορφώνονται σε πρότυπα εναλλακτικής και οικολογικής συμβίωσης (Καλλής 2013), αποτελεί ένα είδος κοινωνικής οικολογίας όπου το κεντρικό στοιχείο είναι το υλικό περιβάλλον και οι άνθρωποι που λαμβάνουν μέρος αυτού του περιβάλλοντος διαβίωσης (Cattaneo, 2013). Οι ακτιβιστές καταληψίες συνήθως συμμετέχουν σε εκστρατείες διαμαρτυρίας και κοινωνικά κινήματα αγωνιζόμενοι ενάντια στην αστική κερδοσκοπία, τον ρατσισμό, τη στρατιωτικοποίηση, τον πόλεμο κ.λπ. (Martinez κ.ά., 2013), ενώ γενικά το κίνημα των καταλήψεων βασίζεται στην αυτό-οργάνωση, τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την ανακύκλωση και την αμοιβαία βοήθεια (Cattaneo, 2013).

Όπως είναι λογικό, το κίνημα των καταλήψεων σχετίζεται άμεσα με το κίνημα της αποανάπτυξης, έχοντας ως κοινό γνώμονα την κριτική προς το καπιταλιστικό

σύστημα, αλλά αποτελώντας και μία δράση που βασίζεται σε αξίες συλλογικότητας, αυτονομίας, ελευθερίας, άμεσης δημοκρατίας, βασικές αξίες και πυλώνες που στοχεύουν σε μια κοινωνία αποανάπτυξης. Στην εικόνα 4.4 παρουσιάζονται διάφορες τύπων αυτονομίας συσχετιζόμενοι με παραδείγματα τρόπου ζωής και τα βασικά οικονομικά μέσα που χρησιμοποιούν, ενώ στη συνέχεια θα γίνει αναφορά στο παράδειγμα δύο τέτοιων κοινοτήτων, του Kan Pascual και του Can Masdeu.

Type of autonomy	Example of lifestyle	Main economic means
Political: autonomy of thought	Conscious and ethical consumers, boycott of certain capitalistic products	Paid working time, political activism, social relationships and communication. Use of certain squats.
Economic: autonomy from money	Urban squatters	Collective organization, social relationships and communication personal skills and know-how, urban waste. Management of and/or life in urban squats.
Slightly ecological	Rurban squatters (i.e. Collserola, Barcelona)	Community, social relationships and communication, personal skills and know-how, land, urban waste. Management of squatted buildings and some land.
Highly ecological	Isolated neorurals	Local community, personal skills and know-how, free time. Management of rural squatted buildings and large fractions of land.

Σχήμα 4.4: Μια σύνθεση βημάτων προς την αυτονομία, (Πηγή: Cattaneo, 2013)

4.2: Ζωντανά παραδείγματα

4.2.1: KanPascual & Can Masdeu, μια έρευνα των Cattaneo & Gavalda (2010)

Το KanPascual (από το 1996) και το Can Masdeu (από το 2001) αποτελούν δύο ημιαυτόνομες, αυτοδιαχειριζόμενες, μικρές κοινότητες, που βρίσκονται στους λόφους Collserola της Βαρκελώνης και μπορούν να θεωρηθούν πρακτικές εφαρμογές του κινήματος της αποανάπτυξης. Τα μέλη τους, 15 ενήλικες και 6 παιδιά στο KanPascual και 25 ενήλικες και 2 παιδιά στο Can Masdeu, προέρχονται από Καταλανούς και ξένους οι οποίοι βρίσκονται στη διαδικασία εκμάθησης αυτόνομου τρόπου ζωής μέσω της αυτοδιαχείρισής τους σε χρόνο, νερό, φαγητό και ενέργεια. Το KanPascual καταδεικνύεται με την επάρκειά του σε ενεργειακή αυτονομία, με το ευχάριστο κλίμα της γειτονιάς που το διακατέχει και την πολιτικοοικονομική τοποθέτηση των μελών του προς τις εταιρίες ενέργειας. Εναλλακτικά, το Can Masdeu, πιο κοντά στην πόλη και το

μετρό, είναι ενεργό πολιτιστικό και κοινωνικό κέντρο, ανοιχτό στο κοινό σχεδόν κάθε Κυριακή για φθηνά γεύματα και πολιτιστικές, κοινωνικές, εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Παράλληλα, η κοινότητα, λόγω του μεγάλου χώρου και της αφθονίας σε νερό, έχει κήπους και 31 μικρά οικόπεδα που παρέχουν τις μεγαλύτερες ποσότητες επάρκειας σε φαγητό.

Ως προς την ποιοτική τους περιγραφή, οι κοινότητες χρησιμοποιούν τεχνικές αεικαλλιέργειας - περμακουλτούρας, δηλαδή οικολογικές προσεγγίσεις σχεδιασμού και υποστήριξης που έχουν ως βασικό πυλώνα την ποικιλία, τη σταθερότητα και την ανθεκτικότητα των φυσικών οικοσυστημάτων. Για το Kan Pasqual, η συλλογική οικονομία επιτυγχάνεται με την πώληση άρτου (100 κιλά πωλούνται σχεδόν κάθε εβδομάδα) και τα περιστασιακά πανηγύρια, με πολύ λίγες ώρες δουλειάς, ενώ για το Can Masdeu η συλλογική οικονομία προέρχεται από την εργασία κάθε μέλους, με μηνιαία έσοδα 1.500-2.000 ευρώ και παρέχει στην κοινότητα φαγητό, νερό, υλικά, εργαλεία, επικοινωνία και διαδίκτυο. Ακόμα, στο Kan Pasqual υφίστανται μηχανοκίνητα οχήματα ανά 2,5 άτομα και ένα ποδήλατο κάθε 1,2 άτομα, ενώ στο Can Masdeu ένα μηχανοκίνητο όχημα ανά 8 άτομα και ένα ποδήλατο ανά 0,9 άτομα. Επιπρόσθετα, στο Kan Pasqual δεν υφίσταται καμία οργανωτική δομή για εργασία, αλλά ο τρόπος λειτουργίας επιτυγχάνεται μέσω υπευθυνότητας και αυτοδιαχείρισης για εθελοντική δουλειά, ενώ στο Can Masdeu υφίσταται μεγαλύτερη οργανωτική δομή μέσω υποχρεωτικών συναντήσεων 2-3 φορές το μήνα και δουλειάς σε καθημερινά θέματα, όπως καθάρισμα, κηπευτική, μαγείρεμα κ.λπ. Ιδιαίτερη μνεία στις λίγες προσωπικές συγκρούσεις που αναλύονται και λύνονται μέσω διαλόγου, καθώς και η χαμηλή κατανάλωση στις μη ανανεώσιμες μορφές ενέργειας σε συνδυασμό με συνειδητές επιλογές ζωής από τους κατοίκους για χαμηλές απαιτήσεις παρέχουν πολύ ελεύθερο χρόνο που διοχετεύεται σε προσωπική ολοκλήρωση και εκπαίδευση.

Από πολιτική, νομισματική και υλιστική γωνία, οι δύο κοινότητες είναι περισσότερες αυτόνομες από ένα συμβατικό νοικοκυριό και έχουν διάφορα καταστήματα (ξύλου, μετάλλου, νερού), εργαστήρια (φούρνος, συγκολλήσεις, ξυλουργεία) και πρόσβαση στη γη σε οπωρώνες, νερό, ξύλο και πέτρα. Η ιδεολογία των κατοίκων για αυτόβουλη δημιουργία και επισκευή, οι γνώσεις τους σε θέματα σχεδιασμού και οργάνωσης, η πρωτοτυπία του χαρακτήρα τους, η έλλειψη ανταγωνισμού που επιδεικνύουν, η δημοκρατική πολιτική σφαίρα σκέψης που τους διατρέχει και τέλος, ο συνδυασμός οικολογικού και δημοκρατικού πνεύματος

καταδεικνύουν το όραμα των κοινωνιών της αποανάπτυξης. Συμπερασματικά, μέσω της μερικής αυτονομίας τους και της ανάδειξης της σπατάλης χρόνου της πλήρους απασχόλησης στην αγορά εργασίας του καπιταλισμού, οι κοινότητες δείχνουν ότι όλα εξαρτώνται από τη θέληση των κατοίκων για διαφορετικές στρατηγικές και σκέψεις για τη δημιουργία εναλλακτικών κοινωνιών.

Στην εικόνα 4.5 φαίνεται χαρακτηριστικά η διαφορά προσέγγισης των ζωτικών στοιχείων, νερού, στέγασης, ηλεκτρισμού, φαγητού, ανάμεσα στην κοινότητα του Kan Pasqual και μιας κοινωνίας που βασίζεται σε καύσιμα.

Comparison of vital elements

Vital element	Sustainable community	Petrol-based civilization
Water	Self construction and restoration of rainwater collection systems. Purification through grey-water systems. No black-water production	Great infrastructures of river channelization. Sea water desalination. Dams and reservoirs. Chemical and organic depuration of grey and black waters.
Shelter	Bio-construction with innocuous materials. Reparation of old houses.	Great real-estate investments. Construction with toxic and polluting materials (cement, petrol metals, synthetic fibres). High prices.
Heat	Wooden stoves from local woods. Passive solar heating.	Massive burning of petrol derivatives, thermal and nuclear power plants.
Electricity	PV panels, home-made wind generator.	Massive burning of petrol derivatives, thermal and nuclear power plants. Large scale wind farms.
Food	Organic gardens, recollection from woods and fields. Interchange. Consumption in co-operatives.	Industrial food of low nutritional quality. Great supermarkets. Food miles. High consumption in refrigeration or processing.

Σχήμα 4.5: Σύγκριση στοιχείων μεταξύ μιας βιώσιμης κοινότητας και μιας κοινωνίας που βασίζεται σε καύσιμα (Πηγή: Cattaneo and Gavalda, 2010)

Ανακεφαλαίωση

Η επιστροφή στη γη, τα κοινοτικά νομίσματα, τα ψηφιακά κοινά, το βασικό και μέγιστο εισόδημα, ο διαμοιρασμός εργασίας, η αστική κηπουρική, οι συνεταιρισμοί, οι οικοκοινότητες, όλα αποτελούν σαφείς θεσμικές προτάσεις και ζωντανά παραδείγματα, "πλοκάμια ενός χταποδιού" θα μπορούσε να ειπωθεί, της βασικής πρόκλησης μετασχηματισμού που καλεί να προσδώσει το κίνημα της αποανάπτυξης. Είτε επειδή οι οικοκοινότητες προωθούν το διαμοιρασμό εργασίας, είτε επειδή τα ψηφιακά κοινά προωθούν τα κοινοτικά νομίσματα ή το βασικό εισόδημα, οι οπαδοί της αποανάπτυξης αναγνωρίζουν τα κοινά μεταξύ τους και τα ενστερνίζονται, μερικώς ή ολικώς, για την αρχική κάλυψη αναγκών των ανθρώπων σε δημόσια αγαθά και στη συνέχεια για τη δημιουργία ενός οικολογικά βιώσιμου περιβάλλοντος με νέα μοντέλα παραγωγής και κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών. Όλες αυτές οι προτάσεις συνθέτουν ένα ποικιλόμορφο πλαίσιο εναλλακτικών προτάσεων, οι οποίες δίνονται ως απάντηση στην πολλαπλή κρίση που βιώνει η ανθρωπότητα (Θεοδωρόπουλος, 2013).

Στο παρόν κεφάλαιο αναφέραμε και προσδιορίσαμε διάφορες πρακτικές εφαρμογές που θεσπίζονται σε διάφορες περιοχές σε όλο τον κόσμο. Αποτελούν νέες μορφές κοινών που βασίζονται σε συνειδήσεις ανθρώπων οι οποίοι στοχεύουν στην απλή ζωή. Συνήθως έχουν χαμηλότερη περιεκτικότητα άνθρακα και υλική παραγωγικότητα, προσφέροντας και αποτελώντας έτσι πηγές καινοτομίας για μια μετάβαση σε μια κοινωνία αποανάπτυξης, ή, όπως αναφέρει ο Latouche, προς μια κοινωνία **λιτής αφθονίας**. Στο σχήμα 4.6 παρουσιάζονται συνοπτικά οι πρακτικές εφαρμογές και οι δράσεις του κινήματος που περιγράψαμε στο τέταρτο κεφάλαιο.

Σχήμα 4.6: Οι πρακτικές εφαρμογές & οι δράσεις της αποανάπτυξης (Πηγή: Ίδια επεξεργασία)

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα

Είναι γεγονός ότι οι σημερινές πολιτικές που υφίστανται ανά την υφήλιο δημιουργούν προβλήματα: προβλήματα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά, προβλήματα υπαρκτά τα οποία κανείς δεν μπορεί να διαψεύσει. Το κύριο ερώτημα λοιπόν έγκειται στο αν σημερινή πολιτική μπορεί να μετουσιώσει αυτό το συνονθύλευμα προβλημάτων σε έναν χώρο περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης. Φυσικά, θεωρείται αντιφατικό το γεγονός ότι η σημερινή ελίτ και ισχυροί προσπαθούν να λύσουν τα σημερινά προβλήματα με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που τα δημιούργησαν.

Έχοντας ως βασικούς άξονες και πυλώνες τη συστηματική κριτική στο κυρίαρχο αντιφατικό μοντέλο της μεγέθυνσης-ανάπτυξης, ένα μεγάλο εύρος συγγραφέων, επιστημόνων, ακτιβιστών κ.λπ. γεννήθηκε το κίνημα της αποανάπτυξης. Ένα πλαίσιο που αποτελείται από ποικίλους προβληματισμούς, στόχους, στρατηγικές και δράσεις. Ένα σημείο σύγκλισης κριτικών ιδεών και πολιτικής δράσης ενσωματώνοντας διάφορους επιστημονικούς κλάδους, όπως η φιλοσοφία, η κοινωνιολογία, η χημεία, η οικονομία, η φυσική, ο χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός, η ψυχολογία κ.λπ. Μια ολιστική συζήτηση που τα επιμέρους κομμάτια του ίσως δεν έχουν κάτι νέο να προσθέσουν, αλλά ο συνδυασμός της αλληλεπίδρασή τους και της αλληλοδιαμόρφωσής τους αποτελούν μορφή καινοτομίας. Παράλληλα, οι δημοκρατικές αρχές και θεσμοί του κινήματος, ωθούν τις συγκρούσεις και τις διαφορές των υποστηρικτών του κινήματος σε συνεχή αξιολόγηση και συζήτηση αποτελώντας ουσιαστικά την κινητήρια δύναμη του κινήματος.

Όπως φαίνεται χαρακτηριστικά στο σχήμα 5.1 το κίνημα της αποανάπτυξης έχει τρεις διακλαδώσεις: τη **θεωρητική βάση/πλαίσιο** που περιγράφηκαν στο δεύτερο (2) κεφάλαιο, τους **στόχους** και τις **πολιτικές** που περιγράφηκαν στο τρίτο (3) κεφάλαιο και τις **πρακτικές εφαρμογές** ανά την υφήλιο που περιγράφηκαν στο τέταρτο (4) κεφάλαιο. Αλληλένδετα όλα μαζί, θεωρείται ότι εκφράζουν πολύ συνοπτικά το μεγαλύτερο κομμάτι του κινήματος της αποανάπτυξης. Πολύ συνοπτικά διότι, όπως αναφέραμε στην παρούσα εργασία, η ιδέα του κινήματος της αποανάπτυξης δε βασίζεται σε μία θεωρία ή πρακτική, αλλά αποτελεί πολυθεματικό κίνημα που έχει πολλαπλές θεωρητικές βάσεις και ρίζες, οι οποίες προέρχονται από διαφορετικά φιλοσοφικά και επιστημονικά ρεύματα. Γι' το λόγο αυτό, η βιβλιογραφική ανασκόπηση

της θεωρίας θεωρείται αστείρευτη, από την πολυπλοκότητα της πολιτικής οικολογίας έως το αστείρευτο έργο του Κορνήλιου Καστοριάδη.

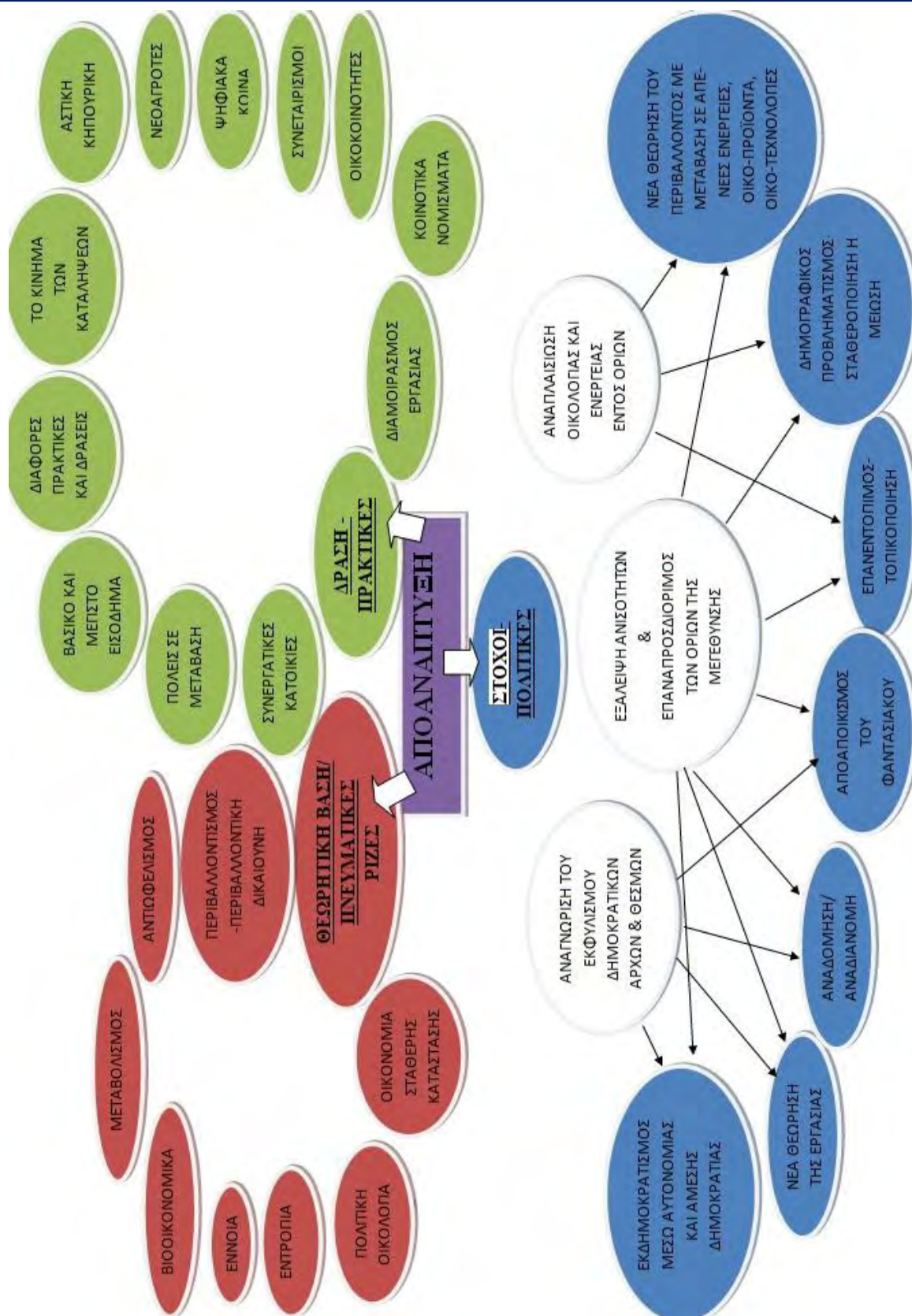

Σχήμα 5.1 Η βάση της αποανάπτυξης (Πηγή: Ϊδία επεξεργασία)

Αναγνωρίζοντας, λοιπόν, το αδιέξοδο της ατελείωτης βιβλιογραφίας, καταλήξαμε στους τρεις βασικούς πυλώνες. Όπως είναι λογικό, ο κάθε πυλώνας τεκμηριώνεται και αναλύεται σε πολλαπλούς άξονες. Στο σχήμα 5.2 παρουσιάζεται η συνολική απεικόνιση της αποανάπτυξης με τις επιμέρους διακλαδώσεις του.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η κριτική που ασκεί η αποανάπτυξη και οι υποστηρικτές της στο τρίπτυχο οικονομία-κοινωνία-περιβάλλον. Κάθε κομμάτι του τριπτύχου διαμορφώνει έναν διαφορετικό στόχο, ο οποίος με τη σειρά του διαμορφώνει μια εναλλακτική πολιτική. Όπως φαίνεται και στο σχήμα 5.2 ο στόχος «εξάλειψης ανισοτήτων και επαναπροσδιορισμός των ορίων της μεγέθυνσης» συνδέεται και με τις επτά πολιτικές. Ο δεύτερος στόχος, δηλαδή η «αναγνώριση του εκφυλισμού των δημοκρατικών αρχών και θεσμών» αφορά κυρίως στην πολιτική της νέα θεώρησης της εργασίας, της αναδόμησης/αναδιανομής, της μετάβασης σε αυτονομημένες και άμεσα δημοκρατικές κοινωνίες και του αποαποικισμού του φαντασιακού, ενώ ο τρίτος στόχος, η «αναπλαισίωση της οικολογίας και της ενέργειας εντός βιοφυσικών ορίων» συνδέεται άμεσα με το δημογραφικό προβληματισμό, τον επανεντοπισμό/τοπικοποίηση και τη μετάβαση σε κοινωνίες που θεσπίζονται στις ανανεώσιμες-νέες πηγές ενέργειας, τα οικο-προϊόντα και τις οικο-τεχνολογίες.

Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΑΣΗ, ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΗΣ ΑΠΟΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Σχήμα 5.2: Το σύνολο της αποανάπτυξης (Πηγή: Ιδία επεξεργασία)

Τα βασικά συμπεράσματα που προκύπτουν από την ενασχόλησή μας με τη θεωρία της αποανάπτυξης είναι:

- οποιαδήποτε μορφή πολιτικής, ανεξαρτήτου ιδεολογικοπολιτικής κατεύθυνσης που έχει ως βασικό άξονα την ανάπτυξη- μεγέθυνση, προσκρούει στα παράδοξα του Jevons & Easterlin
- έχουμε ταυτίσει την ανάπτυξη και τη μεγέθυνση με θετικές έννοιες
- το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού επιθυμεί να αποκομίσει τον δυτικότροπο (και ειδικά τον αμερικάνικο) τρόπο παραγωγής και κατανάλωσης,
- η σημερινή οικονομομετρική λογική αποτυπώνεται στο χαρακτήρα του ανθρώπου. Παρά τις απεριόριστες δυνατότητες που του δίνονται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, η προσπέλαση της ασημαντότητας κατασπαράζει τον εσωτερικό του ψυχισμό του ανθρώπου και τον ωθεί να γίνει ατομικιστής, ξενοφοβικός, ανταγωνιστικός, φοβισμένος και ιδιαίτερα ενεργοβόρος. Προστιθέμενη βαρύτητα στο συγκεκριμένο συμπέρασμα δίδεται από το γεγονός ότι έχουν υπάρξει πολλές κοινωνίες που στηρίζονταν στην αλληλεγγύη, την ευημερία, τη μη βία και την απλή ζωή
- ο άνθρωπος στην προσπάθειά του να νοηματοδοτήσει την κενή ζωή του στη σημερινή κοινωνία, αποτύπωσε σε όλα τα επιμέρους στάδια της προσωπικότητάς του, την οικονομομετρική λογική, μια λογική που δομήθηκε από τις αρχές της εκπαίδευσης έως την μιντιακή χειραγώγηση, δομώντας και διαβρώνοντας τον ανθρώπινο χαρακτήρα
- το καπιταλιστικό σύστημα θεμελιώθηκε και θέσπισε την ατέρμονη παραγωγή και κατανάλωση έχοντας ως βασικό του «καύσιμο» την χρησιμοποίηση των ορυκτών πλούτων του πλανήτη
- η σημερινή θρησκεία είναι η θρησκεία της οικονομίας
- υφίστανται πολλές μορφές και μεγέθη αδικιών. Αποτελεί γεγονός ότι ο σημερινός Βορράς χρωστάει στον Νότο πολύ περισσότερα από κάποια χρήματα
- η οικονομική λογική του καπιταλιστικού συστήματος δε λαμβάνει υπόψη τις εντροπικές αποδόσεις και τα βιοοικονομικά
- αποτελεί άμεση αναγκαιότητα η μετάβαση σε μια κοινωνία που λειτουργεί μόνο με ανανεώσιμες - νέες πηγές ενέργειας και οικο-προϊόντα που θα έχουν αρχικά μεγαλύτερη διάρκεια ζωής και θα τοπικοποιούνται

- η τεχνολογική μετάβαση δεν θα φέρει από μόνης της τη λύση, αλλά απαιτείται και μια αποαποικιοποίηση του σημερινού φαντασιακού, κυρίως μια νέα θεώρηση της πραγματικής αξίας του πλανήτη και του περιβάλλοντος
- το δημογραφικό πρόβλημα που υφίσταται δε σχετίζεται αποκλειστικά με το μέγεθος, αλλά με τον τρόπο κατανάλωσης. Μια εθελούσια απλότητα και μια εθελούσια μείωση του οικολογικού μας αποτυπώματος, σε συνδυασμό με μια σταθεροποίηση του πληθυσμού, κρίνεται απαραίτητη
- οι σημερινές κοινωνίες δεν έχουν συλλάβει το μέγεθος του εκφυλισμού της δημοκρατίας. Τα μεγάλα τεχνο-γραφειοκρατικά συστήματα δεν αποτελούν μορφές δημοκρατίας, αλλά υπνωτίζουν τον πληθυσμό. Υφίσταται μια ευρεία βιβλιογραφία που αναδεικνύει το γεγονός ότι μόνο μικρές κοινωνίες αυτοθέσμιμες και αυτόνομες μπορούν να λειτουργήσουν δημοκρατικά
- για τη δημιουργία αυτόνομων και άμεσα δημοκρατικών κοινωνικών επιβάλλεται μια αναθεώρηση της εργασίας, μια αναδόμηση/αναδιανομή των σχέσεων παραγωγής, καθώς και ένας επανεντοπισμός- τοπικοποίηση
- το κίνημα της αποανάπτυξης περιλαμβάνει και πολλούς και διαφορετικούς προβληματισμούς. Αποτελεί δικό της στοίχημα αν θα μπορέσει να τους αξιοποιήσει και να εδραιωθεί ως πολιτικό κίνημα στον παγκόσμιο ιστό
- για την εδραίωση στον παγκόσμιο ιστό η αποανάπτυξη καλείται να αποτελέσει τον συνδετικό κρίκο εκατοντάδων πρακτικών και δράσεων ανά τον κόσμο, οι οποίες μέχρι στιγμής ασχολούνταν σε τοπικό επίπεδο
- οι πόλεις σε μετάβαση, οι οικοκοινότητες, η πολιτική του μέγιστου και βασικού εισοδήματος, τα ψηφιακά κοινά, οι συνεταιρισμοί, οι νεοαγρότες, η αστική κηπουρική, τα κοινοτικά νομίσματα, το κίνημα των καταλήψεων, οι συνεργατικές κατοικίες, ο διαμοιρασμός εργασίας, η αστική κηπουρική και οι πολλές άλλες πρακτικές αποτελούν μορφές επανάστασης και πτυχές του ίδιου νομίματος, το οποίο έχει ως κοινό στοιχείο ότι δεν συμφωνεί με το υπάρχον σύστημα
- η παγκοσμιοποίηση αποτελεί ενδεχομένως το ιστορικό πεπρωμένο της ανθρωπότητας. Μπορεί ωστόσο να οδηγήσει σε ανεπανόρθωτες οικολογικές καταστροφές
- οι οικολογικές καταστροφές μπορούν να αποτελέσουν το σινιάλο για οικοφασιστικές κοινωνίες και οικοοκλοκληρωτικά καθεστώτα

- το σημείο εκκίνησης δεν πρέπει να είναι η ίση διανομή μεταξύ του σήμερα, αλλά και μεταξύ αυτών των γενιών και του αύριο. Δυστυχώς παρατηρούμε μια ένσταση για τις σημερινές αδικίες, μη λαμβάνοντας υπόψη το αύριο

Η οικολογική-ενεργειακή κρίση υφίσταται. Παρόλο που υπάρχει μια ομάδα επιστημόνων που διαφωνούν, οι υποστηρικτές της ανάπτυξης και της μεγέθυνσης μέσω της τεχνολογίας-επιστήμης που προωθούν, οφείλουν να δώσουν αρχικά μια περιβαλλοντική και οικολογική λύση. Κατά τη διάρκεια της συγγραφής της παρούσας διατριβής, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής επισημοποίησαν την απόσυρσή τους από την συνθήκη του Παρισιού που αναφέραμε στην ενότητα 3.2.4. Η Η.Π.Α. μαζί με την Κίνα αποτελούν τις πιο ρυπογόνες χώρες και με την απόσυρσή τους, δυστυχώς, αποδεικνύεται ότι ο δρόμος για περιβαλλοντική βιωσιμότητα και κατά επέκταση κοινωνική δικαιοσύνη παραμένει πολύ μακρύς.

Η διαμόρφωση μιας δίκαιης κοινωνίας σε ένα βιώσιμο περιβάλλον αποτελεί για το κίνημα της αποανάπτυξης μονόδρομο. Όπως είναι λογικό, το κίνημα της αποανάπτυξης παρουσιάζει κενά και ασυνέχειες, έχοντας να απαντήσει σε πολλά ερωτήματα. Αρχικά, επιβάλλεται να τεκμηριώσει ποιος θα είναι ο ρόλος της τεχνολογίας και ποια θα είναι τα όρια της χρήσης της στους τομείς της υγείας, των μεταφορών, της αναδιανομής και της επανατοπικοποίησης. Παράλληλα, δεν έχει αποδειχθεί η επίδρασή της σε θέματα πολιτιστικής αναπλαισίωσης και κοινωνικής συμπεριφοράς, όπως η επίδραση σε μορφές ρατσισμού, ξενοφοβίας, ομοφοβισμού, ρητορικές μίσους, bullying κ.λπ. Ακόμα, ο εκσυγχρονισμός της άμεσης δημοκρατίας επιβάλλεται, αφού σύγχρονες μελέτες έχουν δείξει τον μη δημοκρατικό της χαρακτήρα σε θέματα συμμετοχής ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

Δεν θα αποτελούσε λεκτική υπερβολή να επισημανθεί ότι οι καινοτόμες ιδεολογίες και αντιλήψεις συναντούσαν ανέκαθεν στην ιστορία της ανθρωπότητας εμπόδια και πολλούς διαφωνούντες, ειδικά από τη στιγμή που θίγονται προσωπικά συμφέροντα χρήματος ή εξουσίας. Οι τρόποι υλοποίησης της αποανάπτυξης θεμελιώνουν τις ίδιες βασικές αρχές, αλλά διαφοροποιούνται σε επιμέρους χαρακτηριστικά κουλτούρας, χρόνου και χώρου. Η αιτία των κενών και των ασυνεχειών θεωρούμε ότι συσχετίζεται δεδομένου ότι πρωτεύοντας σκοπός του κινήματος δεν είναι η κατάληψη της εξουσίας, αλλά η σταδιακή αποδόμηση μέσα του απο-αποικισμού του σύγχρονου οικονομικού φαντασιακού. Το γεγονός ότι δε

μπορεί να υφίσταται μια συγκεκριμένη στρατηγική για όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη, θα αποτελέσει κατά την προσωπική μας άποψη την καταστροφή ή το έναυσμα για το ρόλο που ενδέχεται να αποτελέσει το κίνημα της αποανάπτυξης. Όπως είδαμε και στο τέταρτο κεφάλαιο, οι υποστηρικτές του κινήματος προέρχονται από διαφορετικούς κλάδους και περιλαμβάνουν από καταληψίες, αγανακτισμένους ακτιβιστές, αγρότες έως και θεωρητικούς επιστήμονες. Μερικοί θεωρούν ότι η αλλαγή-επανάσταση θα διεκπεραιωθεί από οργανωμένη ανυπακοή και δράση, ενώ μερικοί θεωρούν ότι οι ιδέες της αποανάπτυξης μπορούν να αποτελέσουν βάση για κοινοβουλευτική πολιτική και ειδικά των πολιτικών δράσεων της αριστεράς.

Κατά την προσωπικά μας εκτίμηση, σε περίπτωση που οι υποστηρικτές του κινήματος προσπαθήσουν να εστιάσουν σε μία κοινή μορφή πολιτικής σε παγκόσμια κλίμακα, θεωρούμε ότι δε θα βρεθεί κοινή συνισταμένη και θα αποτύχει. Αντιθέτως, εάν ακολουθηθούν και δομηθούν αναλυτικότερα ορισμένες γενικές αρχές και αξίες, οι οποίες θα διαφοροποιηθούν σε τοπικά επίπεδα με ποικίλους τρόπους, το κίνημα της αποανάπτυξης θα ανθίσει. Φυσικά, η εθελούσια διαφοροποιημένη μορφή αποανάπτυξης αποτελεί θετική εξέλιξη, αλλά παράλληλα ελλοχεύει τεράστιους κινδύνους οπισθοδρόμησης, ώστε να αποτελέσουν τομείς ενός γενικού καπιταλιστικού κινήματος. Για την υιοθέτηση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και της επαναφοράς εντός οικολογικών και ενεργειακών ορίων, μια παγκόσμια χωρικό-αυτοθεσμική αποανάπτυξη χρειάζεται. Το κίνημα της αποανάπτυξης θεωρείται νέο ακόμα και η συνολική του αποτύπωση στον πληθυσμό θεωρείται σε παγκόσμιο επίπεδο μικρή. Μια περαιτέρω έρευνα στις ήδη υπάρχουσες θεμελιακές βάσεις του κινήματος κρίνεται απαραίτητη, καθώς και μια περαιτέρω συνένωση και κατ' επέκταση χάραξη πορείας πρακτικών, πρωτοβουλιών και δράσεων σε παγκόσμια κλίμακα. Φυσικά, οι κοινωνικές αλλαγές αποτελούν διαδικασίες που δύσκολα έως αδύνατα μπορούν να προβλεφθούν, αλλά οι σημερινές ιδέες του κινήματος μπορούν να αποτελέσουν τις κατευθύνσεις που χρειάζονται τις επόμενες δεκαετίες για τη συστηματική αλλαγή που χρειάζεται το σημερινό καπιταλιστικό σύστημα. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας κανένα πολιτικό κίνημα ή θεώρηση δεν επικράτησε επ' αόριστον, και οι επισημάνσεις καταδεικνύουν ότι το καπιταλιστικό σύστημα, με την υπάρχουσα δομή του, βρίσκεται υπό κατάρρευση. Όπως μέσα από πολλαπλούς και διαφορετικούς αγώνες καταργήθηκαν μοναρχίες και φεουδαρχίες, γεννώντας το καπιταλιστικό σύστημα, έτσι και οι θεσμοί, οι άξονες και οι πυλώνες που υποστηρίζονται από την αποανάπτυξη μπορούν να αποτελέσουν το

θεωρητικό πλαίσιο και τη στρατηγική μετά το πέρας εποχής της μεγέθυνσης και της επέκτασης. Έτσι, οι απαντήσεις θα δίνονται στην εκάστοτε περίπτωση, έχοντας πυξίδα τις εκάστοτε ανάγκες και τα οράματα κάθε νησίδας μετάβασης, έχοντας παράλληλα αποδεχθεί την ύπαρξη φυσικών (περιβάλλον, οικολογία κ.λπ.) και ηθικών (άνθρωπος, δικαιοσύνη, κ.λπ.) ορίων. Εν τέλει, το κίνημα της αποανάπτυξης μη συγκροτώντας ένα πρόταγμα συγκεκριμένων θέσεων επιδιώκει να παραμείνει ανοιχτό για τη συνεχή διαμόρφωσή του σε επίπεδο ιδεών και δράσεων!

Η κύρια ερώτηση, και κατά επέκταση η νοηματοδότηση της ζωής και του τρόπου λειτουργίας της, δε σχετίζεται με τι πρόσφερε πραγματικά αυτή η ατελείωτη τεχνολογική και επιστημονική εξέλιξη του περασμένου αιώνα, αλλά σχετίζεται με το τι μπορούσε να προσφέρει και δεν πρόσφερε! Και τούτο διότι, η σύγχρονη επιστημονική και τεχνολογικά πρόοδος θα μπορούσε να παρέχει δωρεάν τα βασικά αγαθά, δηλαδή νερό, φαγητό και ρεύμα σε όλη την ανθρωπότητα. Το γεγονός ότι αυτό δε συμβαίνει, καταδεικνύει ότι το υπάρχον σύστημα ή αυτοί που το συντηρούν, επιθυμούν να δημιουργούν οικονομικές-κοινωνικές-περιβαλλοντικές ανισότητες για να υπερτερήσουν και να ευδοκιμήσουν. Ακόμα και αν έχουμε προοδεύσει σε κάποια κομμάτια, ο ανθρωπολογικός χαρακτήρας της ανθρωπότητας παραμένει προϊστορικός. Εν τέλει, κέρδισαν κάποιοι «τυχεροί» του δυτικού κόσμου επιστημονική ευεξία εκμηδενίζοντας τον άνθρωπο μέσα τους!

Σίγουρα το πρόταγμα της αποανάπτυξης δεν είναι πανάκεια. Τίποτα επίσης, δεν ξεφεύγει από τον άγραφο κανόνα ότι όλα έχουν μια αρχή και μια τέλος. Χωρίς να διατηρούμε πεσιμιστικές τάσεις και θεωρήσεις, θεωρούμε πιο πιθανό να συνεχίσει να διογκώνεται το περιβαλλοντικό και οικολογικό πρόβλημα, ώσπου να καταφτάσουν μεγάλες περιβαλλοντικές εταιρίες ως σωτήρες του πλανήτη και να οδηγήσουν σε απολυταρχικές κοινωνικές δομές. Παρόλο αυτά πιστεύουμε ότι αξίζει από όλους τους σύγχρονους πολίτες μια ακόμη προσπάθεια, ένα λιθαράκι για μια μετάβαση σε ένα διαφορετικά διαμορφωμένο πολιτισμό, ο οποίος θα δομείται σε αρχές που προωθούν την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αλεξάντερ, Σ. (2016) «Βασικό και μέγιστο εισόδημα». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 181-184.

Ανγκουελόφκσι, Ι. (2016) «Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 61-66.

Ασάρα, Β. και Μουράκα, Μ. (2016) «Οι αγανακτισμένοι (το κίνημα των πλατειών)». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*, Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 208-212.

Γιοχανισόβα, Ν., Παντίγια, Σ. Ρ. και Πάρι, Φ. (2016) «Συνεταιρισμοί». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 189-193.

Γκρέϊ, Τ. (1999) *Απάτηλη Αυγή οι αυταπάτες του παγκόσμιου καπιταλισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.

Θεωδορόπουλος, Μ. (2013) «Πολιτική οικολογία και αποανάπτυξη». Στο Καλλής, Πετρίδης και Ηλιόσποροι (επιμ.) *Πέρα από το δίλλημα λιτότητα ή ανάπτυξη: 11 κείμενα για την Αποανάπτυξη*. [χ.τ.]: Ηλιόσποροι, σελ. 96-113.

Καλβάριο, Ρ. και Οτέρο, Ι. (2016) «Επιστροφείς στη Γη». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 177-180.

Καλλής, Γ., Ντεμάρια, Φ. και Ντ' Αλίζα Τ. (2016) «Εισαγωγή». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 18-37.

Καλλής, Γ. (2013) «Αποανάπτυξη: κάλεσμα για την εκ νέου ριζοσπαστικοποίηση της οικολογίας». Στο Καλλής, Πετρίδης και Ηλιόσποροι (επιμ.), *Πέρα από το δίλλημα λιτότητα ή ανάπτυξη: 11 κείμενα για την Αποανάπτυξη*. [χ.τ.]: Ηλιόσποροι, σελ. 114-125.

Καστοριάδης, Κ.. (2012) *Η δυνατότητα μιας αυτόνομης κοινωνίας, μία διάλεξη και δύο συνεντεύξεις στη Λατινική Αμερική*. Αθήνα: Στάσεις Εκπίπτοντες.

Κατάνεο, Κ. (2016) «Οικοκοιότητες». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 203-207.

Κολέμπας, Γ. και Μπίλλας, Γ. (2013) *Ο ανθρωπολογικός τύπος της αποανάπτυξης-τοπικοποίηση*, Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.

Κολοκούρης, Ο. (2013) *Πόλεις σε μετάβαση*. Διαθέσιμο στο <http://www.dro.org.gr> [Τελευταία πρόσβαση 29-09-2013].

Λατούς, Σ. (2016) «Αποαποικιοποίηση του φαντασιακού» Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 154-158.

Μαρτίνεθ-Αλιέ, Χ. (2016) «Περιβαλλοντισμός». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*, Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 67-72.

Μίσσιος, Χ. (2013) «Αντί επιλόγου: Χρόνης Μίσσιος, ο πνευματικός πατέρας της αποανάπτυξης στην Ελλάδα». Στο Καλλής, Πετρίδης και Ηλιόσποροι (επιμ.) *Πέρα από το δίλλημα λιτότητα ή ανάπτυξη: 11 κείμενα για την Αποανάπτυξη*, [χ.τ.]: Ηλιόσποροι, σελ. 187-193.

- Μέλορ, Μ. (2016) «Χρήμα (δημόσιο)». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 218-221.
- Μορέλ, Φ. Μ. (2016) «Ψηφιακά Κοινά». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 194-197.
- Μπαγιόν, Ν. (2016) «Σωματεία». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 233-237.
- Μποναϊούτι, Μ. (2016) «Βιοοικονομικά». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 51-55.
- Ναξάκης, Χ. και Χλέτσος, Μ. (2008) *Εναλλακτικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Ντ'Άλιζα, Τ. και Καλλής, Γ. (2016) «Μετακανονική επιστήμη». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 227-232.
- Ντίτμερ, Κ. (2016) «Κοινοτικά νομίσματα». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 185-188.
- Ουλιάτι, Σ. (2016) «Εντροπία». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*, Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 138-142.
- Ούντι, Τ. Μ. (2016) «Εγγύηση θέσης εργασίας». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 213-217.

Παπαλεξόπουλος, Δ. (2014) *Ψηφιακά κοινά σχεδιασμού*. Διδακτικές σημειώσεις. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, ΕΜΠ. Διαθέσιμο στο <http://archtech.arch.ntua.gr/post-2013/004%202014%20digital%20design%20commons.pdf> [Τελευταία πρόσβαση 15/04/2017].

Παυλίδης, Θ. (2015) *Το πρόταγμα της αποανάπτυξης στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό*. Διπλωματική εργασία. ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Πόλσον, Σ. (2016) «Πολιτική Οικολογία». Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 78-83.

Ρομάνο, Ο. (2016) «Αντιωφελισμός» Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 45-50.

Σορ, Μ. Σ. (2016) «Διαμοιρασμός εργασίας» Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 242-248.

Σορμάν, Α. Χ. (2016) «Μεταβολισμός» Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 73-77.

Τζάκσον, Τ. (2016) «Νέα Οικονομία» Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 222-226.

Φάρλεϊ, Τ. (2016) «Οικονομικά σταθερής κατάστασης», Στο ντ' Άλιζα, Ντεμάρια, Καλλής (επιμ.) *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 84-89.

Φρομ, Ε. (1971) *Ο φόβος μπροστά στην ελευθερία*, Αθήνα: Εκδόσεις Μπουκουμάνη.

Φωτόπουλος, Τ. (2008) *Περιεκτική Δημοκρατία: Δέκα Χρόνια Μετά*. Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος.

Cato, M. S. (2012) «Εισαγωγή». Στο Ν. Νικητάκος (Επιμ.), *Πράσινη Οικονομία, Μια Εισαγωγή στη Θεωρία, την Πολιτική και την Πρακτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης, σελ. 19-20.

Fournier, V. (2013) «Εξοδος από την οικονομία: η πολιτική της αποανάπτυξης», Στο Καλλής, Πετρίδης, και Ηλιόσποροι (επιμ.) *Πέρα από το δίλλημα λιτότητα ή ανάπτυξη: 11 κείμενα για την Αποανάπτυξη*. [χ.τ.]: Ηλιόσποροι, σελ. 70-95.

Gorz, A. (1993) *Καπιταλισμός Σοσιαλισμός Οικολογία*. Αθήνα: εκδόσεις Βάνιας.

Jarre, A. (2011) *Σημειώσεις της στέπας: κρίσεις για την εποχή*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των Ξένων.

Latouche, S. (2013) «Αποανάπτυξη: η λέξη και το νόημά της». Στο Καλλής, Πετρίδης και Ηλιόσποροι (επιμ.) *Πέρα από το δίλλημα λιτότητα ή ανάπτυξη: 11 κείμενα για την Αποανάπτυξη*. [χ.τ.]: Ηλιόσποροι, σελ. 27-37.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Alcott, B. (2011) «Should degrowth embrace the Job Guarantee?». *Journal of Cleaner production*, 38 (8), pp. 56-60.

Alexander, S. (2011) «Planned economic contraction: the emerging case for degrowth». *Environmental Politics*, 21 (3), pp. 349-368.

Alloun, E. and Alexander, S. (2014) «The transition movement: questions of diversity, power, and affluence». *Simplicity Institute Report*, 14g.

Bos, J. and Booth, B. (2015) «Community Currencies: Opportunities and challenges for local government». Available at: <http://community-currency.info/wp->

<content/uploads/2015/06/ccia-amsterdam-local-gov-report.pdf> [Last access 15/05/2017].

Andreoni, V. and Galmarini, S. (2013) «On the increase of social capital in degrowth economy». *Procedia*, 72, pp. 64-72.

Ardizijauskaite, V. (2009) «Ecovillages: is it a way to reach enviromental sustainability? Case studies in Denmark». Diploma thesis. Maastricht University/AalborgUniveristy.

Baujard, A. (2013) «Utilitarianism and anti-utilitarianism». Groupe d' Analyse et de Theorie Economique Lyon-St Etienne, France.

Bilancini, E. and D' Alessandro, S. (2012) «Long-run welfare under externalities in consumption, leisure, and production: A case for happy degrowth vs. Unhappy growth». *Ecological Economics*, 84, pp. 194-205.

Blauwhod, F. (2010) «Economic Degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity». In *2nd Conference on Economic Degrowth For Ecological Sustainability and Social Equity*. Barcelona, 26-29 March.

Bonaiuti, M. (2012) «Growth and democracy: Trade-offs and paradoxes». *Futures*, 44, pp. 524-534.

Bourke, J. S. (2012) «Degrowth as an Alternative to the Consumption Society». SOE Scientific Briefing Paper. Available at: <https://www.megforum.uni-freiburg.de/prevfora/Forum%202012/SOE%202012%20papers/Degrowth> [Last access 28/05/2017].

Braudoin, W. and Drescher, A (2008) «Urban Agriculture· For Sustainable Poverty Alleviation and Food Security». Available at: http://www.fao.org/fileadmin/templates/FCIT/PDF/UPA_-WBpaper-Final_October_2008.pdf [Last access 29/05/2017].

Brown, D. (2011) «*Back to the Land: the enduring dream of self-sufficiency in modern America*». Madison: The University of Wisconsin Press.

Caille, A. (2013) «Anti-utilitarianism and the gift paradigm». In Bruni, L and Zamagni, S. (eds.) *Handbook on the Economics of Reciprocity and Social Enterprise*. Edward Elgar: Cheltenham, UK, pp. 44-48.

Cattaneo, C. (2013) «Urban squatting, rural squatting and the ecological-economic perspective». In Squatting Europe Kollektive (ed.) *Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles*, pp. 139-160.

Cattaneo, C., D'Alisa, G., Kallis, G. and Zografos, C. (2012) «Introduction: Degrowth futures and democracy». *Futures*, 44 (6), pp. 515-523.

Cattaneo, C. and Gavalda, M. (2010) «The experience of urban squats in Collserola, Barcelona: what kind of degrowth?». *Journal of Cleaner Production*, 18 (6), pp. 581-589.

Center for Climate and Energy Solutions (2015) *Outcomes of the U.N. climate change conference in Paris*. Available at <https://www.c2es.org/international/negotiations/cop21-paris/summary> [Last access 17/05/2017].

Clark, E. A. (2016) «Adaptation and the Easterlin paradox». In Tachibanaki, T. (ed.) *Advances in happiness research*. Tokyo: Springer, pp. 75-94.

Clark, E. A., Frijters, P. and Shields, M. (2007) «Relative income, happiness and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles». *The Institute for the Study of Labor Discussion Paper*, No. 2840.

Crampton, S., Douglas, C., Hodge, J. and Mishra, J. (2003) «Job sharing: Challenges and opportunities». *Seidman Business Review*, 9 (1).

Della Porta, D. and Diani, M. (2006) «*Social movements: An introduction*». Malden: Blackwell.

Demaria, F., Schneider, F., Calsamiglia, A., Blanco, L. and Domeneghini, D. (2011) *Degrowth in South Europe: Complementarity in diversity*. European Society for Ecological Economics, Conference 2011, Available at: https://degrowth.org/wp-content/uploads/2011/05/esee2011_fca078_1_1311324846_8820_2134.pdf [Last access 10/06/2017].

Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F. and Martinez-Alier, J. (2013) «What is degrowth? From an activist slogan to a social movement». *Environmental Values*, 22 (2), pp. 191-215.

Diaz-Gimenez, J., Quadrini, V. and Rios-Rull, J.V. (1997) «Dimensions of inequality: Facts on the U.S. distributions of earnings, income, and wealth». *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 21 (2), pp. 3-21.

Diener, E. and Diener, M. and Diener, C. (2009) «*Factors predicting the subjective well-being of nation: Culture and well-being*». London: Springer.

Easterlin, A. R. (2004) «The economics of happiness». *Daedalus*, 133 (2).

Easterlin, A.R. and Angelescu, L. (2009) «Happiness and growth the world over: Time series evidence on the happiness-income paradox». *The Institute for the Study of Labor Discussion Paper*, No 4060.

Efor and Febvre, J. and Delta, I. (2012) «*Ευτοπία VS δυστοπία*». Διαθέσιμο στο <http://wp.me/pyR3u-9J3> [Τελευταία πρόσβαση 17/05/2017].

Flipo, F. (2008) «Conceptual roots of degrowth». In Flipo, F. and Schneider, G. (eds.) *Proceedings of the 1th Conference on Economic De-Growth for Ecological*

Sustainability and Social Equity. Paris: Research & Degrowth, Telecom Sud-Paris, pp. 24-28.

Food and Agriculture Organization, International Fund for Agricultural Development and World Food Programme (2015) *State of food insecurity in the world in brief*. Available at: <http://www.fao.org/3/a-i4671e.pdf> [Last access 30/05/2017].

Fournier, V. (2008) «Escaping from the economy: The politics of degrowth». *International Journal of Sociology and Social Policy*, 28 (11/12), pp. 528-545.

Garcia, E. (2012) «Degrowth: The past, the future, and the human nature». *Futures*, 44 (6), pp. 546-552.

Hamilton, C. (2010) «Consumerism, self-creation and prospects for a new ecological consciousness». *Journal of Cleaner Production*, 18 (6), pp. 571-575.

Holtzman, G. (2011) «Cohousing in Australia: Around the house» *Shelter NSW*, 85, pp. 20-22.

Hyndman, B. and Simon, L. (2015) «Basic income guarantee background». Available at: <http://opha.on.ca/getmedia/bf22640d-120c-46db-ac69-315fb9aa3c7c/alPHA-OPHA-HEWG-Basic-Income-Backgrounder-Final-Oct-2015.pdf> [Last access 13/05/2017].

Illich, I. (1971) «*Deschooling society*». Available at: <http://learning.media.mit.edu/courses/mas713/readings/DESCHOOLING.pdf> [Last access 20/05/2017].

Jackson, H. (2004) «*Integrated ecovillage design: A new planning tool for sustainable settlements*». Available at: http://gaia.org/wp-content/uploads/2016/07/HJackson_integratedEVDdesign.pdf [Last access 14/04/2017].

Kallis, G. (2011) «In defence of degrowth». *Ecological Economics*, 70 (5), pp. 873-880.

Kerschner, C. (2010) «Economic de-growth vs. steady economy». *Journal of Cleaner Production*, 18 (6), pp. 544-551.

Klitgaard, A. K. and Krall, L. (2012) «Ecological economics, degrowth, and institutional change». *Ecological Economics*, 84, pp. 247-253.

Latouche, S. (2004) «*Degrowth economics : Le Monde diplomatique*». Available at: <http://mondediplo.com/2004/11/14latouche> [Last access 20/05/2017].

Latouche, S. (2007) «Degrowth: An electoral stake?» *The International Journal of Inclusive Democracy*, 3 (1).

Latouche, S. (2009) «*Farewell to growth*». Cambridge: Polity Press.

Latouche, S. (2010) «Editorial degrowth». *Journal of Cleaner Production*, 18, pp. 519-522.

Layard, R., Mayraz, G. and Nickell, S. (2008) «The marginal utility of income». *Journal of Economics*, 92, pp. 1846-1857.

Levallois, C. (2010) «Can de-growth be considered a policy option?: A historical note on Nicholas Georgescu-Roegen and the Club of Rome». *Ecological Economics*, 69 (11), pp. 2271-2278.

Lietart, M. (2010) «Cohousing's relevance to degrowth theories». *Journal of Cleaner Production*, 18 (6), pp. 576-580.

Martinez, M. and Piazza, G. and Pruijt, H. (2013) «Introduction». In Squatting Europe Kollektive (ed.) *Squatting in Europe: Radical spaces, urban struggles*. Wivenhoe: Minor Compositions, pp. 11-16.

Martinez-Aliez, J., Pascual, U., Vivien, F. and Zaccai, E. (2010) «Sustainable degrowth: Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm». *Ecological Economics*, 69 (9), pp. 1741-1747.

Mayer, M. (2013) «Preface». In Squatting Europe Kollektive (ed.) *Squatting in Europe: Radical spaces, urban struggles*. Wivenhoe: Minor Compositions, pp. 1-9.

IPCC (2015) «*Climate change 2014: Synthesis report*». Geneva: IPCC.

Padilla, R. S. (2010) «Transition towns and degrowth: What's the relation?» In: *Second Conference on Economic Degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity*. Barcelona 26-29 March.

Polimeni, J.M., Mayumi, K., Giampietro, M. and Alcott, B. (2008) «*The Jevons paradox and the myth of resource efficiency improvements*». London: Earthscan.

Power, R. A. (1939) *The cooperative primer*, Available at: <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/WI/WI-idx?type=turn&entity=WI.CoopPrimer.p0005&id=WI.CoopPrimer&isize=M> [Last access 14-04-2017].

Research and Degrowth, (2010) «Degrowth Declaration of the Paris 2008 conference». *Journal of Cleaner Production*, 18 (6), pp. 523-524.

Robbins, P. (2011) «*Political ecology: A critical introduction*». Malden: Blackwell.

Sachs, J. (2008) «*Common wealth: Economic for a crowded planet*». New York: Penguin Books.

Schneider, F., Kallis, G. and Martinez-Alier, J. (2010) «Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability». *Journal of Cleaner Production*, 18 (6), pp. 511-518.

Sizemore, S. (2004) «*Urban eco-villages as an alternative model to revitalizing urban neighborhoods: The eco-village approach of the Seminary Square/ Price Hill Eco-village of Cincinnati*». Ohio. Diploma thesis. Division of Research and Advanced Studies, University of Cincinnati.

Stenmarck, A., Jensen, C., Quedsted, T. and Moates, G. (2016) «*Estimates of European food waste levels*». Stockholm: FUSIONS EU project.

Gould, R.K. (2005) «Back to the land movements». In: Taylor, B. (ed.) *Encyclopedia of religion and nature*. London: Continuum, pp. 148-151.

Trainer, T. (2012) «De-growth: Do you realize what it means?» *Futures*, 44 (6), pp. 590-599.

United Nations (2013) «*Inequality matters: Report on the world social situation 2013*». New York: Department of Economic and Social Affairs.

Van den Bergh, C.J.M. J. (2011) «Environment versus growth: A criticism of degrowth and a plea for a-growth». *Ecological Economics*, 70 (5), pp. 881-890.

Van Parijs, P. (2004) «Basic income: A simple and powerful idea for the twenty-first century». *Politics & Society*, 32 (1), pp. 7-39.

Vestbro, D. U. (2008) «*History of cohousing: Internationally and in Sweden*», Available at: <http://www.kollektivhus.nu/pdf/colhisteng08.pdf> [Last access 14-04-2017].

Vestbro, D. U. and Horelli, L. (2011) «Design for gender equality: The history of cohousing ideas and realities». *Built Environment*, 38 (3), pp. 315-335.

Vieira, S. (2012) «Inequality on the rise? An assessment of current available data on income inequality, at global, international and national levels». In: *Workshop on Embedded Systems Security (WESS 2013)*. Montreal, 29 September.

Walker, A. P. (2005) «Political ecology: Where is the ecology?» *Progress in Human Geography*, 29 (1), pp. 73-82.